

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: NAGY BERTA: *Próbakisasszony* kerestetik. ~ BARDÓCZ ÁRPÁD:

Fényáradás. (Vers.) ~ KISS ERNŐ: «*Et vera incessu patuit Dea.*» (Vers.) ~ TÖRÖK SÁNDOR: *A szakszofonos.* ~ VATHY

ELEK: *Nagyvárosi ember panasza.* (Vers.) ~ PÁLFFY ISTVÁN:

Falu. (Vers.) ~ ANONYMUS: *Czóbel István.* ~ JÁNOS ALFRÉD: *Utolsó nap.* ~

MÉSZÁROS SÁNDOR: *A Pietá-szobor és Michelangelo lelke.* ~ BÜKY GYÖRGY:

A fakir. ~ KISLÉGHY KÁLMÁN: *Máriazell.* (Vers.) ~ VÁLYI NAGY GÉZA

Füred. (Vers.) ~ SZITNYAI ZOLTÁN: *Paraszt.* ~ MAGAY BERTA: *Régi inte-*

rieur. (Vers.) ~ **Elvek és művek:** *Magyar elbeszélők svéd nyelven.* ~

Szemben a forradalom arcvonalával. ~ *Székely erdők alján.* ~ *Az arany*

pávák dala. ~ *Magyar feltámadás.* ~ *Hatvani István élete és művei.*

I. rész. ~ *Az eszeveszettek.* ~ *India.* ~ *Magyar sirató.* ~ *Isten és ember.* —

Kaffka Margit. — *Minden mozdulatban.* — *Moszkva.* — *Hemingway Ernest*

regénjei. — *Elefántok.* — **Szemle:** *Színház.* — *Képzőművészet.*

1932. ÉV   SZEPTEMBER 1.   9. SZÁM.

X. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A NapKelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tisztrielőknek 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Nagy Berta: Próbakísasszony kerestetik	609	János Alfréd: Utolsó nap	629
Bardócz Árpád: Fényáradás. (Vers)	615	Mészáros Sándor: A Pietà-szobor és Michel-angelo lelke	633
Kiss Ernő: «Et vera incessu patuit Dea». (Vers)	616	Büky György: A fakír	637
Török Sándor: A szakszofonos	617	Kisléghy Kálmán: Máriazell. (Vers)	651
Vathy Elek: Nagyvárosi ember panasza. (Vers)	625	Vályi Nagy Géza: Füred. (Vers)	651
Pálffy István: Falu. (Vers)	626	Szilnyai Zoltán: Paraszt	652
Anonymus: Czóbel István	627	Magay Berta: Régi interieur. (Vers)	660

ELVEK ÉS MŰVEK:

Hamvas Béla: Magyar elbeszélők svéd nyelven	661	J. M.: Remsey György: Az eszeveszettek	667
Mérey Ferenc: Dr. Miskolczy Ágost: Szemben a forradalom arcvonalával	662	Gaál István: Baktay Ervin: India	669
Maderspach Viktor: Barabás Gyula: Székely erdők alján	663	László István: Móricz Pál: Magyar sirató	670
J. M.: Londez Elek: Az arany pávák dala	665	M. F.: Cs. Lázár László: Isten és ember	670
(—): Domokos László: Magyar feltámadás (ich): Dr. Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. I. rész	666	László István: Dénes Tibor: Kafka Margit	672
	667	Horváth Béla: Minden mozdulatban	672
		Szakáts László: Schalom Asch: Moszkva	672
		Hamvas Béla: Hemingway Ernest regényei	674
		Gaál István: Martin Johnson: Elefántok	676

SZEMLE:

Színház	677	Képzőművészet	683
---------	-----	---------------	-----

T. Olvasóinkhoz!

Tisztelettel kérjük azon t. Előfizetőinket, akik a megújítással hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes előfizetési díjakat mielőbb kiegyenlíteni, hogy a további lapküldésben fennakadás ne legyen.

A NAPKELET kiadóhivatala.

PRÓBAKISASSZONY KERESTETIK.

MÁRCIUS volt. Még hideg idők jártak, a hőmérő a fagypont körül vesztegelt, az emberek kék-lila orral futkostak az utcákon, de szemükben már felcsillant az a bizonyos fény-sugár, amely a nap csillogásához hasonlít s abból támad, hogy az emberek hisznek a tavaszban.

A leány peckesen lépkedett a körúton. Tél, tavasz, nyár, ősz, aztán újra tél, állás nélkül lézengett, magárahagyatva, mert senkije se volt, akire számíthatott volna s ami kis tartalék pénzecskét még őrizgetett otthon a szekrényfiókban, abból már alig egy hétre futotta. Mint akinek a nyakára szorító marok kapcsolódik, úgy érezte mindjobban, hogy elvész előle a levegő. Néha megállt s erőszakosan, nyitott szájjal, nagyot sóhajtott, hogy nyelhessen valamit a maga számára ebből az ellenséges, rátarti világból. Néha gépiesen ismételtette perceként: — Szép vagyok, fiatal vagyok, de sok csúnya, gazdag lány cserélne velem! — s aztán kihúzta magát és továbblépkedett peckesen.

Verának hívták.

Szép, oroszos neve volt és pikáns, franciás arcéle. Vagy lehet, hogy inkább amerikaias, ezt még nem sikerült tisztázni, a pisze orr világpiaci elhelyezkedése az utóbbi időben mind szélesebb teret kap, de mindez aligha segíthetett Vera sorsán, aki nem ismert olyan piacot, ahol a maga életét elhelyezhette volna. Valamikor jobban ment a dolga, úri fizetést kapott a bankban s finom ruhákat szerzett be magának. A ruhákon még friss volt az emlék s ő, minél gyatrább kilátásokkal ijesztgette a jövő, annál görcsösebben vigyázott a külsejére. Néha mulatott is azon a furcsaságon, hogy állástalan lány létére egyre újabb ruhafodrokon és kalapformákon jártatta az eszét, ami azelőtt, jólkereső korában, eszébe se jutott. Hja, mert akkor, biztos talajon, magától értetődő dolog volt a csinos külső, a kedv, az önbizalom... most meg folyton vigyázni kellett rá, hogy valahol, valami alattomban támadt résen ki ne surranjon, el ne tévedjen, s magával együtt egész életét a semmibe ne rántsa...

— Trallala-la — dudolgatta magában, miközben könnyedén lépkedett a körúton s bele-belesandított a kirakatok fényes üvegébe. — Brrr-grrr, csing-csiling — csörögtek fülébe a villamosok: — tutuu-tuúú, reccs, reccs — ordítottak az utca dühödt, órült fenevadjai, a motorok. Vera úgy érezte, hogy a kirakatüvegben, begyes tükörképe mögött homályos, sötét árnyék imbolyog.

— Fel a fejjel — suttogta az árnyék — a vállakat kissé hátrább, a

lábat újjhegyre, könnyedebben : úgy, most egészen jó. Ez a kosztúm örök divatos, finom angol szabás, jó szín . . . Végignézett magán elégedetten. A kesztyűje frissen fehérre mosva. Keze manikűrözött, arca szerencsére ruzs nélkül is üde, mert ha már ruzsra szorulna, akkor baj lenne, ilyesmire nincs pénz, a régi tubus elfogyott s azóta : agyó, kozmetika ! Csak ezt a pózt megtartani, megtartani. Pózon múlik az ember élete s sohase inkább, mint akkor, amikor bajban van. Olyankor minden részletre külön vigyázni kell. Saját taktikája van a szemnek, a lábnak, a kéznek. Egyikről sem szabad egy pillanatra se megfeledkezni ; az a fő, hogy minden tag, minden percben, külön-külön és teljes egészében érezze, hogy van. Ha ezt sokáig bírja valaki, sokáig él s végül még viheti is valamire. Ám ha elengedi magát . . . ha elfelejtkezik magáról . . . Ostobaság, nincs undokabb, mint az olyan ember, aki «detett» magáról.

— Életézés — dünnyögte gépiesen, s utána megint : trallala-la. Mint valami betanult jelszót : életézés — és nem is volt pontos értelme, csak körülbelül mindent jelentett, ami a világon óréa vonatkozott. Olyan meggyőződéssel emlegette folyton, mint mikor valaki azt mondja : havi háromszáz pengő, vagy : a vőlegényem most már állásban van s a nyáron mégis csak összeházasodunk, vagy : nem olyan nagy dolog, szüleim, testvéreim vannak, segítenek rajtam, s aztán meg most már javulni is fognak a viszonyok, mindenki azt mondja s lesz, ahogy lesz.

De ez az állandó életézés végül mégis terhessé vált s elfárasztotta. Lankadtan állt meg s megtapogatta retiküljében a pénztárcáját. Egy villamosjegyre való aprópénz volt benne, amit erre a tavaszi sétára engedélyezett magának ; nagyon kellett takarékoskodnia, a mai napra való összeg ezzel már véget is ért. Vacsorára van tea és tepertyű tegnappól. Néhány nap mulva ennyi se lesz . . . Tehát gyalogol még egy darabig, aztán az Apponyi-téren felül egy huszonhetes kocsióra.

És egy hét mulva elseje, lakbért kell fizetnie. Miből? Az elseje nem hoz neki fizetést . . . És hol talál addig állást? Jobb nem gondolni rá, nem gondolni a holnapra.

— Milyen bohém vagyok — biztatgatta magát kedélyesen ; ám az a bizonyos kéz megint szorongatni kezdte a torkát. — Mégse volnék elég bohém? — ijedezett. — Istenem, Istenem, más lányok . . . hiszen mindenkinek akad valami, amibe megtámaszthatja az életét . . . Nem járok eléggé utána. Ha ezerszer nem sikerült, egyszer mégis sikerülhet. Szép vagyok, fiatal vagyok, hát miféle öreges csüggedés ez? Hó, életézés ! Míg egy leánynak jó ruhája van és nem sír le róla a nyomorúság, addig van hitele. Hitelez az élet. Csak az a baj . . . biztosan az a baj . . . hogy kissé régóta tart már ez a . . . galiba . . .

Majdnem sírva fakadt. Aztán rémulten igazította helyre az arcát : jaj, csak ezt ne, akkor már vége van, ha sír. Hát ezért öltözködik, csinósítja magát, ezért vált mindennap, a legnagyobb szükségben is, tiszta alsóruhát? ! Ezért narkotizálja magát a jómód külsőségeivel, hogy rá ne zúduljon a nyomor lelki bénasága?

— Istenem, tégy csodát — sóhajtozott s valami sötétséget látott maga előtt, mintha egy percre elszédült volna . . .

Ó, semmi, hiszen csakugyan sötét volt, még rövidek voltak a napok s korán beesteledett.

* * *

Átfordult a Rákóczi-útra s onnan a Kossuth Lajos-utca felé bandukolt. Sietve lépkedett, nehogy céltalan lézengőnek tartsák az emberek. Már fáradt volt s a kirakatok előtt sorra megállt. Cipők, bőrdöngők, kesztyűk, ékszerek, mindent megnézett, némelyik kirakat előtt olyan sokáig álldogált, hogy végül már fejből tudta az összes kiállított tárgyakat, áraikkal együtt. Végigtapasztalta a rövidárút és a méteres holmit, a kalapokat és az illatszereket. Csak a nagy hangszerüzlet előtt ment sietve tovább, mert a teremszerű kirakat a lakásban felette lakó zenedei növendék zongoraleckéit juttatta eszébe s futó kellemetlen érzése támadt.

A következő, fényes bolt előtt azonban csodálkozva torpant meg. Mi ez, jól látja? Elegánsan, deformált termetű, merevarcú babák hordozták fennen az új tavaszi divat díszait az utca nagy bámulatára, de nem ez volt az, ami Verát megállásra kényszerítette.

Jól látja, csakugyan? Mintha neki írták volna, egyenesen hozzá címezték volna azt a fehér cédulát, amely az üvegre ragasztva, nagy, nyomtatott betűkkel hirdette kifelé, az előkelő útra, kenyértelen lányok nyüzsgő tömege elé :

«*Próbakisasszony magas, szabályos termettel felvételik.*»

Verának arcába szökött a vére. Próbakisasszony : az állás. Próbakisasszony : az egyrészt nő szokott lenni, másrészt fizetik. Elolvasta a cédulát kétszer is, aztán riadtan kémlelt körül. Jó, régi cég, szolid hírv kereskedés, ő maga is vásárolt már itt néhányszor, régebben, de akkor még más név alatt volt az üzlet . . . Lopva az ajtó elé állt s benézett.

A tág helyiség felett, emeletmagasságban, széles galéria futott körbe. Sok tükör, a falak mellett és közben, állványokon, rengeteg ruha, kabát és tarka női holmi s az előcsarnokban sürgő-forgó személyzet loholt és buzgólkodott. Sokan voltak s Vera hamarjában nem tudta eldönteni, vajjon mind alkalmazott-e, vagy van közöttük vevő is?

— Magas, szabályos termettel — motyogta, míg egyik ablaktól a másikig oldalgott. Olyan izgatott lett, hogy néhány percig egészen megfeledkezett magáról ; aztán hirtelen zavartan eszmélt fel. Úristen, biztosan mindenki észreveszi rajta, hogy miben sántikál. Mintha egy buta kéz ráütött volna, úgy hökkent meg.

Kenyérért ácsorogni szégyen ! Ez csak úgy átvillant az agyán s mégis egyszerre lepofozta róla minden lelkes reménykedését. Régen bemagolt, lelke mélyén ólálkodó emléke egy letűnt, hazug kornak . . . Megrázta magát, hogy ledobja s tanácstalanul pillantott körül.

Ostobaság, de mégis . . . Ő bizony még sohase dolgozott ilyen helyen. Ő üzletekbe eddig csak vásárolni járt . . . Viszont a próbakisasszonyság címe körül tagadhatatlanul valami romantika leng, s némi

rangot is ad neki az a körülmény, hogy csak szép, fiatal leányok viselhetik. Derús és kicsit könnyelmű íze van ; lehet ugyan, hogy csak messziről, de az is valami. Az irodai robotnak messziről sincs semmi íze. Bizonyára jól is fizetik. Ime, itt az alkalom.

Érezte, hogy gondolkodás nélkül be kellene lépnie s ajánlkoznia. Ám erre olyan szörnyű drukk fogta el, hogy zsebkendője után nyúlt, hogy időt nyerjen. Habozás nélküli lépésektől mindig irtózott. Igen, be kellene mennie, de . . .

— Persze, már megint azt várod, hogy a sült galamb a szádba repüljön? — csendült meg lelkében egy jólismert intő hang. — Persze, könnyebb munka nélkül lebzselni, napról-napra élni, mi?

Megrázkódott. Könnyű, bizony, de annyira, hogy végül a levegőbe repül ő maga is azzal a nagy könnyűséggel együtt . . .

Fontolgatni kezdte. Magas termete van, szabályos, igenis, mindenki dicséri s ha nem engedi el magát, jó a mozgása is. Biztos a siker. De éppen azért, mert biztos, még gondolkoznia kell rajta egy kicsit.

Lassan, gépiesen továbblépegetett. Két házzal odább megint megállt s tünődve nézett vissza. Ekkor észrevette, hogy kis távolságról egy férfi figyeli. Úgylátszik, feltűnt neki a lány tétova viselkedése s félremagyarázta.

Bosszúsan fordult meg s visszafelé tartott ; a férfi a nyomában. Félszeggel látta csak, azt se tudta, fiatal-e, vagy öreg ; de micsoda ostoba dolog, most biztosan kitalálja, hogy ő a hirdetés miatt ácsorog itt. Különbben is utálta az ilyen ízetlen tolakodást ; efféle kalandra lett volna alkalma ezerszer, máskor is, de ugyan mit adhatott neki egy utcai ismerkedés ? !

És az a cédula most megint a szeme előtt fehérlett. A gavallér pedig már jó közélről vizsgálgatta az arcát. Kényelmetlen érzés, ingerültség fogta el. Nem mert az írásra nézni, erőszakosan forgatta fejét a kiállított modellek irányában ide-oda. Arca piros volt, már majdnem remegett az idegességtől, topogott s nem tudta, mit csináljon. Hirtelen megrándult, egyet lépett s kezét az ajtókilincsre tette . . .

Torka összeszorult, amint belépett s megállt a bejárat elé gördített futószőnyegen. Fejében vadul lüktetett a gyors elhatározás ijedelme, keveredve a méltatlan haraggal az utcai tolakodó iránt, aki erre a lépésre rákényszerítette . . . Tekintete előtt összefolyt a bolt képe ; csak annyit látott, hogy valami férfi közeledik feléje hajlongva, kezét dörzsölgetve : fiatal, alacsony szőke emberke volt, biztosan a cégtulajdonos — s mézédés hangon kérdezi :

— Méltóztatik valamit parancsolni? Talán valami szép, tavaszi újdonságot, vannak gyönyörű különleges modelljeink, tessék szíveskedni bennebb fáradni, azonnal, kérem, azonnal ! Erzsi, jöjjön ide, szolgálja ki a hölgyet ! — kiáltott hátra nagy hangon s erre belülről egyszerre négy ember rohant ki, egyenesen Verának, lányok és férfiak vegyesen. Egy perc alatt ellepték előtte a világot . . .

— Saját részére óhajt valamit a hölgy? Valami szép divatos színt tetszik, kék, vagy zöld biztosan megfelel önagsága ízlésének — gajdolt egy női hang, valószínűleg az előbb szólított Erzsi. Vera riadtan bámult rá s görcsösen szorongatta öklében a táskáját.

— Én . . . — dadogta — csak éppen . . . kérem, ott kinn a kirakataban láttam . . . Igen, egy szép . . . zöld kosztümöt . . . Azt akartam csak megkérdezni, hogy mibe kerül és hogy . . . izé, megcsinálnák-e mérték után, esetleg . . . sötétkében . . .

Nagyot nyelt s forgott vele a világ. Csak úgy távolról hallotta :

— Hogyne, kérem, méltóztassék csak felpróbálni, rögtön idehozuk. Hogy tetszik mondani, hogy még nem aktuális, csak két hét múlva? Nem tesz az semmit, azért meg lehet nézni, önagságának bizonyára kitűnően illik, ilyen termetre nem is állhat másképp, mint remekül, az új divatot egyenesen az ilyen fess, nyulánk hölgyek részére találták ki . . . Hogy már azelőtt is kegyeskedett nálunk vásárolni? Annál is inkább, majd igyekezni fogunk, hogy mindig meg legyen velünk a hölgy elégedve . . .

Vonakodva tűrte, hogy ráadják a kabátot, amely csakugyan kifogástalanul feszült szép alakján. Új ruha, finom szövetek illata . . . milyen csinos próbakisasszony lett volna belőle, csakugyan . . . Életérzés, életérzés — ismételtette némán, míg ide-oda lépegetett a tükör előtt, meg-megállt, újabb pózokat vett fel s hallgatta a személyzet elragadtatott kiáltozásait . . . A szíve sirt a szomorúságtól. Életérzés . . . és valami itt bizony majdnem adódott, majdnem sikerült, de most már mindegy, vége van . . .

. . . Amikor kilépett az üzletből — a személyzet hajlongásaitól búcsúztatva — a járda széléig ment s ott megállt. Állt, állt, nem is tudta, mit csinál. Aztán lassan megfordult, hogy elinduljon a megálló felé. Ekkor egyszerre előbbi lovagját pillantotta meg, amint ott ácsorgott, néhány lépésnyire tőle s rábámult. Felkapta fejét s élesen visszanezített reá.

Sovány, időses ember volt. A lány pillantásától vérszemre kapva, gyorsan közelebb jött s megemelte kalapját. Halkan, értelmetlenül motyogott valamit és mosolygott is hozzá, mint ilyenkor illik.

Verát egyszerre elöntötte a düh. Olyan oktalan harag fogta el, hogy megremegett tőle s mintha minden bajának, kudarcának ez az alak lett volna közvetlen okozója, egész keserűségével, olyan váratlanul durván, támadt rá, hogy önmaga előtt is idegen volt a hangja :

— Ostoba, hülye fráter, nincs jobb dolga, mint nőket molesztálni az utcán? — sziszegte. — Nem látja, hogy nem vagyok kíváncsi a képére, hát meddig fog még kísérgetni, mit gondol, még nem volt elég a tolakodásából?

Erre a csúf kifakadásra a férfi elképedt.

— Ejnye, hogy a . . . — dűnnyögte dühösen, de nem mert vitába keveredni, gyáván elsomfordált, kis távolságról azonban még egyszer

visszanézett mérgesen. Vera meg a kesztyűjét tépegette s bódultan, nagy lépésekkel vágott neki az úttestnek :

— Micsoda undok, szájas perszóna lettem... Úristen, olyan vagyok már, mint valami házsártos vénasszony, napról-napra közönségesebb leszek — sóhajtotta. Szégyelte magát s kényszeredetten nevetett.

— Közönséges... Buta és közönséges — motyogta. S ekkor furcsa dolog történt vele.

Megkapta a szó, amellyel önmagát ütötte. Közönséges?... Hát igen, az. De akkor mire vár, mért játssza a finom delnőt, mikor már úgyis mindegy? S előbbi levetségé valami különös, vad lázzá forrósodott. Végig se gondolta egészen, hogy mit akar, szaladni kezdett, át, a túlsó oldalra...

Igen, igen, most rögtön cselekedni kell. Nem szabad időt engedni magának a gondolkozásra; az élet parancsol, nincs miben válogatni s érezte, nem mehet így haza, dolga-végezetlenül; ha százszor mehetett, ma nem mehet, mert akkor nincs többé segítség... Csak gyorsan, gyorsan, mielőtt kifüstölög belőle ez az elszánt, idegen erő... Próba-szerencse és vajjon mit kockáztat vele? Legfennebb majd elkerüli ezt a környéket; ő, igazán nem veszíthet semmit sem.

A villamossal szemközti telefonfülkébe sietett s izgatottan keresgélgni kezdett a számok között. Aztán füléhez emelte a kagylót s tárcsázott :

— Halló! Milyen szám?... A főnök úrral szeretnék beszélni... Kérem, én... ezelőtt öt perccel, igen, igen, ott jártam az üzletben... igen, én voltam az... Ne haragudjék, be kell vallanom... rettentően szégyellem, de sajnós, nem azért... nem úgy, ahogy mondtam, hanem... az állásért... Bocsásson meg, nem tehetek róla, oly szokatlan volt nekem az egész, úrilány vagyok, én eddig üzletekben csak vásárolni szoktam... dehát igazán nagyon nehéz helyzetben vagyok és oly szívesen... Nagyon kérem... Látott, tudja, hogy milyen vagyok... mit gondol, megfelelnek?... Hogyan? Ó, boldogan... Á, ne higgye, igazán, úgy meg voltam ijedve... Köszönöm! És akkor kérem, holnap... holnap reggel... ott leszek...

Letette a kagylót, nagyot fújt s megtörölte izzadt homlokát. Most nem jutott eszébe a szó, amelyet örökké magában hordozott, hogy sorsára emlékeztesse: «életérzés» — de minden porcikájában érezte az életet s nevetni és sírni tudott volna egyszerre...

Nagy Berta.

FÉNYÁRADÁS.

Minthogyha fenn az ég repkénye lenne,
indákat hajt a fény a végtelenbe,
még küzködik, nyíló rügyekben erjed,
aztán levélbe szökken s egyre feljebb
áramlik lombos, sűrű tömkelegben,
a lég remeg, pedig szellő se lebben:
az ég alatt most lázas izgalom van —
te is remegsz most lázas izgalomban,
már nem tudod, virág az vagy verőfény
ott fenn az űr roppant üvegtetőjén,
csak nézed égő szemmel, míg eléred,
a két hű színt, a kéket és fehéret,
ujjongsz az illanó sugárözönnek:
(ó ritka perc, csodállak és köszönlek!)
örömmel telve, könnyel átítatva
fejed lehajtod csöndes áhítatra —
de nyugtalan vagy s kérned nyughatalan:
mi lesz, ha majd a végső pillanatban
az ég alól, a túlvilági ködben,
rügy és levél, lomb és virág kiröppen?

Szíved lankad már, dobbanása fáradt —
de most a fény egyszerre visszaárad:
megtörlődött fenn és most hull zuhogva
tengervizekre, hegykolosszusokra,
erdőre, rétre, útra és virágra,
a néma csendben álló nagy világra,
itt lenn ragyog már terhe, dísze, lombja
s fényét az ég csak ontja, egyre ontja —
szemed megint kigyúl, karod kitérül,
(a gyermek vár gyümölcsöt így a fáról),
hagyod, hogy rád zuhogjon, essen, essen,
utal magának rajtad át keressen,
érezd, hogy fény a húsd, fény a véred,
ujjad hegyében is szent lángja éled,
világossága rajtad átvilágít:
az ott még rügy, ez már nyíló virág itt,
szíved mélyén szirmok százezer rezdül,
ujjongó hang fut torkodon keresztül:
enyém lett néhány pillanatra mégis —
most bennem él a föld is és az ég is!

Egyszerre vége: minden fény elillan —
 (boltívek alján száll el így a villany)
 elolvad minden künn a szürkületben,
 a sárga föld lenn és a kék üveg fenn,
 itt-ott szikrák röpködnek elsuhanva,
 ez már a hűnyó tűznek lassú hamva —
 te is kiégsz, homályban állasz ottan,
 magadba hullva, pusztán, elhagyottan,
 a távolságok mélyét el nem éred,
 nem látsz már többé kéket és fehéret,
 eltűnt a vígan táncoló verőfény,
 éj gubbaszt fenn az ür üvegtetőjén,
 az ég alatt most csend és nyugalom van,
 te is pihensz most csendes nyugalomban,
 a lég alszik, szellő seholse lebben,
 árnyak vonulnak sűrű fönkelegben,
 minden kihalt, a föld sötéten erjed,
 felhők húzódnak lejjebb, egyre lejjebb
 s a szíved, mintha álmok fénye lenne,
 belémosódik most a végtelenbe.

Bardócz Árpád.

«ET VERA INCESSU PATUIT DEA».

Verg : Aen. I.

Szólt és ment. S míg márványvállára leomlott
 Haja, az isteni illatot lehelő,
 Láttam már, hogy nem földi lény. A levegő
 Körülte ezer bűbájos színre bomlott.

És eltűnt. Én pedig ott maradtam árván.
 Végig borzongatott hideg, hajnali szél.
 Rejtelmes jóslatot zúgott száz falevél.
 A szívem nehéz volt, mint pároszi márvány.

(Apolló elrejté a napot). Én búsán
 Mentem tovább. És hogy ne lássák bánatom
 Szürke ködruhamba jól beburkolóztam.

De beláttam, hogy a távozót nem lenne
 Szabad siratnunk: El kell veszítenünk őt,
 Hogy azt, mi isteni, felismerjük benne.

Kiss Ernő.

A SZAKSZOFONOS.

AZ EGÉSZ Palace furcsállotta, hogy Vendéék a szakszofonost odaültették az asztalukhoz, elvégre ez mégse való. Berger doktor is, — aki az asszonnyal táncolt — feszengett egy kicsit : ó, annyi mindenféle szemponttal kell egy fiatal ügyvédnek számolni ilyen kis helyen, ha még hozzá zsidó is, a klientéla nehezen alakul ki, a zsidók odaszoktak nagyon az öreg Singerhez, a keresztények még idegenkednek, hiszen nem is egészen idevalósi, csak az apja költözött be annak idején Kutasnémetibe, ajaj, nagyon kell vigyázni magára az embernek. De, hogy mi is jutott eszébe Vendénének ezzel a szakszofonossal . . . érthetetlen. Hiszen szemeztek meg mi, hát azt a vak is láthatta, de ideültetni ! Legalább is furcsa. Viszont nem mert elköszönni, mert már úgy volt, hogy a mesgyepörben ő viszi a Vende dolgát s ha az asszony megneheztel, akkor könnyen fuccsba mehet az egész.

Vendéék már második esztendeje minden szombaton estére bejöttek a kis vonattal Gerendástanyáról a városba, táncolni. Télen, nyáron egyformán, ha szakadt az eső, ha megsültek a poros gömbkákócok a Palace előtt a fővő asztfaltban, ők bejöttek.

Az egész dolog azzal kezdődött úgy öt-hat esztendővel ezelőtt, hogy az asszony a tükör előtt ült egy nyáron, vasárnap délután — a szűnyoghálós ablakról elhúzta kicsit a függönyt s ült a hűvös, jószagú szobában a tükör előtt és szívében csendes bánatokkal nézegette, hogy hogy erősödik a teste. Igen, itt . . . meg emitt . . . felállott s lépegetett fordulgatva a tükör előtt — meg emitt is . . . és csipőben, Istenem ! S behívta az urát, — aki kinnt olvasott a verandán s apró fröccsöket töltött magának a jeges borból, ez különösen kedves zamatú, ez a Dinnyésréten túli — behívta az urát. Párnásodó, nagy szőke fejét odafektette az ember vállára és sírt. Hogy ő így temette el magát Gerendástanyára meg amúgy és a többi. Az ember akkor megvette a Parnasszus regénytárnak ötven kötetét díszkiadásban és előfizetett egy színházi hetilapra, meg még két más képesújságra s mindjárt vett egy grammofont is huszonöt lemezzel. Így telt el egy év s az asszony már akkor mind kiolvasta a Parnasszus könyveket s a grammofónlemezeket az istállógyerek is kívülről tudta, — egy év mulva ismét sokáig üldögélt a tükör előtt s látta, hogy a haja fakulni kezd, egyre veszít régi szőkeségéből s a szeme alatt apró vonalak futnak szerte, a szájaszélén is vagy kettő : megint sírós lett hát és Vende Géza rádiót állított be. Így telt el egy év, amelynek során levágatta a haját, tornászni tanult könyvből,

reggelenként komplikált módon csavargatta magát, utána nem ivott többé kávét ujjnyi fölül s vajas-mézes kenyérral; teát ivott cukor nélkül s vacsorára nyers paradicsomot evett. Drága vizekkel mosogatta a haját vissza szökére s még annál is szökébbre s sűrűen emlegette a várost, ahonnan jött s az adóhivatalnokot, aki annak idején megkérte volt s aki most Budapesten állomásozik és nem ebben a rongy faluban, ezen az istenverte tanyán. A következő évben nyári vakációra hazajött Papp Gyuri, a jegyző fia, ekkor elővették a régi grammofont és az asszony táncolni tanult. Ezeket az új táncokat, amelyek «azóta» lettek, (azóta t. i., hogy eltemette magát) megtanulta s őszire egyszercsak úgy volt, hogy bejárnak szombat esténkint Kutasnémetibe a Palacéba táncolni. Elvégre miért ne? A gyerek, Janika, nyolc esztendő s már, nyugodtan ülhet otthon s az embernek ugyebár vannak kötelességei a saját lelki-ségével szemben, amint azt egy igen érdekes interjuban Marlene Dittrich mondotta a napokban, az pedig csak tudja. Ennek két éve is elmúlt már s azóta hát bejárnak ide táncolni, ezt már mindenki megszokta, ez már így van: az ott a tanár urak asztala, emez a főjegyző uréké, amott pedig a Vende uréké Gerendástanyáról.

Hiszen eleinte tiltakozott kicsit az ember — csendes ember, jó munkás, nagytenyerű ember, — tiltakozott, hogy aztmondja: itt a rádió — («edd meg!») — itt a grammofon — («fujd fel!») — itt a sok jó könyv, meg ujság, meg minden, — de hiába, az asszony most már nem hagyta magát s engedni kellett. Ő maga nem táncolt, csak ült az asztalnál s várta a végét. Kicsit politizálgatott ezzel, amazzal, Hellner tanárral, Samatkay építésszel; ő is elszórakozott hát utóbb s már várta a szombat estéket, hogy hát hadd megyünk be a városba.

Ezt a dolgot a szakszofonossal ő is igen furcsának találta. Hogy éppen ideüljön az asztalhoz! Hiszen nem fiatalember ő, meg aztán egy ilyen dzsesszbendes, az senem cigány, senem úr. Na de már mindegy. Kényszeredve kezeltek, a szakszofonos bemutatkozott — Hazelstein vagyok — s leült a jobbján, szemben az asszonnal és azt mondta udvariasan: hehe, hehehe — és nem tudta, micsoda ez a nagydarab deresedő ember, intéző úr, gazduram, vagy micsoda. Ő csak négy héttel ezelőtt jött a Gold Star dzsesszrel — nem ismerte még nagyon a dörgést — ő szokott a tölcsérbe refrént énekelni s ilyenkor oda-oda énekelt a táncoló asszonyoknak, akik erre futólag elmosolyodtak. De ez az asszony komolyan vette a dolgot, erősen és kihívóan visszanézett s ő — neki mester-sége — ha ott ment el előtte Bergerrel, vagy Bottka tanácsjegyzővel, vagy másokkal — odahajolt és rezegtetve énekelte a fülébe a blúzokat, fokszokat és tangókat — szívem én imádom a romantikááááát... kérem egy szóra, szíve ha volna... a vén Tabánban, hol senki sem jár, csak a holdsugááááár — s több effélét. S az asszony összeszorított szájjal visszadúdolt, sőt néha be is húnyta a szemét pillanatra és otthon míg barackot tettek el, vagy megnézte, hogy melyik tyúk tojós — gyakran behúnyta a szemét és dudorászta — mért is nem vagy az én minde-

nem te . . . ott fogsz majd sírni, ahol senki sem lááááát . . . maga már rég nem lesz a világon . . . és egyebeket és várta a szombat estéket, amikor leülhet sárgaselyem estélyiben a tükör alá, feje felett ötven égő a csillárban s a dobogón szmokingos fiatalember — kicsit sovány, szőkés, profilban Conrad Nagelhez hasonlít — megbugatja a szakszofónt aztán éneklí : asszonyom, ha tudná mért vírzik e szív . . . és szmokingot visel, mindig szmokingot . . .

Most ott ült és az mondta : hehe, hehehe — és körben mindenki rájuk nézett, a főjegyzőék és Király szolgabíróék, a tanári asztal és mindenki, még a kávé, a bandzsa Klein is sűgött valamit a kasszás nőnek és nevettek, miközben a zongorista sunyin csippentett a szakszofonosnak, aki visszacsippentett s aztán komolyan nézett maga elé.

Az asszony megbökte az urát az asztal alatt s intett. Vende észbe kapott.

— Háát . . . parancsol talán egy fagyaltot, izé úr . . . művész úr?

A szakszofonos meghökkent : fagyaltot? s az asszony kisegítette :

— Igyunk egy pohár bort a szép este emlékére — mondta nagyhangon s rögtön észre is vette, hogy annak semmi értelme nincsen, hogy «emlékére», de az ura nagyon zavarbahozta ezzel a fagyalttal. Ő mindig fagyaltot akart, ha bejött, ez volt a gyenge oldala ezeken a szombat-estéken. Nem akart bort rendelni — otthon megnemesedik a borom, ha akarom ha nem, mert nem veszi meg a kutya sem — ezt minden szombat este elmondta — drágább a szóda, mint a bor. Én a legfinomabb nemes kadart negyvenkét fillérért adom a Kleinnak és itt vásároljam vissza tőle három pengő hatvanért ! — de mit volt mit tenni, rendelt még egy butéliát s töltött.

— Isten éltessen mindnyájunkat.

Hazelstein szakszofonos körbekoccintott és sokáig nézett az asszony szemébe. Ez egy ideig állta, aztán pirosodni kezdett a puder alatt és lesütötte a szemét.

— A' nehéz? — kérdezte aztán Vende, hogy csend lett és felintett a szakszofónra.

— Á — mondta a zenész — dehogy, csak érteni kell hozzá.

— Háhá, jól adja, csak érteni kell.

— Na igen, ugyebár, meg kell tanulni, szóval mint mindent és — az asszonyra nézett — szív kell hozzá — szív . . .

— Szív — visszhangozta az asszony — szív . . .

A zongorista kopogott a kottatartón s Hazelsteinnak menni kellett, de most már visszajött minden szünetben — az asszony is biztatta a szemével, mozdulataival — s hazajött egyszerűen a poharához és most már, hogy kicsit kitapogatta, hogy ezek ki s mifélek, egyre fesztelenebbül kezelte őket : nagyvárosokról beszélt, ahol muzsikált, francia fürdőhelyekről, színésznőkről, toalettekről s az ember is végtére szívesen hallgatta, de az asszony meg egészen el volt bűvölve. S ha visszament a dobogóra, úgy énekelt, hogy csak neki, csak neki jóformán . . . ami kicsit

kínos volt, de már kezdett későre járni, sokat ittak s a szakszofonos hazudni kezdett, kedves és színes dolgokat, élvezhetőket, nőkről — igen finoman — mindenféle utazásokról és kalandokról, amelyeket részben szeretett volna ha megtörténnek, részben olvasott, de ügyesen és könnyedén tálalta fel. Még két-három üveggel megittak — s két óra elmúlt, mikor hazafelé cihelődtek. A szakszofonos kikísérte őket s most a búcsúzás körül megint kis kavarodás, kis félszégesség történt. Szótlanul álltak pillanatig és a szakszofonos azt mondta: hááát . . . milyen az élet kinnt a tanyán?

— Jöjjön ki egyszer és nézze meg — kapott bele az asszony s meglökte az urát.

— Legyen szerencsénk — mondta Vende kényszeredve — nagyon fogunk örülni.

A szakszofonos a szűk kis zugban egészen az asszonyhoz préselte magát, meg is símogatta a karját.

— Ó, nagyon kedvesek, nagyon örülök, igazán.

— Holnap — mondta az asszony suttogva s csodálkozva néztek rá, egészen elhalkult a hangja — holnap jó? délután . . .

— Jó. Holnap délután. Hogy is . . . Gádoros . . .

— Gerendástanya . . . a kisvonattal jöjjön . . . várni fogjuk az állomáson.

— Ott leszek, csókolom a kezét.

— Pá . . . pápá — sose szokott így köszönni, kislány korában mondta utoljára, hogy pá.

Hogy ketten maradtak, sokáig hallgattak s aztán az ember azt mondta:

— Azért furcsa, ne haragudj Matild. Meg még, hogy várjam is az állomáson . . .

— Na hallod, ne légy olyan bugris. Ez egy művész. Ebben nincsen semmi. Tudod, kik játszanak ma ilyen dzsesszekbe? Grófok például és . . . és spanyol nemesek, meg orosz nagyhercegek, ha tudni akarod, meg volt gárdatisztek.

— Na, e' nem az.

— Micsoda?

— Senem nagyherceg, senem gárdatiszt.

— Nem? Honnan tudod? — s halkabban — honnan tudod te azt? — s egyre halkabban, egészen magának — honnan tudhassa az ember . . .

— A pofájáru! — mondta egészségesen a férfi.

— Paraszt! — s többet nem beszéltek.

Az éjszaka rövid és nyugtalan volt s reggel nagy sütés-főzés kezdődött. Korán ebédeltek, ebéd után a férfi ledőlt egyet szunnyadni, az asszony meg beült a tükör elé s nem is jött ki onnan csak háromnegyed háromkor, hogy na, ballagjunk át az állomásra. A férfi akkor már a verandán ült, ahogy szokott is ilyenkor vasárnap délután: a rádió mellett s várta a gazdasági előadást.

— Menjünk, fiam.

Megfordult a hangra, hát olyan csudagyönyörűre ki volt készítve az asszony, hogy már . . . ej, az Isten tudja mióta nem volt ilyen . . . olyan szép volt, hogy dühbegurult rajta egészen.

— Hogy kikente magát!

— Nem tetszik? — s megfordult előtte, pózba állt.

— Azért a nyavalyás alakért, nahát!

Talán féltékeny?!

— Én? A nehézség. Mármost — s becsapta a rádióműsort — amiatt itt kell hagynom.

— Na jöjjön szívem, jöjjön már.

— Megyek, megyek — s átmentek nagydurcásan a csepp állomásra, ott volt szinte az orruk előtt.

A szakszofonos frissen és jókedvűen érkezett, térdnadrágban, sportkabátban, tennisingben s trencskot hozott a karján — a zongoristától elkérte a délutánt, estére itthon lesz s a fiúk hátbacsapkodták — te gazember te! — s Hazelstein kölcsönvette a pisztonostól a gyapjúnyakkendőjét — ragyogó nő mi? és az ura fajankó.

— Csókolom a kezét, jó napot kívánok.

— Pá . . . jónapot kívánok.

— Micsoda gyönyörű idő, direkt kirándulásra való.

— Hát igen. Erre, erre — tessékelt Vende — átmegyünk itt az ösvényen s mindjárt otthon is vagyunk. Te, Janika hol van? — fordult az asszonyhoz.

— A jegyzőékhez ment játszani — mondta gyorsan az asszony s belepirult, amért elküldte a gyereket ebéd után — nézze csak — s még nem tudta hirtelen zavarában, hogy mit fog mutatni — körülnézett, bemutatott a búzatáblába, amelyben, jó messzire, egy szál hatalmas pipacs piroslott — nézze, milyen szép!

— Pipacs — mondta a zenész szakszerűen, majd gáláns mosollyal — elhozzam? — s már-már bele is gázolt a búzába, toronyiránt törtetve a pipacs felé. A túlsó oldalról valahonnan egy mély, komoly hang dörgött át:

— Hé-hé! Hova hova hé? — s egy gatyás atyafi emelgette rá a botját.

— Ja? — s a szakszofonos megállott — oppárdon, párdon-párdon, ezt az izét itten.

— De a mindenit, ne tapodja össze az egész határt, mert . . .

Hazelstein tanácstalanul állott a táblában, két méterre a pipacs-tól — az éjszaka kis eső esett s barna félcipőjével bokán felül süppedt bele a porhanyós földbe, alig győzte huzigálni. Vende intett a gatyás embernek.

— Hagyja csak Mihály bácsi, majd . . .

S Hazelstein elemászott a búzából, nevetett pirosan, akadozva, száraz torokkal s a cipőjét nézte, leszakított egy nagy lapulevelet, törölgetni kezdte s összekente vele a kezét.

— Ügye kedves állat?

— Bájós — mondta a zenész — nagyon bájós — s hogy felálltak s az asszony elfordult, úgy ránézett a kutyára, hogy az buggyos nadrágjának hirtelen dühvel neki ugrott és egy darabot kihalított belőle. — Ez hiányzott még — mondta a zenész stílustalanul — bűdös dög, a fene egyen meg — s a tenyerével befogta a lukat.

— Ejnye Bundás — kiáltott rá az asszony — nem szégyelled magad! — de mosolygott s a zenész azt gondolta dühösen : könnyű neki mosolyogni! — Majd megöltöm, menjünk be, addig majd magára vesz valamit az uramtól. Menjünk.

Elindultak visszafelé s az ember csendeskén ballagott mellettük, mikor elment a kutya mellett, megsimogatta : több eszed van, mint egy püspöknek.

Hazelstein bennt levetette a nadrágját s felvette amit Vende odaadott neki, egy hatalmas bricsesszt, amelybe kétszer belefért volna egyszerre. Az asszony meg hamarjában megöltötte az övét. Hogy visszaöltözött, kimentek a kertbe.

— Ez itt paprika — magyarázta az asszony.

— Ilyen kicsi?

— Ez kicsi? — sértődött meg — hát mekkora legyen. A Dumbinszkiéké fele ekkora az idén, pedig bulgár kertészük van, ezt pedig magam nevelem.

— Ja persze, eeee... látom egészen szép, csak eltakarta ez az izé.

Az asszony kedvetlenül ment előre és az urára haragudott, hogy mért nem beszél, de az hallgatott, úgy mentek egészen a szőlőig.

— Na, ebből lesz a bor — mondta most már csufondárosan az asszony.

— Persze — bólintott Hazelstein — de még éretlen.

— Éretlen! Hát persze, hogy éretlen. Milyen legyen július elején.

— Na igen, csak mondom.

Megmutatták a gyümölcsfákat, a méhest, mindent, de az asszonynak már elment a jókedve. Levitték a pincébe, na ilyent úgysem látott még, — ott a jó hűvösön egymás mellett sorakoztak a hordók s ők ketten, az asszony meg a férje szakszerű megjegyzéseket tettek, megsimogatták a hasas hordókat, panasztak, hogy a kövidinka még mindig nem akar kitisztulni, hát bizony nem kellett volna a rizlinggel keresztezni, ámbár őszig megmutatkozhatik még, a zenész bambán ballagott utánuk és únta őket. A férfi húzott a lopóval egy hordóból s kínálta, kóstolja meg csak így. A fiú elvette a lopót, a szájához vitte, jaj egyszeribe a torkára futott az egész, kiveresedett, köhögni kezdett s a bor a nyakába folyt, szép veres bor, oda a tenniszíng, minden s a nyakkendő nem is az övé, a pisztonos megöli érte s még nevetett az asszony, hogy : jaj, nem úgy kell, úgy nem lehet lopóból inni, fifikája van annak, érteni kell ezt, mutasd meg csak Géza, mutasd meg szegénynek, hogy kell — s a fiú

kényszeredve nevetett, az ördög vigye el ezt az egész tanyadolgot mindenestől.

Visszafelé jól kikerülte az acsarkodó kutyát, még bementek az istállóba — négy igen rendes kiállítású lovuk volt — azt megnézték, de közel nem ment, csak hogy nagyon bíztatták, úgy behajolva simogatta végig az egyiket, de milyen rossz szaguk van ezeknek, pfuj, s a kúthoz lépett, hogy kezet mosson, meghúzta a láncot, leszaladt a vödör, elkapta, majd utána esett igyekeztében s csuromvizesen kerül elé.

Jaj, még ezt megmutatja — s szaladt az asszony vidáman — a kis csibéket. A szénásszínek alatt kinyitott valami ajtót, ott gömbölyödtek a kis sárga csibék. Hazelstein nyúlt is az egyik után s a kotló nekiugrott a képinek — jaj, nevetett az asszony ez dühös ám, félti őket, ezzel csinyján kell bánni. — Nahát bánjon velük csinyján az a keserves isten-nyila!

Az uzsonna valahogy eltelt s utána, hogy csend volt, a férfi felhúzta a grammofónt, azt hallgatták vonatindulásig. Hat óra után szedelőzködtek — igaz, hogy nyolc órakor is van egy, meg tizenegy órakor még egy, de valahogy senki nem gondolt rá, hogy azzal is mehetne.

— Csókolom a kezüket... eee... csókolom a kezét... nagyon örültem a kedves vendéglátásnak... igazán végtelenül hálás vagyok, nagyon szépen köszönöm.

Az asszony csókra nyujtotta kezét.

— Jó éjszakát kívánok — s hogy Hazelstein szokásból megszorította a kezét, nem szorította vissza.

A zenész, ahogy megérkezett, egyenesen felszaladt a szobájába — szerencsére egyik kollégája sem volt ott, rendbeszedte magát s jött le a kávéházba, ahol hangos csatarával fogadták a fiúk, mi volt, hogy volt?

— Á barátom! — s mosolygott diszkréten — úri nő, abszolút úri nő.

— Te gazember, te!

Vendéné pedig hazafelé menet karonfogta az urát, de milyen izmai vannak ennek a Gézának! hát igaz, behemót egy ember, a muzsikusként csak úgy tévelygett az árva, a nadrágjában, egyet jártak még vacsora előtt, aztán hazajött a gyerek a jegyzőektől s a vacsoránál inkább ő beszélt s ültek utána a verandán, igen nyugodtan s jó érzésekkel, az asszony kinyitotta a rádiót: hadd hallgassunk egy kis cigányt — jó hallgassunk. Egyszerre az asszonynak valahogy az jutott eszébe, mikor Hazelstein a Bimbóhoz nyúlt ujjhegygel, hogy: nem rúg? — s elkezdett nevetni, nem bírta visszatartani, úgy, de úgy nevetett. Az ura ránézett, neki már régen ott motozott a nevetetnék a bajusza alatt, már egész délután s most, hogy az asszony nevetni kezdett, kirobbant belőle is, kijött irtóztató bruhahával s rettentő nagyon nevetni kezdtek mind a ketten, nem bírták abbahagyni, ha az egyik abbahagyta, a másik előlről kezdte. Nem rúg? — mondta az ember utánozva s ismét nevettek — ilyen kicsi? — mondta aztán az asszony s megint nevettek — Bundáska, kis kuculi

kuc kuc — folytatta az ember és bruhaházva, gurgulázva nevettek, már az oldaluk nyilallott s még mindig nevettek. S még hetek, hónapok mulva is elég volt aztán, ha otthon, vagy vendégségben, vagy bárhol valamelyikük intett a másiknak, hogy pszt, kuculi — már nevettek.

Igy mult el a fejük felől Hazelstein szakszofonos, aki szívhez szólóan énekelte a tangókat s profilban Conrad Nagelhez hasonlított.

Török Sándor.

NAGYVÁROSI EMBER PANASZA.

I.

*Mi nagy városban élünk, nekünk nincs kertünk, házunk,
Mi szürke nagykaszárnyák szűk mélyében tanyázunk
A napsugár minálunk csak ritka drága vendég
Az ablakon bepillant és elszalad . . . csak emlék.*

*Nekünk nincsen virágunk, csak néha ritkán látunk,
Rózsák és szekfűk között nincs ismerős barátunk
Ha sápadt pálmafácskát teszünk szobánkba halni
Nem másért, csak a vágyunk szeretnők véle csinálni.*

*Nekünk nincs szabadságunk, csak mondjuk azt, hogy van még
(Miért kell ott maradnom, ahonnan úgy rohannék?)
Rabszolgák vagyunk itten, kiket a sorsunk kerget
A szabadság a multból, zöld mezőkről üzenget.*

*Madárdal fel nem ébreszt nyári derűs hajnalba,
Nekünk kintorna szól csak homályos kapualjba,
Nótára nem gyujt ajkunk, a kedvünk messze széled,
Nagyvárosban lakunk mi, megbüntettetett az élet.*

*Nem tudtuk megbecsülni a hajnalt és a rétet
A madárdalt, az erdőt, az álmodó vidéket,
Szívünk szeretni rest volt, ajkunk imára lomha,
Azért kell most szenvednünk bús szürke Babylonba . . .*

II.

*Mi nagy városban élünk, itt oly nagyok a házak.
Égrenéző házakban mégsem lakik alázat
Baráti kézszerítást egymással nem cserélünk,
Szürke házakban sokan, de csak magunkba élünk.*

*A templomok magasak s mi mégse vesszük észre,
A szívünk meg nem csendül az első csendítésre,
Bár nagy harangok zúgnak, szavukat mégse halljuk,
Olvasni mind tanultunk s az ígét mégse valljuk.*

*Mi sohse arra járunk, amerre lelkünk vinne,
Utunk rá van feszítve két hosszú-hosszú sínre,
Amerre az húzódik csak arra lehet járnunk,
A bős kocsik rohannak, mégis sokat kell várunk.*

*Nekünk nincs annyi időnk, hogy vissza is tekintsünk,
Tovaszálló perceknek istenhozzádot intsünk.
A célunk messze, messze, noha rohanva élünk.
De, jaj, a temetőbe, oda hamar elérünk.*

Vathy Elek.

FALU.

*Esznek-isznak. És sűrűn pletykálgatnak.
Fehér asztalnál telik életük.
Ha idegen érkezik a faluba:
már — ujság! Már összebujnak,
izgulnak, zúgnak. Csivognak, mint a fecskék.
Az esték hosszúk, hát aluvással töltik.
Korán feküsznek, igaz, korán kelnek.
Esznek, alusznak. Vidámak, amért élnek
s kedvvel intenek a közelgő télnek.
A falu határán túl sose látnak
s ezt úgy nevezik: élet.
Már világgjáró lesz, aki közülök
a határig eltéved.
Már érdekes, ha kimult
a szomszédban egy borjú
s ha születik egy gyerek:
az nagy szenzáció!
Élnek-e hát? — kérdem dolgos magamtól,
aki városban, zűrzavarban él,
s észre sem veszem: újra meleg a nyár,
síkos szánon újra beköszönt a tél.
Élnek-e ők, akik csak házasítanak,
paszitát ülnek és halotton sírnak
s nem is álmodva, hogy másképp is lehet élni:
roskátag léptel sietnek a sírnak? . . .*

Pálffy István.

CZÓBEL ISTVÁN.

LEHUNYTA távolbalató szemét, a nagyzeori várban 1932 április 30-án tért nyugalomra. Ott temették el a Poprád parti poétikus kertben hajadon leánya mellé, kit három év előtt vesztett el.

Czóbel Imre cs. és kir. kamarás és felesége gróf Vay Evelina első szülött fia, István, Anarcsion, Szabolcs megyében látta meg a napot 1847-ik évében a mult századnak.

Kiválóan nagy szellemi és testi erővel volt megáldva, hozzá egy rendíthetetlen, soha meg nem alkuvó jellem, mely már gyermekkorában élesen rajzolódtott: egyszer nagyatyjának Vay Ábrahámnak, gyermeki szeszélyből vagy Isten tudja mi okból, nem akart kezét csókolni. Anyja, hogy rávegye, egy mellékszobába csukta. Midőn megnézni ment mit csinál a gyermek, a pici fiucska az ágy alól kukucskált ki, összes ruhácskái szépen csomagba kötve s dacosan mondta: vegyen vissza mindent amit adott, én szegény leszek, de rossz. Ilyen volt ő az étellel szemben is. Ha valahol «haszon» kínálkozott, nem fogadta el még a legtisztességesebbet sem, mert az ő mentalitásában a «haszon» és «tisztesség» fogalma nem fedte egymást. Mint legelső benyomást emlegette az 1849-ben Szabolcsban átvonuló muszkahadsereget, különösen, hogy hamzszolták torzonborz katonák a nyers uborkát, éretlen dinnyét.

Tanuló évei alatt is feltűnt élénk felfogása, mélyreható esze. A sport terén erő és ügyesség gyakorlatában mindig elől járt. A zajló Tiszát átúszni, fuldoklókat kimenteni, égő falvakban a legveszélyesebb helyeket oltani, említésre sem érdemes gyakori esemény volt életében. Hová bátorság és gyors elhatározás kellett, első volt az elsők között.

Pozsonyban végezte a jogot. Jogászok módjára víg cimborákkal néha zajosan is mulatott, de soha nem kártyázott és soha adósságot nem csinált. Ezt sem tartotta «tisztességesnek». Pozsonyból a zürichi Polytechnikumra, innen a hohenheimi, majd a magyaróvári gazdasági akadémiákra ment.

Németországban megismerkedett Haeckel, Prof. Jäger, Dr. Siemens s más kiválóságokkal. Ezen vezető szellemek behatása alatt rokonszenvezett a darwinizmus materialisztikus világnézetével, de ez lassan, bár elfogadta a tudományos tételeket — egy sokkal magasabb spirituális érzés — és szellemvilággá fejlődött benne.

Ez evolúció ideje alatt írta műveit: Die Genesis unsrer Kultur, I. Die Entwicklung der Religionsbegriffe, II. Die Entwicklung der sozialen Verhältnisse, III. Die Entwicklung der Schönheitsbegriffe.

Előbb magyar nyelven tervezte e műveket, de látva, hogy nálunk nem sok érdeklődésre talál, Lipcsében a Lotusverlag adta ki.

Prófétai szemmel látta a jövőt. Régen, mielőtt Spengler megírta volna pesszimiztikus felfogását a nyugati birodalmakról, már ő jelezte a pusztulást. Gróf Károlyi Sándor, kivel sokat dolgozott együtt, egyszer szemére is vetette: «Minek ez a Cassandra hang?» Ime, Cassandra szól és — Trója elpusztult.

Czóbel István a rajongó, izzólelkű hazafinak is megkellett érni Magyarország területben és lélekbeli összezsugorodását, Európa, Amerika bomlását s az általa annyira meglátott világcatasztrófát.

Amennyire tőle telt, igyekezett e katasztrófa megállításán. Szóban és írásban figyelmeztette az embereket: «Ne tovább ezen az úton!» Szeretett volna a sajtóban egy organumot találni, mely elharsogná óva, intő szavait, de azok, kik érdeklődtek e szavakért, minden legkisebb áldozattól is elzárkóztak.

Mikor tanulmányai végeztével hazatért az atyai földre, hogy gazdasági tanulmányait gyakorlatilag is értékesítse, minden irányban a nép sorsával, a kultúra emelésével foglalkozott. Fogyasztási szövetkezetek, önkéntes tűzoltók, gazdasági egyesületek létrejöttén fáradozott. Birtokát a parasztságnak akarta bérbe adni, de mindenütt csak kishitűséggel és gyanakodással találkozott. Terveit lekicsinyelték, tevékenységét megbénították.

1889-ben nőül vette Mednyánszky Margit bárónőt, a zseniális br. Mednyánszky László festőművész testvérhúgát.

Ideálisabb házasságot elképzelni sem lehetett. Férj és feleség minden gondolatot, minden érzést megosztottak. Irodalmi és filozófiai munkásságában Czóbel István nevében lelte meg valódi segítőtársát, ki csodás memóriájával, nagy tudásával számtalanszor megkönnyítette nehéz munkáját.

Vendégszerető házuk központja lett a szellemi életnek s ki oda bekerült, jól érezte magát ez ép oly kedélyes, mint szellemes körben.

E boldog családi életnek a háború vetett véget. Egyetlen hős fiúkat elvitte, elnyelte a nagy világegés. Utána jött Magyarország siralmas sorsa. A nagyiori vár is a csehek uralma alá került. De ők mind e megpróbáltatásokat hősiiesen viselték. Hittek a feltámadásban minden vonalon.

Czóbel István élete művén tovább dolgozott s elkészítette filozófiai munkájának összefoglaló kötetét.

Ez a mű még nem látott kiadást. Nem érdeklődtek iránta az illetékes körök, mely közöny főképp azért bántotta íróját, mert meggyőződése volt, hogy talán visszatartja az emberiséget a halálfutamból, melyet ő mindig tisztábban látott.

Törhetetlenül hitt a magyar faj életképességében s magasabb hivatásában.

Ezért gyűjtötte maga körül az aranyifjúságot, hogy őket egy szebb jövőre előkészítse. S ők, kik könyveit nem olvasták, rajongva hallgatták érdekes és világos előadásait.

Tényleges politikával nem foglalkozott, de annál jobban a szociális állapotok javításával, a tiszta magyar érdekek felkarolásával, a historikus érdeklődés és érzés felébresztésével. Baráti körben többször tartott előadást e dolgokról.

Ő minden gondolatmenetet német alapossággal a kezdetek kezdeténél folyósított, hogy aztán magyar temperamentummal és tüzzel vigye tovább a konkluzióig, mely mindig oda csúcsosodott: hogy *idealizmus nélkül a materialis élet is mindig sivárabb és nehezebb lesz.*

Anonymus.

UTOLSÓ NAP.

VÉGRE találtam valakit, aki megérti a szavaimat, aki lejegyzí őket, hogy mások is megismerjenek egy furcsa történetet, melyről eddig senki más nem tudott, mint én, a halott s egy másik valaki, aki csak néhány perccel élte túl az én halálomat. Most újra élek és életet viszek egy még testben élő ember kezébe, nézem a tollat, mely megpróbálja maradandóvá tenni az én történetemet. Néhány percre újra végigélem utolsó napomat, melyre úgy emlékezem, mintha csak az emberek tegnappjával szállt volna tova . . .

Tizennyolc éves voltam, mikor a harctérre kerültem, tizenkilenc esztendőskoromban végképp elhagytam az élők világát.

Az orosz fronton feküdtünk akkor, csaknem hat hete beásva egy ostobanevű lengyel falucska mellett. Nem sokkal azelőtt léptettek elő, hadapródtiszthelyettes voltam, egy rohamszakasz helyettes parancsnoka.

Aránylag nyugodt volt a helyzet, napok óta szünetelt a harc, karácsony közeledett s a fehér hósuba alatt csöndesen szuszogott a megtépázott föld. Lassan hozzátöröttünk a haretéri élethez, leveleket írogattunk, melyek soha sem érkeztek el oda, ahova szántuk őket és álmodat szövögettünk, melyek soha sem váltak valóra.

A szakaszparancsnok zászlós volt, gyerek az is, mint én, hosszúhajú, sápadt gyerek, biztosan sokat gondolt az otthonára, talán szeretett volna élni még, talán szeretett volna az édesanyjához simulni és megcsókolni őt puha, gyerekes szájjal.

Apró szobácskája volt a fedezék mögött, azt teleaggatta képekkel, levelezőlapokkal, amiket itt-ott összeszedett. Sokszor ült egyedül a durva padon, ilyenkor komoly volt és szemét maga elé meregette. Az otthonára gondolt ilyenkor.

Akárcsak én . . .

Sokszor meglátogattam, beszélgettünk, cigarettáztunk, összekötött vele a sok közös gond, szenvedés és elválasztott tőle a közös szerelem.

Marodszyk Mária-t szerettük mind a ketten.

Szókehajú, butácska lengyel lány volt Marodszyk Mária, olyan, amelyet százával találhat az ember Lengyelországban. Mégis nagyon szerettük, ahogy csak tizenkilenc éves szívvvel lehet szeretni.

Varsóban ismerkedtünk meg vele és már akkor is bizonyos volt, hogy soha sem fogjuk viszontlátni. De azért gyűlöltük egymást miatta, mert tizenkilencévesek voltunk mind a ketten és ő volt az első nő, aki

ránknevetett sápadt ajkaival, aki átkarolt bágyadtbőrű karjaival. Egy éjszakát töltött el vele mindegyikünk és ez az éjszaka fájt olyan nagyon, mert nem tudtuk, nem tudhattuk, hogy melyikünké lett szerelemből és melyikünké a néhány rubelért, a vacsoráért. Mert tehetetlen öreg anyja volt szegénynek és kellett a pénz nagyon. Szerencsétlen kis háborús virág volt Marodszy Mária, régen elfásult már a lelke és nem törődött vele, hogy melyik nemzet ruháját viseli az, akit szeret. Szerelmei egy éjszakáig szoktak tartani, aztán meghaltak, mint a legnagyobb része azoknak, akiket szeretett. De valamelyikünket igazán szerethette, mert nem sokkal azután, hogy elszakadtunk Varsóból, egy unalmas, hideg szerelmes éjszaka után megmérgezte magát. Egy sor írás maradt csak utána, émelygős szerelmes levelezőlap hátára írva, édeskés volt az is, mint a lap :

«Azért a szép, fekete magyar fiúért . . .»

Szegény Marodszy Mária . . . az ő furcsa, ponyvaregényekből kísértő, rózsavízszagú szerelme szülte ezt a sort, amelyet valami kegyeletes kéz elküldött a század után. És ezt a levélkét, ezt a vásári romantikájú, aranyos rajzú gyászjelentést megkapta a századunk. A századhoz címezték csupán, név és rang nélkül és mi csak ketten ismertük Máriát, mindkettőnknek fekete haja volt és magyarok voltunk mind a ketten.

És Marodszy Mária emléke miatt meggyűlöltük egymást. Ha azt a csokolódzó galambos, fényes levelezőlapot meg nem kapjuk, talán sohasem gondoltunk volna Máriára, így égetett az arca, ha éjszakánként visszajárt.

Egymás közt soha sem beszéltünk róla, a lapot én őriztem a szobám falán, a feketefüstös, korhadt, nyirkos deszkafalon.

Egyszer aztán eltűnt az írás és én tudtam, hogy az ő ládájába került. Ettől kezdve acsarogtunk egymásra hangtalanul, erősen, a torzszülött helyzetből formálódott idéltlen gyerekemberek.

Erről a gyűlöletről senki sem tudott. Embereink azt hitték, hogy szeretjük egymást, hiszen sokat voltunk együtt és sohasem beszélgettünk erről.

Karácsony előestéjén az oroszok megkezdték a tüzelést.

Egyszerre fölfordult minden, üvöltő gránátok horkantak a földben, röhögtek, sivitottak az aknák, ropogtak a géppuskák. Tombolt az örület, borzalmas sebekben tépték a földet a robbanások, égő pokol volt minden, dörömbölő, lázas pokol.

És nekünk ki kellett tartanunk. A mi szakaszunkat halálraítélték, hogy megmentse a többi tízezret.

Reggelre huszonnyolc emberünk maradt. És mi álltuk a tüzet, lázasan, félig örülten ; neveltünk rajta, mert éreztük, hogy meg fogunk halni.

Reggel hat órakor hirtelen megállt a tűz. Tudtuk, hogy most új célokra irányítják a fegyvereket, most néhány percünk van az imádkozásra. Mert aztán újabb tűz következik, utána a vég, a halál : a roham.

Azt hiszem, egyikünk sem volt egészen eszénél. A legénység bambán, nagyranyílt szemekkel hordozgatta a halottakat, némelyikük enni kezdett, szalonnát, kenyeret, nyugodtan, fásultan, egykedvűen. Mások cigarettát sodortak és pöfékeltek semmivel sem törődve.

Mindnyájunk arcán ott lappangott a biztos halál kábulata.

Én — alig tudva magamról — elővettem a késemet és szép, nagy szívet karcoltam egy keskeny deszkaszálra, olyat, amelyet a ligeti padok hátába vésnek a szerelmesek. Készen volt a szív, s két betűt karcoltam belé, két nagy «M» betűt, Marodszy Mária nevének kezdőbetűit. A saját nevem első betűit akartam melléjük vésni; már beleszúrtam a késem a fába, mikor valaki a karomra tette a kezét. Hátra se néztem, tudtam, hogy ő. És elhatároztam, hogy hiába parancsol, hiába kényszerít, inkább megölöm, de nem hagyom, hogy megakadályozza tervemet.

De ő nem rántotta el a kezem, nem ütött az arcomba, hanem csöndesen, nagyon szelíden megszólalt a hátam mögött:

— Zoltán...

Hátranéztem. Még sápadtabb volt, mint rendesen és az arca vérzett, a homlokát úgy látszik már súrolta egy golyó. Néztem a szemébe, várakozva, féltékenyen. Megtört volt a szeme, a kinoktól égő és fáradt, benne lappangott a halálos ítélet szörnyű tudata.

Vértelen ajka megmozdult; beszélni kezdett.

— Zoltán... ma meghalunk...

— Tudom... — feleltem bárgyú nyugodtsággal.

— Zoltán... nem tudhatjuk, hogy melyikünket szerette Mária...

Miért szentségtelenítenénk meg az ő nevét azzal, hogy talán méltatlan nevet írunk melléje... Ez a rajz túl fog élni minket... bizzuk a sorsra a döntést. Szúrd a deszkába a késed... Amelyikünk túléli a másikat, az győz... az majd kiveszi a kést és odavési a nevét az ő neve mellé. Sietni kell majd vele, mert sok ideje annak se marad. Megértesz, Zoltán?

Bólintottam és a kést a deszkába szúrtam. Észre sem vettem, hogy könnyek óvakodnak végig az arcomon és tompa koppanással hullanak a földre.

Magamat sirattam.

Hirtelen, átmenet és bevezetés nélkül újra kezdődött a tűz. Most már halálos pontossággal csaptak le a lövedékek, nyomukban tűz és vér fakadt.

Ő mellettem állt és vezényszavakat kiáltozott. Egyszerre elcsuklott a hangja, hörgés futott a torkára és szó nélkül, halk puffanással vágódott végig a földön.

A bekövetkezett véres valóság belemart a szívembe. Torkom elszorult, szinte önkénytelenül az összeroskadt alak mellé térdeltem és néztem a vért, mely fehér habot verve tódult ki mellén. Az arca mozdatlan volt, szinte kékesen fehér, szeme bezáródott, keze lassan-lassan merevedni kezdett. Meghalt. Legalább is azt hittem, hogy meghalt.

Sírni már nem tudtam, hiszen biztos voltam benne, hogy követni fogom.

Néztem elcsöndesült, vékony ajkát és a sebet a mellén, mely egyedül élt az egész testen, mert habzott, bugyborékolta és szép, vörösszínű vérpáncélt alvasztott a barna zubbony fölé.

Most váratlan rohammal, torz öröm futott végig testemen. Ott, a halál küszöbén eszembe jutott a rajz. A deszkához ugrottam, kihúztam a kést és vézni kezdtem nevem kezdőbetűit: «K—Z».

Egyszerre tompa ütést éreztem a homlokomon, fölfordult előttem minden, halk morajlást hallottam, szemem előtt fátyol ereszkedett, a lábam összecsukszott és leroskadtam, tehetetlenül.

A szemem nyitva maradt, nem is tudtam becsukni, pedig nem akartam látni a furcsa, befejezetlen rajzot a fejem fölött. Hiába — az izmaid nem engedelmességek az akaratomnak és éreztem, hogy az akaratom sem fog sokáig működni. Szemem előtt csodálatosképpen fölszakadt a fátyol és a haldoklók tisztánlátásával néztem a karcot.

És ekkor ő, aki mostanáig mozdulatlanul feküdt mellettem, hirtelen megmozdította a karját. Szeme kinyílt, a messzeségbe nézett, lassan, tétovázva nyúlt a késért, mely a deszkalap előtt a földön feküdt.

Nem láttam és nem hallottam semmit, számomra közömbös volt a lövedékek kábító üvöltözése, csak őt néztem és szerettem volna összezúzni a tekintetemmel. Ő győzött tehát, csak könnyen sebesült meg és most megőrökíti a nevét Mária neve mellett... Szerettem volna ököllel csapni véres arcába, belerúgni reszkető kezébe, de nem lehetett, béna voltam, félig halott már.

Ő elérte a kést, kezébe vette, másik kezével egy homokzsák sarkába kapaszkodott, lassan, nagyon lassan, borzalmas erőfeszítéssel föltápáskodott és a kést a fához illesztette.

Gyengülő kezében most elindult a kés. Meg-megbicsaklott a vonal, melyet húzott, de csak írt-írt, és a melléből bugyborékolva csurgott a vér.

Egyenes vonalat rajzolt először, aztán ügyetlenül, meg-megakadva két keresztzárát hozzá: nagy «K» betűt.

Én megdöbbenve néztem.

Aztán pihent egy keveset, majd hozzáfogott a másik betűhöz. Két vízszintes vonal, — rettentő nagy kinnal összekötötte egymással a két vízszintes vonalat: «Z» betű; az én kezdőbetűim...

Jajgató sírniakarás vonaglott át testemen, most már zokogni szerettem volna és megcsókolni drága két kezét — hiába. Még láttam, amint újra összeroskad és lába rángatózni kezd, aztán a szemem hirtelen elhomályosodott, fülemben ismét tompa moraj szűrődött, végül az is elmúlt, csönd lett, nagy, nyugodt, hideg csönd.

... Ezt akartam elbeszélni, mert vezekelni akartam és meggyónni nagy vétkeimet, hogy azon a furcsa napon, halálom napján, nem tudtam jobb lenni, mint a másik...

János Alfréd.

A PIETÀ-SZOBOR ÉS MICHELANGELO LELKE.

MICHELANGELOT nemcsak páratlan technikája különbözteti meg a művészetek történetében. Ennél is sajátosabb és mélyebb a gondolati hatás, egy szüntelen gondolatkisugárzás, amely századok óta nem vesztett erejéből. Láthatatlan rádióhullámaiban egy metafizikai világ hívása jelentkezik, a márványon keresztül kapcsolatot keres életünkkel és szívünkkel.

Akik Michelangelo műveivel szemben állottunk, tanui vagyunk, hogy ez valóság és nemcsak a szobor témájától független, hanem bevégzettségétől is. Egyik Pietà-ja márvány rom, alig megkezdve egy római palota emeletén, másik éjjel-nappal a Szent Péter-templom ragyogásában, a világhír fényében. Ám az előbbi éppen olyan megrázó elnémultságában, mint emez feltáruult szépségében. És a többi Pietà is, az is, amely testet sem ölthetett, csak átsuhanó akarat volt a mester lelkén. Mivé lett volna a művészi paroxizmus lázában, amely a mesternél utolsó percéig a határtalanság egyre magasodó tetőpontja felé ívelt! Ki merne nemleges feleletet adni, ha a megújuló erő szemtanuja volt?

A Pietà témájától egész életében nem tud szabadulni. Egyiket festményben dolgozza ki, ugyanezt utóbb márványban is kifaragja. A londoni National Gallery Pietà-ja és a firenzei dóm tribunájának befejezetlenségében is remek márványa egytestvérek. Amaz a renaissance-festmények lendületében, emez a halottabb kő anyagában. Formai megoldásai egyre újak és egyéniék, messze esnek a hagyománytól vagy Bellini édeskésen finom elképzelésétől. Csakhamar túlhalad a kontrasztos merészségén is, amely pedig az élet és halál vonalának kölcsönhatásával a kifejezésben, de a technikában is új eszközt teremt meg.

A National Gallery Pietà-ja új problémájával hökkent meg. A halál szelíd vízszintese helyett váratlanul a függélyesben komponálja meg a halotti látományt. Az asszonyok cipelik a holttestet a keresztfáról való levétel után le a hegyen. Árnyaik között világít a ruhátlan test, a pallor mortis. Állóhelyzetbe segítették, mint aki járni készül és bizonytalan imbolygásba merevedett. Van benne valami a médiumok borzalmából, akit az asszonyok szuggerálnak és ő engedelmessékedik egy megdöbbenő anatómiai lebegésben.

Mi nehezebb ebben a művészi kigondolásban? A festőé, az asszonyok problémája, vagy a halotté? Amazok hite-e, vagy a jézusi álmofoszlány, mely az első gyermeklépés dalával most a halottba visszatér. És mennyi üzenet a gondolat árnyain: «nincs halál, csak aludni fogsz». És nyomban ennek sötét antiphonája: «gy mentek el, de át tudtok-e lépni a vak bizonytalanságon?» A nagypéntekbe új távlatok sűrűsödtek: a teremtés drámája, a halottak menete, ahogyan egy messzi Világ-hegyről szüntelen omlik alá és a síratók egyre cipelik halottaikat, télben és mikor májusi erdő dalol. A végzet együtt az egyház mithoszával, a gyermek örök elvesztésének jézusi problémája, a világgkérdés a női szív vérző vánkosán.

Michelangelo lelki mélységét csak ezzel a bogozó elemzéssel világíthatjuk meg. Ugyanazzal, amellyel ő, a vésője, a márvány szellemébe hatol, a kő szellemét kereste és sziklapólyáiból életre bontotta. A márvány mélyén találjuk meg a befejezetlenség titkát, a gondolat visszaütő erejét, amely mintha a művészt önmagától döbbsentette volna meg. Mert jaj a látóknak : ez a Szibilla-kompozíciók rejtelme.

Michelangelo sírjától megyünk, zajló szívvel a Via Ricasolin az akadémiai gyűjtemény felé. A palota lépcsőjén még csilingel az utcai élet, a flórenci nyár. Ott állunk az ő birodalmában, a hűvös teremben, csendfüggönyök mögött, mik valahonnan egyszerre lehullottak és most ő fogad, egy félig megmunkált márvány látományában. Bemélyedve a kőbe, mint gondolatának vetülete, egy reménytelen óráján életének : Szent Máté félbenhagyott szobra. Még csak a felső lábszár egy darabja szabadult elő a kőből, de már egy láthatatlan Kereszt súlya nehezedik rá. Az arc — megdöbbsentünk tőle — rém, a lét és nemlét határán, mint aki visszariad valamitől, amit a földi világban megpillantott. Homloka felett mély márványtakaró, mint a múmiák halotti kendője, a száj körül a mosoly dermedt állati vonása. Mit akar? Miért nem kiált, miért vonaglik? Mitől rémült meg? s Máté ez, vagy Michelangelo?

Ki tudna felelni. Élet és művészet kusza, bonyolódottan kötött lánc, ifjú kezdet és vénült vég egymáshoz kapcsolódnak e láncban. Élet és halál, Szent Máté szeme és a Szibillák pillantása. A teremben különösen hallgatnak a mester márványai. Egy élő, fájó hegyvidék, egy bánat-Carrara és az ablakon át Firenze háztengere olyan ebben a pillanatban, mint egy csendes, nagyon régi festmény. Ez a félig kész kő a mester lelkét mintha a saját mélyen benyomuló pecsétjének egyével hitelezne meg.

Nincs könnyebb, mint eltévedni és elkábulni Michelangelo márványerdejében és nincs könnyebb, mint eligazodni benne, ezt a paradoxont útmutatóul kellene odaírni a Szent Péter-templom Pietà-jának talapzatára. Önarckép az, telve a művész életfoszlányaival, ifjúkorral és álommal, emlékekkel, tragédiás harcok után csendes hazatéréssel. Amilyen egy Petőfi-siralom, vagy a IX. Szimfónia.

Elmélyedve felejtjük el, hogy órákat töltünk állóhelyben a szobor előtt, nem ügyelve a Róma-járók forgatagára, amely jő-megy mögöttünk szüntelen. Néha csak magam voltam a befalazott jubileumi kapu mögött a kápolnai csendben. Meg ő. Ilyenkor a szobor élt, beleszólt a magányba a csend baritonja, mint acélvésők és kalapács csendülése. Nőtt és fogyott a szobor, mint valami jelenés. Lett belőle szikla, hogy megmutassa egykori formáját a hegyben. Lett belőle mértani háromszög, sisakos tömb, hegyéből halkan kibomlott Mária fejkendője és aláomlott mint felséges drapéria a vállról, hogy függőnyt formáljon a gyermekroncsnak, akit öleiben tart, puha fészket az átdöfött szívnek, az elomlott tagoknak, mik jégcsapok módjára csengve hullanak alá a padozatra. És mikor az anya a teher tartásától már alig piheg hátrahajló erőlködéssel, jő a mester. Az anatómia bűvésze, hogy könnyűvé tegye a rettenetes terhet. Jó a vonalak titkaival, könnyedségével, amik a súlyt pehelykönnyűvé teszik és az elesett gravitációt a lebegések könnyed játékává. Elválasztja a hullát az anyatérd vánkásától, megmutatja a függőleges és vízszintes együttes csodájában a görög művészetnek és a kereszténységnek művészi kibékülését egy halksójú renaissanceban. S mikor elkábít a látományok terhe, Mária, mint az édesanyának emléke hajol le kőtrónusáról és ölébe nyugtatja fejedet. Küld ki a fénybe, az aranyló áldott napfénybe : «menj, fáradt vagy gyermekem».

Renaissance és idő, geometria és egyensúly, álom és gondolat tovaszállt. A Pietà hallgatott, nézte hullagyermekeit. Michelangelo eltűnt a mélyben, titkaival, gesztusaival és komor vállaival. Künn deket ver az Apostolok-órája. Visszanézel a kápolnára. Olyan, mint egy árnyékba süllyedt márvány arckép, amelyen világít a fény és árny örök játéka. A másik arckép is ilyen a Palazzo dei Conservatori, a Capitoliumi múzeumban, Michelangelo arcképe négyszáz esztendő messzi határán. A motívum ugyanaz: egy a lélek. A ruha is gyász színű, bársony, rajta különös ráncok, türemlések, mint furcsa szív. Az arc sápadt, zúzott, tisztán formálja a masszív követ. Hidegen, keserűn dereng elő a két kérdő szem, benne a lélek egy sírkő-szót ismételt a falon: «miért, miért». Ugyanazt, mint márványleánya, a Pietà a Szent Péter-templom jobboldali hajójában, lebegve a gondolat csendes bánat-vizén.

A florenci dóm Pietà-járól akkor ezt írtam esti naplómba:

Michelangelo a Pietà-kban legmélyebben keresztény. Egész művészi módszerének megváltozására volt miattuk szüksége és nem volt kicsiny ez az áldozat. El kellett felejtene a lehetetlent: önmagát, a firenzei kertek Medici-eszményeit és a pogány szilaj testszépségeket fel kellett cserélnie Santa Sabina alázatos aszkéta vonalaival. Búcsúzni kellett a renaissance-Krisztusoktól és le kellett szállani az atléta testű Krisztusnak az Utolsó ítélet vásznáról, az asszír izmok rökdedéseinek elfonnyadni és meghalni az Übermensch izomembereknek.

A Pietà új világ, az Isten országa, ahol a mindanható férfierő lárvává esik össze. Nincs drámaibb ennél a Krisztus-elesésnél. A test palotájának szörnyű zuhanási pillanatát ragadja meg a művész képzelete: a csontok zegzugosan zörögnek az omlásban, mintha Sámson rázza az oszlopokat. Alig lehet kibírni a hullának ezt a brutálisan természetes elesését. És a keresztény eszme teljes erővel kerekedik felül a két asszony szerepében mint fenntartó erő és életaktívum. Az új ecce homo: a szív.

A férfi pogány gondolat kora búcsúzik a vállalt negatívumban, a szenvedésben. Michelangelo a szobron megrendítő erővel búcsúztatja el a ledőlt kolosszust. Az előtérbe kihangsúlyozza a holttest aláeső karját, teste egész súlyával bukik anyjának arcára, mint végső vánkösára. És a másik oldalon az álom, az ifjú nő. Eljött. A holt karok egyike neki jut és mintha búcsúzna tőle, messziről szelíd nagy ívvel öleli át. Távolról, alig érintve. Igy akarta Michelangelo.

Mennyi gondolat: mennyi szépség, mennyi hit! Mennyi vallomás és elhallgatás. A Pietà-ban valóban egy világ omlik össze.

(A szobron van még egy személy. Mikor először pillantottam rá, a márványtömb felesleges csúcsát kerestem benne, amelybe a mester egy Anonymus-fejet formált. Mégis úgylátszik, a művész nagy szerepet akart benne. Úgy hat, mint egy nagy rendező. Talán Michelangelo, talán a Halál.)

Egy augusztusi vasárnap délután római ismerősöm figyelmeztetett a Péter-templomból kijövet: — Tudja-e, hogy a Pietà-n Mária úgy néz alá a holttestre, mint a mélységre a szép sötét hegyek?

Mint a mélységre távol szép hegyek. Mintha nyugtalanító rejtélyt oldott volna meg. És könnyedén táruáltak ki további új síkok, melyek a csodálatos műalkotást izzó gyorsasággal villanják körül. A Pietà kárpítja mögött a művész misztikus rejtelmeket helyezett el, amik századról-századokra intuitív erőket jelentenek. Vajjon mire gondolt, mikor a rémes hullaravalt faragta? Mit akart mondani, amikor ezeket a borzalmakat darabokban hordta haza a boncoló-

padok és hullapincék vörös lámpafényéből? Gondolt-e arra, hogy művészetével a gonoszt nem riasztotta el és nem exkommunikálta, inkább a szépség honába emelte és halleluják virágaival virágozta be? Mire gondolt, mikor a hulla boldog lamentációit hallgatta?

— Én nem a ravatal vagyok, én a bölcső vagyok, felettem az Égi Virág, az én anyám szép dala zeng.

— Az én anyám megbocsát néktek, mert visszaadtátok fiát, akit siratva hívott. Az én anyám megbocsát, mert visszaadtátok az ő mosolyát.

— Én nem vagyok a megzúzott térd és az aláhulló jégcsap. A szomorúfűz vagyok az ő ölén, aki nőttem az ő szomorúságának rétjén.

— Az én gyilkosaim íme az én jóltevőim, mert elvezették az én didergésemet az ő arcához, melynek napja, most már melenget engem.

— És senki el nem szakaszthat engem tőle, mert én halott ujjammal íme az ő ruhájának szegélyét tartom. És ez a holt ujj lett az én erősségem.

Ez a szobor a lírikus Michelangelo lírája, az alig 24 éves művész közvetlen dala. A márványban vésőjét ez a líra transzponálta. A szoborszerkezet kettőségében ez küzd a mintázás zord, új technikájával és szelíd szépségek vonalaiba simítja át, tragikumérzékét egy gazdag érzelmi koszorúval fonja körül. A renaissance realitása megigézve fekszik az alásugárzó hit lábánál és feltekint arcára. A tört mellkas sokat emlegetett szobrászati hatása — ez a szinte élő testdarab — több a művészi tökélynél. Mögötte messzire mutató gondolat dolgozott. A bordák emelkedő márványdagályán fény lebeg: felfelé tör, némán engedelmeskedik annak, ami felette virraszt, egy isteni holdvonzat törvényének. A bölcső és Mária, a gyermek és anyja. Az ifjú lírai hév a későbbi Pietà-mintán elhalványodik, a művész kihűlő életkorával és elkomorodott életszemléletével. De a lényeg: a centrális elrendezésbe rejtett gondolat, a nők érzelmi koszorújával a szobormű két oldalán: mindvégig megmarad.

A Pietà minden drámai feszültsége ellenére, elsősorban a lírával dolgozik idegeinken. És ez a líra több egyéni líránál: a teremtés akkordját zengeti meg benne a művész nagy kézfogása. A dallam egy az élet dallamával, egy a pogányság dallamával, egy az eltiport fűszál, egy az elrohant ravatal dallamával. Vigaszul a fényt jelölte meg a mulandóságra ítélt embernek, ezt dobja a latrok árkába temetetteknek: őket is várja túl az édesanya.

Ez a legemberibb, legmélyebb, legösszefogóbb gondolat a Pietà-ban Michel-Angelo nagy szívének márványszimboluma. Méltán érte el a legfelségesebb dísz: hogy ez a nagy emberi jelkép a Szent Szív templomában, a Szent Péter-templom örökkévalóságában lebeg.

Mészáros Sándor.

XVII.

BÁRÁNY tanító úr házában felhő takarta be a ragyogó napot. Szomorúan vette észre az öreg rektor, hogy leánya kacagásának lassan már kiapadófélben a forrása. Színtelenedett a hangja, megfakult a kedve, megszólításra összerezett, a szeme ijedten kapkodott nyugalom után, társalgás közben hirtelen elhallgatott és oda se figyelt a mondott szóra. A vidámság jegyében indult szüneti elkanyarodott a szomorúság felé. Marika már nem fogta olyan gyakran karon az apját és nem sétáltatta meg ifjúsága másodvirágzásának mesekertjében. Mintha egyszerre rászakadt volna az ősz, tartózkodó lett és magányszerető. S az éjtszakáit sem töltötte be többé a nyugodt álom. Szeme sokszor éjfélig nyitva maradt és tehetetlenül izzott bele a sötétbe. Sokszor úgy érezte, hogy a tekintete száraz tüzétől felgyullad az éjféli. A szíve harangja ijedten kongatta előre a vészt és ajka pihegve remegtette meg a levegőt. Minden gondolata Ferenc volt. A gyermekálmok aranykődéből hirtelen egy lenyüggő, csodálatos lelkierővel felruházott óriás toppant eléje, aki lenyüggő hangjával és tekintetének egyetlen villanásával betöltötte a tizenöt esztendő szakadékát és a mágnesek ellenállhatatlan erejével ragadta magához a lelkét. Marika vergődött. Önmaga akaratához szokott egyénisége küzdött, önállósága dacolt, öntudatos függetlensége lázadozott és úgy érezte, hogy örvénybe került. Már elkapta a sodra, örült forgásban keringtek előtte gyermekévei, leányálma, gondtalan ifjúsága, boldog tervezgetései, minden pillanatban várta, mikor ragadja mélybe a hullám, mikor veszíti el teljesen élete egyensúlyát, borzadva nézett körül, lesett, félt, szalmaszál után kapkodott és csak hosszú gyötrődés után tette gyöngyöző homlokára sápadt ujjait a hajnali álom. Ezekben a napokban színét vesztette, arcán már ott volt a nyoma a bánat fehér ecsetjének és tört fény ólalkodott a szemén. A katonapap is észrevette a változást. Figyelni kezdte Marikát s amikor észrevette rajta az elkülönültséget, a másfelézés jeleit, amikor meglátta rajta a gyötrődés, az álmatlanság kísérteteit, pipájának füstfelhője mögé menekült és háborgó érzéseit beletemette a szerbek ellen indítandó offenzíva stratégiai terveibe . . .

Marika a rázuhanó idegen akarat kényszerzubbonyában tehetetlennek érezte magát. Mindent látott, mindent hallott maga körül, mint azelőtt, de mindez mintha a messze távolból érkeznek hozzá. Észrevette

apja aggodalmát, látta a plébános szomorú, kutató pillantásait, de olyan lényegtelennek, olyan semmiségnek tűnt fel ez a szemében, hogy képtelen volt egy vigasztaló szóra, egy megnyugtató kijelentésre. Nem érdekelte őt a közvetlen környezetében támadt féltő érzések vihara. Minden, ami eddig a szívéhez nőtt, ami hozzá tartozott, eltávolodott a messzeségbe és idegen érzések, idegen hangulatok káosza gomolygott körülötte. Sokszor megdöbbenve ébredt fel arra, hogy idegen szemmel lát, idegen füllel hall és idegen gondolatok özönlik el a lelkét. Láthatatlan fal támadt körülötte s ezen a falon, mint egy nagy szűrőn keresztül, elvesztette csengését a hang, elvesztette ragyogását a szín és mindig távolabbról integetett feléje az élet... A ház, ahol született, aminek falait, szobáit gyermekkorának rajongásával babusgatta a lelke mélyén, átlátszó lett, mintha üvegből volna és szeme azon keresztül is a végtelenbe látott. A kert, a fák, az apja eltűntek, félreállottak tekintetének útjából, minden elvesztette jelentőségét, egyszerre felébredt lelkében az egész élet törpesége, gondolataiban fontos történetek váltak eseménytelenekké és minden, aminek eddig súlya volt, elvesztette előtte a súlyát s az egész földgömb irtózatossá hegyeivel, tengerével és városaival a játékos gyermek lebegő szappanbuborékának tetszett előtte, aminek az élete röpke villanás s a vége egyetlen mélybehulló szennyvesztés!... Harminc éves élete csodára ébredt. Valami leküzdhetetlen és a végtelenségből feléje áradó erő összemorzsolta eddig felépített emlékeit, tudását, tapasztalatait. Egy óriás kéz egyetlen sötét mozdulattal letörölt minden írást az élete táblájáról és ő megdöbbenve állott az üres tábla előtt és szorongva kérdezte: Miért?... Azután, mint a példáját rosszul elkészített iskolás gyerek szepegve nézett körül, hol hát a tanító? És ekkor látta, hogy krétával a kezében ott áll a tábla előtt Dombay Ferenc és parancsoló szemével csendesesen néz rá és keze írásba lendül. Marika tágranyilt, figyelmes szemmel nézte munkáját, de nem értette meg az idegen írás furcsa jeleit.

Bárány Sándor tisztában volt vele, hogy a leánya magaviseletében bekövetkezett változást Ferenc idézte elő. Előre félt ettől, szinte várta ezt. Akárhogy is szerette volna ellensúlyozni, tudta, hogy hiába. Mégis mindent meg akart próbálni, hátha sikerül. Dombay Ferenc misztikus, árnyékszerű jelenésével szemben pontosan ellentétes a csupa vad erőt és csupa életet sugárzó Bertin Gábor. Udvarias levélben meghívta tehát magukhoz ebédre egy vasárnapra. Marika közönyösen fogadta a meghívás hírére.

És Bertin Gábor megérkezett daliásan, büszkén, önmaga erejében gögösen, mint egy kiskirály. Medveölő mancsában majd összeroppant az öreg tanító és a plébános keze, akik ott várták a tornácon. Harsány hangjával telekiabálta az egész házat és üresen kongó történeteket mesélt el az ő kitűnő cselédnevelő metódusáról. Az ő keze alatt szorgalmas bárány lesz a legféltetlenebb szolgáló is és nincs az az ember, aki ellene merne szegülni parancsának. De rend is van a birtokán! Az egész kör-

nyék minden gazdája eljöhetne hozzá rendet tanulni! Büszke arra, hogy a gyűjtő szenvedélyével szerzi meg magának a legvadabb embereket, maga köré csoportosítja a börtönökből kiszabadultakat és azokat töri be azután a hámba . . . Egy-egy izgalmas jelenet elbeszélésénél olyanokat dobbant féktelen indulatában a padlón, hogy beleremeg a ház, ajkáról diadalmasan harsog a büszke kacaj és arcából egészséges erővel sugárzik a túltengő élet.

Az öreg tanító elgondolta, hogy milyen jó volna ezt a csupa test embert összegyűrní a csupa lélek Ferencsel. Milyen pompás emberpéldányt lehetne belőlük csinálni.

Bertin Gábor rátért azután arra, hogy mialatt idejött, szomorúan látta mindenfelé a földeken a kiszáradt életet. Ő ugyanis régen nem járt már erre és valósággal meglepte a kép. Szeretett volna hangjába részvétet, sajnálkozást keverni, de kicsendült abból a kárörvendő öröm, a gonosz kajánság. Nem bírta megállani, hogy el ne dicsekedjék az ő földjén viruló élettel. Hirtelen fordulattal rátért arra, hogy igaz-e az, amit hallott a faluról, hogy az emberek zúgolódnak, elégedetlenek, a kocsmába járnak, tehetetlen haragjukat borba fojtják, ahol aztán a szép Terka hálójába kerülnek.

Csodákat hallott erről az asszonyról, hogy milyen okos és milyen szép. Ő még sohase látta és elhatározta, hogy megnézi.

Az öreg tanító és a plébános szeme összevillant, alighanem mindketten arra gondoltak, hogy ez az ember a benne tomboló életerő súlyával bizony nem fogja helyrebillenteni Marika lelkének egyensúlyát.

Amikor Marika bejött, Bertin Gábor szava elállt. A házikisasszony hófehér ruhájában, sápadt arcával, napsugárszínű hajával tündéreként lebegett előtte. Meghökkenve állott ekkora szépség előtt és fékezhetetlen erejét megkötötte a Marikából feléje áramló átszellemültség.

Egy láthatatlan kéz hangfogót tett minden szóra és Bertin Gábor azon vette észre magát, hogy suttogva beszél. A vendég teljesen Marikához pártolt. Egész lénye, minden szava vele törődött s az ebéd ideje alatt alig evett az ételekből. Csak a bort öntötte magába és lángoló szeme perzselő erővel rohamozta Marika sápadt arcát. De milyen gyenge, hitvány erő volt ez annak a szempárnak az erejéhez képest . . . Hatástalanul hullott vissza minden erőlködés a hideg arcról. Marika mosolygott ugyan és kedves akart lenni, a szeme azonban messzenéző volt és titokkereső . . .

Bertin Gábor megérezte a vereséget. Gőgje fellázadt és bár beleleszketett a tanító leányának szépségébe, szemében mégis csak egy közönséges tanítóleány lett egyszerre belőle.

Hirtelen abbahagyta a velevaló foglalkozást. És Marika nem maradt soká. Búcsúzott.

Amikor Bertin Gábor kezében érezte a könnyű, síma kezét, egy pillanatra az előbbi varázsba szédült vissza, de látva az érzéketlen arcot és hideg tekintetet, indulatosan fordult el és kis idő múlva eltávozott

a háztól. Sok volt benne a bor, eszébe jutott a kapuban Terka asszony és gyors elhatározással indult meg a tulsó oldalon a kocsmá felé...

Vasárnap volt.

A kocsmá tele emberrel. A kérge, nehézfogású tenyerek alig érintve emelték szájhoz a könnyű poharat, nehogy valahogy összeroppanjon. Otromba göggel nyúltak előre az asztalok alól a lábak, lépegetnie kellett annak, aki közéjük merészkedett. A levegő megsúlyosodott a füsttől és a szesz szagától. A bor nyugtalanul csillogott az üvegekben és a felszított parázs szikrákat hajigált elő a lomha szemekből. A szó megbátorodott, lendületet kapott a hang, indulatörvények fullasztották magukba a békét és a nyugalmat.

Terka asszony kopogó cipellőben fürgén járta az utat a söntéstől az asztalokig. Minden fordulásnál, minden kitérésnél, szélben hintázó virágként hajladozott a dereka. Karsú csípője vágakat ringatott, belebotlott minden férfi szemesugara.

Ügyesen hordozta az italt a száraztorkú parasztnak, a szája körül soha el nem csillapult a könnyű mosoly és a szeme menyecskeken vágott rendet magának a szerelmes legények engedelmes csapatából.

Bertin Gábor szélesre csapta az ajtót és szétvetett lábbal, kőszoborként állott meg a kocsmá közepén.

— Hol az a híres menyecske, hadd lássam?

Minden lárma egyszeribe elhallgatott. A parasztnok behúzott fejfel bújtak az italba és nem termett szó senki ajkán.

Terka asszony a söntésben volt és éppen háttal állott az érkezőnek. Valami italt tölthetett, mert nem nézett vissza mindjárt. Amikor azonban elkészült, megfordult. Kíváncsian emelte nagy szemét a vendégre és találgatta, ki lehet az, akinek jöttére mindenkinek torkán akad a szó. Meglátta az erős, hatalmas urat, mindjárt gondolta, hogy ki, de nem ijedt meg. Csípőre tette kezét és cifrázva, páváskodva jött előre.

— Akit keres, én volnék! Most azonban kendé a felelet: Mivégett keres engem?!

Bertin Gábor tekintete hozzáértően szaladt körül a menyecske alakján, egy-kettőre felmérte a kíváncsiságát és megcsiklandozta hetykeségét a mosolya.

— Avégett, ami végett a többi! Menyecskeszem mosolyára vagyok éhes!

Terka asszony visszavágott:

— Az pedig itt nincs!

— Látom én, hogy hol van!

— Ha van is, nem eladó!

— Nem is vásárolni kell azt, hanem elvenni! Tudom én a módját!

De nem ezzel akarom ám kezdeni a dolgot! A bor a kulcsa mindennek! Kérek hát jócskán abból a mennyország kulcsából.

És Bertin Gábor a söntés elé állott, le nem ült volna a világért sem, de egy álltó helyben itta a bort és itta a menyecske szeme sugarát. Ki

tudná megmondani, hogy melyiktől lett részeg? A mámor már vörösen izzó dróton rángatta. Óriási karjaival ügyesen kapkodta el Terka asszony derekát. A parasztok sötét szemében fel-fellobbant a harag, de meghunyászkodva nézték, hogy cibálja, hogy kínozza a nekik termett virágot az úr! Amikor végül megszokták a rettegett ember jelenlétét, újra megindult ajkukról a szó és fojtottan hullámozott az asztalok fölött a lárma, mint tó fölött a vihar. Terka asszony eleinte szabódott, vonakodott a férfi feléje zuduló erőszakosságától. Amikor azonban látta, hogy csak árt vele magának, mert majd összetörte már a haragos vendég ereje, abbahagyta az ellenállást és engedelmesen simult bele a harcot kereső karokba. Megdöbentette a féktelen erő, az uri vihar, felkorbácsolta vérét a kegyetlen erőszak, arcába csordulásig gyűlt fel a vér és szemében máglyatűzet gyújtott a vágó. S amikor Bertin Gábor karjának egy újabb lendülete újra odasöpörte kigyúladt testét a hatalmas férfi testéhez, ijedt galambként kicsit tovább pihent meg a széles mellkason. A vendég eltolta magától és megrázta.

— Ki a szeretőd?!

Halkan súgta a szép asszony:

— Senki!

— Bertin Gábor a parasztok felé fordult.

— Ki a szeretője ennek az asszonynak?!

A parasztok összenéztek és nem feleltek. A vendég hangja gúny és vadság jegyében harsogott:

— Az egész faluban nem akadt gazdára ez a szomjas virág?! Ilyen élheteretlen emberek vagytok ti? Most már akár azt is kérdezhetném, van-e köztetek férfi?!

Nagyot, hangosat nevetett Bertin Gábor és ott tartotta rettenetes markában az asszonyt s arcvonásai rángatództak az indulattól.

— No, ti híres legények! Dombay Ferenc cselédei! Tán a híres gazdátoknak tartogatjátok ezt a rózsát? Gondoljátok, hogy el tudna vele bänni amúgy férfimódra?! Inkább arra kérjétek meg, hogy imádkozzék esőt a földetekre, mert esztendőre éhen kopik az állatok. Elég boszorkánymester, megteheti!

Öreg András ott ült eddig csendesen a kuckóban, békében iszogatta a félliter borát, nem törődött ő Bertin Gáborral, menyecskével, senkivel. A szokás hajtotta ide. De most, hogy a gazdáját bántották, vén csatalóként kapta fel a fejét és öreges, reszkető hangon, de erőteljesen vágott oda:

— Dombay Ferenc nem boszorkánymester. És nem imádkozhat esőt a földre! A vendég, ha úr is, ne piszkoljon bele a vendéglátó fészkébe!

Bertin felordított:

— Ki mondta ezt?!

Öreg András felállott, de akárhogy is igyekezett, megrokkant derekát nem tudta már kiegyenesíteni.

— Én!

— Bertin körülnézett.

— Ki ez az ember ?!

Senki se felelt. A földesúr ekkor vadul rázta meg markában az asszonyt.

— Hallod-e? Ki ez az ember ?!

A menyecske szapora szóval hadarta :

— A Dombay-ház belső cselédje. Ő szolgálja ki a tekintetes urat !
Régi szolgál, öreg cseléd ! Ő az, aki a halálból támadt fel !

A vendég ellökte az asszonyt és András elé lépett.

— No, te vén csahos, talán a gazdától tanultad a bátorságot, mi ?!

Az öreg tudta mi vár rá, mégis keményen válaszolt :

— Akárhol is tanultam, több van bennem belőle, mint az egész gyalázatos faluban, mert ezek az emberek nemcsak elnézik, hogy a szemük láttára tépdesi egy idegen a kertjük virágát, hanem még a földesuruk védelmére sem kelnek !

Bertin felröhögött.

— Talán a szárazságért védjék, mi ?!

András haragos lett, komótos, csendes szava nekilódult :

— A szárazsághoz neki éppen annyi köze van, mint az úrnak !
És tudja meg az úr, hogy ami gazdánk kisujjában is többet ér az egész úrnál, akármilyen behemót ember is !

Bertin már nem felelt, hanem borzasztó ökle egyetlen csapásával ütötte le az öreg szolgát, aki hangtalanul esett rá az asztalra. A vendég kiegyenesedett, dühösen fujt és ráordított a parasztokra :

— Vigyétek a gazdájához, talán még egyszer feltámasztja halottaiból ! Ti pedig egy-kettő takarodjatok mindnyájan ! Mars ! Kifelé !

Két legény felkapta öreg Andrást és kivitte, a többi pedig lóhalálában kotródott utána. Bertin Gábor ott mulatott egész éjjel a kocsmában. Terka asszony szolgálta ki repesve és a cigány is odavetődött a nagy mulatozás hírére. A vad ember vére túlfűtötte már a szűk emberi testet, alig bírt magával, tehetetlenül harapdálta az izzó levegőt és bódultan hadonászott akadály után maga körül. A megunt bor és az engedelmes asszony mellett hirtelen vakító villámként jutott eszébe Bárány Marika. Sóváran bámult maga elé és sötét tekintettel nézte az előtte lebegő, márványarcú, hideg pillantású, gyönyörű úri leányt.

A következő pillanatban eltaszította magától az asszonyt, felyenesedett, szálás alakja majd a mennyezetig ért, türelmetlenül rázta le magáról az elmúlt órák magafelejtkezését, egyszerre hullt le róla a mámor, a féktelen indulat és az öntudatlan vágy, gőgösen kitisztult szemmel nézett körül, undorodva vágta földhöz az előtte álló boroskancsót, fizetett és egyetlen köszönő vagy szives búcsúszó nélkül lépett ki az éjtszakába, maga után intve a cigányt.

Terka asszony a kapuból nézett utána haragba gyúladt szemmel s a csillagos ég szelid fénye mellett láthatta, hogy ott állott meg a Bárány tanítóék házának ablaka alatt, ahol hangfogós szárazfából

riasztotta fel a síró nótát, hogy valakinek boldog álmot varázsoljon a szemére . . .

Öreg Andrást a két legény lassan cipelte a Dombay-ház felé. Útközben azon tanakodtak, hogy vajjon élve marad-e az öreg azután a borzalmas ütés után. Az egyik azt állította, hogy meghal, a másik azt, hogy megmarad. A végén abban állapodtak meg, hogy akár meghal, akár élve marad, de bizonyos, hogy számárságot tett akkor, amikor a gazdája védelmére kelt. No hiszen, szép gazda. Meg is érdemli az a védelmet! Hiszen, ha nem lenne ilyen amilyen, úgy Bertin Gábor hiába úr, csak nem került volna ki élve a kocsmából! De így csaknem, hogy igazat adott neki az egész falu!

Már felértek az egyenesbe vívő útra. Amint befordultak rajta, látták, hogy elébük jön a Dombay Ferenc tekintetes úr. Megálltak, összenéztek, azután mintha összebeszéltek volna, gyorsan lefektették öreg Andrást a földre és egy szó nélkül elszaladtak. A világ minden kincséért sem mertek volna visszanézni . . .

Dombay Ferenc sietve közeledett. Megállott András mellett, fölébe hajolt, belenézett vérrel áztatott arcába és halkán sugta :

— Megmondtam, úgy-e, öreg András, hogy ne menj a kocsmába . . .

Azután karjára vette az eszméletlen testet és gyenge tagjaiban rejlő csodálatos erővel vitte a házba, az ő szobájába . . .

XVIII.

Másnap reggel Justh doktort, alighogy a faluba érkezett, már várta a Dombay-ház küldönce és elmondta, hogy a tekintetes úr sürgősen kéreti magához. Justh sietett, mert megijedt, hogy a nemzeti asszony-nyal van valami baj. Ferenc már a ház előtt várta és kérdésére csak annyit mondott, hogy öreg szolgálja lett rosszul. A földesúr szobájában ágyban feküdt öreg András. Arca tisztára mosva a vértől, szeme lehunyva s a két keze megbékélve kapaszkodott össze a mellén. Dombay megállt az ágy előtt, rámutatott az öreg testre.

— Kérem, doktor, tud rajta segíteni?

Az orvos közelebb lépett. Arcába nézett Andrásnak és meglepetten kapta fel a fejét.

— Ugyanaz az ember, aki két hónapja tetszhalott volt.

— Ugyanaz.

Justh gondosan vizsgálta meg a szolgát. A végén csak ennyit mondott :

— Ezúttal vége. A szíve ölte meg!

Tompán hangzott a felelet :

— Tudtam.

Az orvos szinte kötelességszerűen kérdezte meg :

— Hogyan történt?

Dombay szeme nyugodtan röppent az orvos arcára.

— Tegnap este két legény hozta fel a faluból. Arca csupa vér volt. Ütés vagy zuhanás következtében szenvedett zúzódást.

Az orvos rápillantott az arcra, sebhely és véraláfutás látszott rajta. Azután csodálkozva nézett Dombayra.

— Nem téved, Dombay úr? Talán csak ma reggel hozták haza! A halálnak ugyanis a baleset alkalmával azonnal be kellett következnie és én azt konstatáltam, hogy mindössze három órája halott.

A földesúr keményebb lett és határozottabb.

— Tegnap este hozták! A halál azonnal beállt. De én itt voltam mellette, őriztem és megtartottam... Azt hittem, hogy ön tud talán segíteni valamikép. Beszélni szerettem volna még vele...

Az orvos hitetlenül nézett Ferencre és megcsóválta a fejét.

— Különös! De sajnos, itt nincs segítség.

— Köszönöm, doktor.

Dombay már kezét nyújtotta, hogy elbúcsúzzék, de Justh elhárító mozdulatot tett és kicsit izgatottan így szólt:

— Beszélni szeretnék önnel, Dombay úr.

Ferenc némán mutatott rá egy karosszékre, maga is leült és várt. A doktor csak most nézett körül a szobában. Teljesen dísztelen minden. Csupa egyszerűség, csaknem kolostorszerű. A falak csupaszok, a padló szőnyegtelen, az ablakon függöny nincs. S a szobának mégis van valami különös, keleti varázsa. Talán lakójának misztikuma sugározza be. Justh nem tudott menekülni a varázs alól. Ösztönszerűleg kereste szemével az okát, nem nyugodott bele, hogy egy csaknem bútorozatlan szobának négy fala között minden hangulatkeltő tárgy nélkül kelet varázsát érezze. Rátévedt a szeme a halottra. Orvos volt. Naponta látott halottat, megszokta őket, de ennek az arcnak a frissége nyugtalanította. Lehetetlen, hogy tegnap este óta halott. Azután érezte, hogy két szem perzsel bele a gondolataiba, rázott egyet magán és belefogott a beszédbe.

— Uram, a multkor ön tanuja volt a Katóka és közötttem lefolyt jelenetnek. Talán tudja már, hogy édesanyjától megkértem a kezét és ő örömmel egyezett bele eljegyzésünkbe. Eszerint én a családhoz tartozom. Ez bátorít fel s egyszersmind ez kényszerít is arra, hogy önnel beszéljek...

Ferenc bólintott s várt...

— Szeretném tudni azt, hogy ön tulajdonképpen mit akar? Először is, miért jött haza, azután, miért maradt itt és végül, mik a céljai? Ön bizonyosan érzi és tudja, hogy ezeket a kérdéseket nem az ellenség tette fel. Katóka bátyja nem lehet közömbös előttem, szeretnék azonban tisztán látni és szeretnék nyugodtan a jövőbe nézni. Nem lehet közömbös továbbá előttem az sem, hogy itt tartózkodása mennyire ártalmára van anyjának és menyasszonyomnak. A multkori rosszullét óta anyja szíve gyógykezelésem dacára sem javul, egyre gyengébb és gyengébb... Katóka arca is magán viseli a lelki betegség nyomait s az egész környezet

szenved az ön jelenlététől. Ezen valahogy segíteni kell. Ön szakítani fog eddigi hóbortos életével. Vissza kell térnie a rendes emberek gondolkodásához. Az alkalom megvan. Hallottam, hogy Gyenge mérnök szemet fedezett föl, önnek kell elvállalnia az alakuló vállalat vezetését, rendesen kell táplálkoznia, aludnia, így visszanyeri családjának és embereinek rokonszenvét.

Dombay Ferenc még mindig nem felelt. Mintha nem is figyelne, mintha nem is volna itt, merev megközelíthetetlenségben fordult arca az ablak felé és tekintete a messze tájat söpörte végig. Az orvosban a hallatlan közöny láttára felgyült az indulat és valamivel keményebb hangon folytatta:

— Figyelmeztetem, ha nem hallgat szavamra, nem változtat életmódján és magatartásán, nekem módom van rá, hogy a család, most már az én családom érdekében intézkedjem.

Dombay Ferenc felkelt és az orvos elé lépett.

— Tudom. Ez a gondolat él önben kezdettől fogva és vártam, hogy elmondja fenyegetését. Tehát örültek akar nevezni és szanatóriumba akar csukatni. Ön derék ember a maga nemében. Még sem tudja, mi az élet! Az életre akaratonkon kívül születünk és a halálba akaratonkon kívül távozzunk... E két labilis és akaratnélküli pont között hányódik az életünk és azt hisszük, hogy az akarat kormánylapát a kezünkben, amivel tetszés szerint kormányozzuk a hajót.

Az akarat pedig nem más, mint a viharos tengeren hányódó csónak kétségbeesett utasának a kezében az a játékevező, aminek használata még csak meg sem gyorsíthatja a csónak futását a sodrás menetében... Én eljöttem, mert el kellett jönnöm, az evezőmnek nem engedelmesskedett a tenger és a csónak... Annak, hogy megszületünk, okának kell lenni. Mindenkinek van feladata a földön. Ezt jól, rosszul mindenki elvégzi, akár akarja, akár nem, akár tud róla, akár nem. A föld iskola, ahol gyengébb és erősebb tanulók vannak s ahol a tanító maga a lélek. Amikor a lélek azt mondja, hogy ki kell menni a táblához és felelni kell, akkor a tanuló vagy teljesíti, vagy nem teljesíti a parancsot... Én nekem ide kellett jönnöm, ez volt a parancs és itt kellett maradnom. Hogy a következő parancs hogy fog szólni? Mi lesz a feladat? Mi lesz a cél? Nem tudom. A jövőbe nagyon ritkán láthat bele az ember s ha lát is, többnyire nem a maga sorsát látja benne, hanem a másét... Hogy mi a célom?... Egyelőre borzasztó erővel tör felém mindenfelől a szenvedés. Itt állok elszigetelten, idegen étellel, önök által meg nem értett öntudattal a szenvedések viharában. Az anyám fél tőlem és szenved! A hugom irtózik tőlem és szenved! Az emberek rettegnek tőlem és szenvednek! És ez a szenvedés mind, mind én felém árad, körülöttem viharzik, engem ostromol és az én lelkemből töredezi le a szikladarabokat. Tudja, hogy ezer ember fájdalma tomból bennem?! Hogy ki szeretnék állani az útra és világokat rázó erővel szeretném belekiabálni az emberek lelkébe: Álljatok meg! Hova rohantok?! Sohase késő! Fejjel mentek

neki a falnak, mert nem ott kell keresni az életet, ahol ti kerestek! Eltévedtetek! Forduljatok vissza és jöjjetek utánam!

De nekem nem szabad szólnom! Össze kell szorítanom a számat és hallgatnom kell, mert nem én vagyok az, akinek ezt el kell mondania! Hogy maga mit fog cselekedni, az a maga dolga... Nekem azonban maradnom kell és így kell élnem, ahogy eddig éltem...

Justh doktor csendben hallgatta végig Dombay válaszát. Agyában egyre erőteljesebben foglalt helyet a szó: Örült! Már-már felállott, hogy ott hagyja a szerencsétlent, érezte, hogy hiába próbál vele bármit, csak süket falnak beszél. Ekkor hirtelen kellemes bágyadtság ömlött el tagjain. Jólesőn dült hátra a karosszékben és kitűnően érezte magát. Azután csodálkozva nézett körül. Észrevette, hogy hiszen nem is olyan primitív ez a szoba. Nem értette, hogy hova tette előbb a szemét. A falakon gyönyörű keleti képek függenek, az ablakon aranyszálú függöny lóg s a padlón bokáig süppedt a lába a szőnyegbe. Puha kerevet és pompás párnák mindenfelé s az ágy helyén a heverőn, csendes nyugalommal aludt öreg András. Milyen furcsa, hát nem halt meg? Dombay Ferenc ott áll a fejénél és némán mutat rá, mintha mondaná, látod, ilyen az élet, egyik álomból a másikba lépünk... Az álom olyan hűsége kísérelje az életnek, mint napfénynek az árnyék... Justh doktor borzasztó zavarban volt. Azt se tudta, mihez kezdjen, mit mondjon...

A következő pillanatban megdőbben nézett körül... A szoba a régi volt. A falak csupaszok. A padlón nem volt szőnyeg s az ágyban némán, titokkal tele feküdt öreg András. Körülnézett, kereste Ferencet, nem találta. A lakás üres volt. Zavartan simogatta végig homlokát, bosszankodott, hogy engedett a hipnotikus erőknak, magához vette műszeres táskáját és kisietett a Dombay-házból, hogy megkezdje rendelését a faluban...

Bertin Gábor a meghívás óta gyakrabban járt a tanítóékhöz. Hiába, hacsak tanítólány is a Marika és olyan gögös is, mint a királynő, de gyönyörű, mint egy királynő. És Bertin Gábor az az ember, aki küzdelem nélkül nem örül semminek. Fékezhetetlen temperamentumának szüksége volt harcra, szerette a veszélyt, az elérhetetlent, mindenhez hozzányult, ami tilos volt, mindenütt ott termett, ahol harcra talált. A hideg, tartózkodó tanítólány is csak vonzóerőt gyakorolhatott rá. A legnagyobb munka idején és éjszakai nyugalmában is egyszerre csak úgy jelent meg képzeletében, mint akit csakis az ő számára tartogat a sors és még édesebbé teszi a hideg huzavonával. Ő tehát eljárt Bányákhoz s ha látogatásai alatt nem is erőltette meg magát, hogy Marikát szólásra bírja, de a szenvedélyes vadász gyönyörűségével leste áldozatának minden mozdulatát.

Az öreg tanító mindezt észrevette és aggodalommal várta az eseményeket. Bánta már, hogy házukhoz szoktatta ezt a vad embert és bánta már azt is, hogy leánya hazajött a vakációra. A dolgon csak úgy tudott segíteni, hogy sohase hagyta magukra őket. Minden pillanatot

közöttük töltött. Hogy segítsége legyen, elmondott mindent öreg barátjának, a plébánosnak és olyankor, ha az idegen földesúr látogatóban volt náluk, rendszeren ő is velük tartott. A közös gondolatok és a nyugtalan napok közel hozták egymáshoz a két öreg embert. Az unaloműzéshez nem volt szükségük most már mesterséges civódásra, a levegő úgyis tele volt ideges feszültséggel. Összekapaszkodtak szépen és felváltva csitították egymást... türelem, bizalom... és így legalább nem voltak egyedül...

Bertin Gábor a témákban kifogyhatatlan volt. Mindig akadt valami elmondani való esete, amiben természetesen az ő állatszelistítő talentuma érvényesült. Vége-hossza nem volt a féktelen vadság dicséretének, a hetyke önbizalomnak és a határtalan tirannizmusnak. Megvolt az a rossz tulajdonsága is, hogy fitymálva emlegetett minden szomszédot. Egyetlen férfi ismerősének alakja sem volt szent előtte. A gúny, a káröröm kikezdte a legjobb barátját is. Csak Dombay Ferencről nem mondott semmit hosszú időn keresztül. Sokáig kerülgette ezt a témát, mint macska a forró kását és szerette volna, ha más kezd bele. De hiába várt. Senki sem volt hajlandó Dombay Ferenc fölött vitát kezdeni. Egyszer aztán nem bírta tovább. A gazdálkodásra terelte a szót és eldicsekedett vele, hogy neki mennyire vérében van a föld. Társának, szeretőjének érzi, akit gondozni, szeretni kell! Tessék csak megnézni, hogyan fest nála minden. Ünneplőben van mindig az egész vidék. Gyönyörűség nézni az utakat, a mezőt és az erdőt. Nem is tudja megérteni, hogy nézhet ki úgy valahol minden, mint a Dombay-birtokon. Amíg asszony kezelte a földet, inkább volt rend, mint most! A gazda hiába jött haza, úgy látszik, nem a föld volt az, ami visszahozta. Nem veszi kezébe a gyeplőt, utána se néz semminek, az ispán és a mérnök kezei alatt pedig lassan összekuszálódik minden. Nem tudja, hogyan élhet valaki így a földön. Az üres levegőben keresi az életet, amikor a föld az, ami mindent ad. Azután kikezdte a gazda megjelenését és kijelentette, hogy mint ember is olyan, akár az árnyék, csak hálni jár bele a lélek!

A plébános és a tanító nem feleltek. Nem is lehetett tudni, hogy mit gondoltak, úgy visszavonultak a hallgatás várának falai mögé. De Marika hideg arcába felszökött az élet. A szeme lángra lobbant.

— Bertin úr úgy látszik, igen keveset tud arról, hogy mi a lélek! A test életén túl, úgy veszem észre, nem ismer már semmit! Különben nem beszélne így! A maga földje rendben lehet, az igaz, a korbácsával rabszolgákat csinál a cselédeiből, a mezőket megfésülteti, az erdőt kitisztítja, a szabad idejét borba és kártyába öli, de soha egy pillanatra sem gondol arra, hogy a lelke gondozatlan! Azt, úgyse, nem vette észre, hogy a lelkéből semmi sem látszik ki a gyomtól, hogy a gondolatai sötétek! Hogy a benső élete rendezetlenebb és elhanyagoltabb, mint a Dombay-birtok. Hogy semmit sem tud arról az életről, ami az anyag határain kívül van, hogy céltalan az egész élete, csak eszik, iszik, alszik és asszonyok után jár! Hol van itt az ember?! Hol van itt a magasabbrendűség?! Milyen alapon áll meg a gőg? Bertin úr, maga a lelki életnek

még a csecsemő korát is elfelejtette, hogy meri tehát említeni Dombay Ferencet, aki már aggastyána a lelki életnek? Ne szóljon bele olyan dolgokba, amihez nem ért. Maradjon meg a földnél . . . Magát tizenöt esztendő után bizonyosan a föld hozta volna vissza, Dombay Ferencet a lelke üzte haza! Maga csak a földet döngeti a lábával, Dombay az égboltozatot feszegeti a fejével! Magának a falu kocsmája sem szűk, ha benne van, az ő lelkének szűk az egész világ! Bertin úr, én előttem ne vegye többé szájára Dombay Ferencet, mert soha többé nem hallgatók arra, amit mond. Isten vele!

Megfordult és mint egy haragos istennő, kiment a szobából. A vendég szájtátva nézett utána. A tanító és a pap mérhetetlen zavarukban szaporázva pőfékelték pipájukból a füstöt és a felhők mögül lesték a földesurat. Bertin magához tért, felugrott, belevágott az asztalba és dühösen harsogta:

— Hát ez a baj? Dombay Ferenc a baj?! Itt is az a kuruzsló áll szembe velem?!

Azután fejébe vágta a kalapját és odavetőleg fordult a két öreghez:

— Jónapot, uraim! Most legalább ezt is tudom!

Bárány hiába motyogta, hogy Marika és Ferenc gyerekkori pajtások és természetes, hogy a leánya nem engedi bántani a barátját, a földesúr rá se hallgatott, hanem elrohant, mint a megvadult bika.

A két öreg fejcsóválva nézett össze, az izgatott, szapora pőfékelés lassan abba maradt, azután a plébános szájából emelkedett ki először a szópóka.

— Úgy látom, Dombay Ferenc úr alaposan elcsavarta a leánya fejét. Csak azt tudnám, hogy mi a célja?! Mit akar?

A tanító keserűségében is a tréfa felé hajlott:

— Nem ül bele a szószékébe, ne féljen!

— No hiszen, le is törném a derekát, akármilyen varázsló is.

A tanító folytatta az akasztófahumort:

— Szűk annak a maga temploma! Nem is érezné jól magát benne!

Az öreg pap lecsendesülve felelt:

— Akinek a templom szűk, annak a lelkét a gőg tágította felfuvalkodottá. Az alázat nem ismer kicsit és nagyot, az alázat a parányban és a mérhetetlenben egyformán Istent tiszteli!

A tanító meglepetten nézett barátjára.

— Mi történt magával? Ki beszélt most? Hol a katona? A harc? A stratégia?!

A plébános hatalmas, húsos kezét szeretettel tette öreg szomszédja vállára.

— Készülök a harcra, barátom, amit meg akarok vívni Dombay Ferencsel! Olvasok, imádkozom és gondolkozom! Előkészítem a lelkemet! . . . Szeretem magát, öreg ember! És szeretem Marikát! De legjobban szeretem az én Istenemet, aki hozzá fog engem segíteni a győzelemhez!

A tanító érezte, hogy vállán erősen reszket a súlyos kéz, meghatottan nézett a plébános távolbanéző szemébe és ugyanazt a csendes fényt fedezte fel benne, ami felhőbe borította a Marika szemének kacagó sugarát is.

Ime a katonapap harcra készül és komoly studiumokat folytat a győzelem érdekében. Most már megértette, mért csendesült el az execirozó hangja és mért buggyant ki belőle itt-ott a lelki életet élő ember bölcsesége. Magába szállott lélekkel dicsérte az Istent és csodálta annak kifürkészhetetlen útjait!

Ezekben a napokban mentek fel hármásban a Dombay-házba a beteg nemzeti asszony látogatására, de meg aztán a Katóka csendes eljegyzéséhez is gratulálni akartak, aminek híre mégis csak kiszivárgott hozzájuk. Régen nem voltak már fennt. A nemzeti asszony betegsége miatt nem hívhatta meg őket, maguktól pedig nem jöttek a gondok miatt.

Az egész ház kihaltnak és elhagyatottnak látszott. Az udvaron egy pár idegen arcú cseléd lézengett. A gyom is felütötte már imitt-amott a fejét s a virágoskert mostoha sorsa azonnal szemébe tünt a hozzáértőnek.

A nemzeti asszony olyan gyenge és törődött volt már, hogy a tanító is, a pap is alig tértek magukhoz a megdöbbenéstől. Csak Katóka boldogságából sugárzott feléjük valami élet, de ezt az életet is árnyékba borította az aggodalom. A társaságban váratlanul egyedül Marika elevedett fel. Minden átmenet nélkül, hirtelen öntötte el egész alakját a jókedv, ajkáról egyre-másra röppent magasba a kacaj és a hosszú idők óta nélkülözött tréfa is fel-felbukkant boldog lelkéből. A szeme azonban minduntalan az ajtót leste, örökös izgalomban várt, egész egyénisége nekifeszített hürként leste a pengető ujj érkezését, hogy egyetlen remegő hangba olvadjon bele.

A rendes megszokott témák letárgyalása után Dombayné a fiáról kezdett beszélni és az anyák kétségbeesett fájdalmában elpanaszolta minden szomorúságát. Elmondta, hogy a fia jobban szerette Andrást, mint őt. A plébános úr tudja, hogy a saját szobájából temettette el. Az öreg cseléd többet is tudott róla, mint ő, azzal jobban megosztotta magányát, mint vele. Elmondta, hogy most már egész napokon át nem jön haza. Azt se tudja, hol él, miből él. Egész magatartása még zavarodottabb és kuszább, mint eleinte volt. Alig beszél. A hangja is tétova s a tekintete olyan, mintha állandóan menekülni szeretne valaki elől. Eddig még megtudott róla egyetmást, ha András felkereste és beszélt róla. Amióta azonban eltemették az öreget, nincs meg az összeköttetés, nem hall róla semmit, Ferenc teljesen megközelíthetetlen. Valósággal menekül előle.

Amikor a panaszból kifogyott, szeme kérve, könyörögve koldult vigaszt, biztatást barátaitól. Minden arcon ott volt a tehetetlen szájalom, a tanácstalan szomorúság, csak amikor a Marika arcához ért, akkor talált ott egy kis örömet, talált ott valami csodálatos hitet, ami meg-

fogta, ami reményt öntött bele, ami hirtelen csodálatos izgalommal töltötte el. Ki is küldte a szobából a többieket és amikor ketten maradtak, magához ültette Marikát.

— Mondd csak, gyermekem, van valami mondanivalód a számomra?
Marika széttárta karjait és úgy kiáltott fel:

— Nincsen még, Dombay néni! Semmi sincs! De olyan boldog vagyok!

A nemzeti asszony arcán árnyék takarta el a reményt.

— Mért vagy akkor boldog?

A leány kiegyenesedett és elfojtott bűgással lendült fel a lelke mélyéről a hang:

— ... Mert én rád gondol, mert mindig engem lát, mert benne vagyok a gondolataiban és az álmában. Mert tőlem menekül, tőlem fél, mert azt hiszi, hogy én vagyok a kárhozat és a bűn, mert én kuszálom össze hatalmas lelkének egyensúlyát és teszem kapkodóvá a határozottságát. Én zavarom össze törvényeit! Én vagyok az, aki feltámadtam benne; én vagyok az, aki sorra döntögetem a bálványait ... Én vagyok az, Dombay néni, én vagyok az, aki miatt ő visszajött! ...

Ott állott magasba feszülve, karjait ölelésre tárva, hátravetett arcából hasított gyümölcsként piroslott elő a száj és alakja égett, világított, mint az élet misztikus oltárának csodálatos gyertyája!

Dombayné arcát egyszerre beragyogta a nap. Magához húzta Marikát, boldogan szorongatta kezét és lázasan kérdezte:

— Honnan tudod? Gyermekem, mondd meg, honnan tudod?

Marika szíve fölé ütött és lobogó lélekkel folytatta:

— Itt benne tudom, itt benne érzem! Olyan biztosan érzem, mint amilyen biztos a halál! Ő és én összetartozunk! Nem a testben és nem a vágyban! De az anyagon túl, az életen túl, mindenütt! Egyek vagyunk! És ő hívni fog engem! Dombay néni, ő szólítani fog! És én boldogan fogok engedelmessé válni az akaratának!

A nemzeti asszony két keze közé fogta Marika pipacsos arcát és megcsókolta.

— Édes gyermekem, ez a perc hozta meg nekem a legnagyobb örömet az életben! Áldott légy érette!

Hosszú ideig maradtak még együtt ketten: az anya és a kedves és boldogan beszéltek ő róla, mohón tárgyalták meg tetteit, rajongva emlegették fenkölt gondolkodását, csodálattal fürdöttek lelke fenégségében.

Ők ketten: az anya és a kedves voltak azok, akik szívükre ölelték az eltávolodottat, akik megértették az érthetlent.

Ők voltak azok, akik szentek voltak, mert önzetlenül, mindent megbocsátva szerettek, mert szerették volna még akkor is, ha ölt volna, ha gonosz lett volna; imádták volna akkor is, ha mindenkinél érdemtelenebb lett volna az imádatra ...

Az anya és a kedves ...

Az élet legbőkezűbb adakozói, akik mindent odaadnak, amijük van és sohase lesz annyira üres, kifosztott a lelkük, hogy ne akadna benne még mindég elég szeretet a visszatérő számára . . .

Az anya és a kedves . . .

Az élet templomának két legigénytelenebb koldusa, akinek-könyörgő lelke soha nem kér mást a minden kincsétől megfosztott megtérőtől, mint a szeretet egyetlen meleg sugarát . . .

Dombayné és Marika megerősödtek egymás lelkének szeretetében és a visszatért társaság álmélkodva látta, hogy a nemzetes asszony fölkel heverőjéről, repesve tesz egy-két lépést, mosolyog is, tréfál is és huncutkodva ígéretet, hogy őszre Katóka lakodalmán Báránnyal akarja eljárnai az ünnepi táncot . . .

(Folytatása következik.)

Büky György.

MÁRIAZELL.

*Ez a völgy az alázatosság földje,
Itt Máriához száll könyörgő ének,
Itt megérti a szenvedés malasztját:
Sebeiben gyönyörködik a lélek.*

*Itt nem a boldogság az élet sója,
Az örömnél itt drágább kincs a szentség,
Leborulnak a magasságba vágók,
S a keresztről int Krisztus: őt kövessék.*

*Ide azok is, akik összetörtek,
Beteglelkűek gyógyulásért jönnek,
A szívüket megsimogatja Isten,
És megindulnak a megváltó könnyek.*

Kisléghy Kálmán.

FÜRED.

*Itt dalolt a «nemzet csalogánya»,
S a «rózsák atyja» itt mélézgatott,
S most én is itt vagyok —
Fogadj Füred, fogadj magadba,
Locsolj hűs, gyógyító vizeddel, —
A tikkasztó nap elől fedj el,
Terítsd rám hársak sátraít —
Vedd észre, vedd észre már, hogy
Egy fáradt szívvel több van itt!*

Vályi Nagy Géza.

PARASZT.

EÖREGH Miklós ott ült a hosszú kocmaasztal végén. Lábszárait elnyújtotta törzstől bokáig, két keze könyökig ereszkedett a nadrágzsebbe, az egyik keze olykor előhuzakodott a pohárig s a tekintete egyre jobban elsötétedett, amint haragos villanással végigsöpört a düledező poharak, gyúrt asztalkendők, kifosztott gyümölcsöstálak vacsoraromjai fölött és szúrós-keményen megállapodott az asztal átellenes végén. Nézte az asszonyt.

Az cigarettát pergetett vékony ujjai között, játszott, ingerkedett a tüzzel, kicsire nyitott száján maga elé lehelte a füstöt s mire szétbomlott a pillanatnyi, lila függöny, szemének sarkából odavillant kurtán a másik végre, hogy még mindig mérges-e és ha igen, csak mérgekadják tovább is az az ember.

A báró, aki egész este szakadatlanul tette a szépet az asszony körül, oldalt dőlt a két lábra billentett széken, uraskönnyedén az asztalnak könyökölt, közel az asszony könyökéig s a fejét is olyan közel tartotta, hogy az arca már szinte belefürdött az asszony meleg lélekzetébe. Vizsgálódó, lassú pillajártatással úgy nézegette, mintha magába akarná szippantani.

— Hej, Dódi comtesse — és sóhajtott egyet. — Hej, Dódi comtesse!

— Mit hej? — nevetett az asszony. — És már különben se comtesse. Már egy éve nem. Berkess maga a legfeledékenyebb ember a világon.

A báró a fejét rázta rendületlenül. Régebben azt hitte, hogy ő fogja Dódit feleségül venni, a rokonság is szívesen adta volna, aztán gyűtt ez az ember, az összes hétszilvafákkal, ez a pallérozatlan bugris. Igazán nem érti, hogyan csavarhatta el a Dódi fejét? Erre gondolt s hegyes állat ráeresztette a sötétkék atillára, szőke bajusza alatt becsmérő, gúnyos mosollyal s a vállát rángatta sűrűn, amitől a hadiérmekek is összecsörrentek az aransujtás fölött.

— Azt hát nem. — felelte Dódinak. — Maga nekem mindig comtesse marad, akárkinek lett is a felesége. A vér nem válhat vízzé, bárhová is folytatják.

Az asszony bosszankodott ezen a beszéden, de nem mutatta, az ura miatt nem, csakazért is nevetett és úgy nevetett, mintha csiklandós kellemességeket suttogtak volna a fülébe. A báró meg még jobban neki-buzdult ettől, áthajolt a szék támláján és hátrasúgott a

cigánynak, hogy tudja-e mi a comtesse nótája? No ha igen, hát csak húzza a fülébe szépen s a húrok máris harsányan rázendítettek, közel, egész közel az asszony füléhez: Ej, haj gyöngyvirág, teljes szekfű, szarkaláb, bimbós majoránna... Dódi lehúnyta a szemét, igaz, hogy jobb szeretné, ha az ura húzatta volna, mint máskor, sokszor, de akár-hogy is van, ez mégis az ő nótája, benne egy csomó emlék is, ami mind az övé és leeresztett szempillákkal tovább dúdolta halkán: Ha ker- tedbe mehetnék, ha ott rózsát szedhetnék, mindjárt meggyógyulnék...

Eöreg Miklós legszívesebben nagyot rugott volna az asztalba, hogy italostúl, mindenestül ráboruljon feleségére, báróra, meg az egész eszem-iszom, mihaszna bandára, de megkeményítette magát, csak a kulcsokat markolászta összebb a zsebében, hogy a tenyerén kiserkent a vér.

A báró nem tudott nótázni, hát csak a száját tátogatta s bele-mordult olykor a cigányszóba, meg a mutatóujját nyújtogatta, tán-coltatta, ami olyan mulatságos volt, hogy Dódinak össze kellett harapnia a száját, hogy hangosan föl ne nevesse. Így aztán csak parányi mosoly tapadt meg az ajkakon, amiben a báró az egyetértés néma üzenetét vélte felfedezni s mint aki már tisztában van a dolgával, koccintásra kapta föl a poharát, fél mozdulattal hátra szúrt Miklós felé s gúnyos mosolyt csöppentett a szájaszélére.

— Éljen a köznemesség.

— Csak vigyázzon, hogy meg ne hallja — mondta Dódi.

A báró a vállát rándította:

— Bánom én?... Egy ilyen asszonyért?... Lehet bánni valamit az ilyen gyönyörűért, paripaszépért?

— Paripaszépért, paripaszépért? — s az asztalvégen is hallani lehetett, amint Dódi nevetve ismételte. — Ezt szívből köszönöm magá-nak Frici báró, hiába, maga mindég tud valamit mondani, amit még sohase hallottam.

— Még azt se? — s a báró egy pillanatig nem volt afelől biztos, hogy most megdicsérték, vagy kinevették-e?

A szék megreccsent Miklós alatt, mintha ki akarná rúgni, aztán megült mégis s fekete, tömör bajusza két összehúzott ajkába horgadt.

Az intézőné átintezetett az urának, hogy mi van itt? Az csak a vállát rázta, nem az ő dolguk. Csak semmi fölösleges locsogás. Már az is nagy butaság volt, hogy az asszony kifecsegte Miklós nagyságos úrnak, amit az öreg kastélyban áthallott az ékszerosztzkodáskor. Meg is mondta, hogy ma aztán fogja be a száját, tőle vihorászhat és viháncolhat a huszártisztekkal amennyit csak akar, de ha komolyba ártja magát ismét, Istenuccse...

Két másik huszár is volt ott, akik a Panni comtesset vették közre, a kisebbik Saáry lányt, aki még lány volt. Kurjongattak, meg énekeltek, a cigányhúrok is egyre dévajabbul zengtek, csak Eöreg Miklós hallgatott szakadatlanul, sötétre vált arccal, mint a kék égboltozat

határán egyetlen komor felleg s ha ránéztek, mindenki érezte, hogy itt még készülődik valami.

Saáry Tamás gróf, a két lány boldogult apjának öccse s a kisebbiknek, Panninak törvényes gyámja, aki Dódi mellett ült jobbról, levette szeméről a monoklit, megtörölgette a zsebkendővel, aztán visszaültette ismét a szemébe. Elmosolyodott vékonyan, amint a báró nekihangoskodó mondataiból néhány udvarlásos szó a füléhez csapódott. Közben óvatosan átpillantott Miklósról s azt mondta magában, hogy úgy kell a parasztnak. Csak udvaroljon a báró s örült azon, hogy az bolygatni kezdi a házastársi békét. Mert úgy volt, hogy Dódi comtesse már nagykorú volt és minden okos szó, meg rokoni tiltakozás ellenére, makacs fejjel keresztülvitte ezt a házasságot. Ezzel az emberrel... De hiszen ha az apjuk még élt volna, ez se ment volna ilyen simán, vagy legalább is nem az örökrészen belül, amit így sajnos, nem lehetett elvádolni tőle.

— Aztán mondja Dódi comtesse — suttogott tovább a báró — mindég ilyen álmos egy bumfurdi ember ez a maga... minek is mondjam? — Uram.

— Nevezzük annak. Meg se mukkant, amióta itt van. Se íz, se vér.

— Se vér? — ismételte Dódi lassan s az ajka átpirosodott s kigömbölyödött öblösen a széleken, de nem mondta tovább, hogy mit érez arról a vérről. Átnézett a másik végre, ahonnan az a farkasvillogás süjtött reá. Hosszan állta, szinte gyönyörködve, de dacosan is kissé, csöndes-némán átküldött asszonyi fenyegetődzéssel. Mintha párbajt vívnának az asztal két végéből. Mulatságos játék.

— Ne nézze már annyit — szólt rá a báró.

— Aztán mért ne nézném? — s már kissé ingerült lett a Dódi hangja. — Hiszen az uram.

— Épp ez az! Hogy adhatta ezt a patyolatszépségét ilyen agyagtúró szántóvetőnek?

Gyors mozdulattal az asszony mezítelen karjához értette a kezét, mintha gyümölcsös ágat rázna:

— Hogyan?

— Nézze kedves Frici báró — és hideggé váltan elhúzta a kezét. Aztán nem folytatta, torkán akadt a szó, mert Miklós mintha fel akarna pattanni, két tenyerével rásúlyosodott az asztalvégre s két hosszú ér, mint két lilás felkiáltójel, kiduzzadt hirtelen sápadó homlokán. A gróf is odanézett s mielőtt Miklósból kitörhetett volna a vihar, hozzája sietett gyorsan s egy széket húzott melléje.

— Miklós kám, holnap vissza kell utaznom s még nem is beszélhettem veled az egyezségi szerződésről.

Miklós ránézett, már mondani akarta, hogy a fene bánja ezt mostan, aztán mégis erőt vett magán, hátrabillent a széken s kitergegett erős ujjai, a ki nem öntött harag görcsös mozdulatával ökölbé húzódtak az asztal fölött. Mégegyszer átpillantott a báróra, aztán nagyot fújt és halk morgással mondta:

— Még ma úgylátszik megverek valakit.

A báró jobbnak látta óvatosan elkerülni Miklós tekintetét, a kezét is tovább húzta az asszony mellől s kenyérmorzsákat söpörgetett el a közelből, mintha az előbb is csak az lett volna a gondja.

A gróf jóságos kegyességgel csillapította Miklóst:

— Ne bomolj már fiam. Azért mert elbeszélget a feleségeddel? Meg ilyenkor az asszonyok is hibásak — tette hozzá, hogy azért a tüzet is élesztgesse. — A nő már csak olyan, hogy mind elúnja magát, ha nem udvarlással szórakoztatják.

Tamás grófnak kellemes, puha hangja volt, aminő csak azoknak a torkában nevelődik, akiknek sohase kellett jajt kiáltaniok kenyérért, gondért s még a parancsot is olyan halkán osztogatják, mint a lépteket puha, süppedéses szőnyegen. De Miklós épp ezt a hangot nem állhatta, ezt a sok-zengésű gégeöblögetést, meg a figyelmes és mégis leereszkedő mosolyt. Különben pedig magától is tudja, hogy az asszony a hibás, de minek piszkálódik ezzel még ő is, ha sokat mérgesíti, a végén még neki is megmondja a magáét. Aztán úgy tett, mintha nem is látná az arany cigarettatárcát, amit a gróf felpattantott és kínálással nyújtott eléje. Tamás gróf meg elmosolyodott ezen, ujjai végével kibillentett egy cigarettát, lángot vert az öngyújtóval és mélyen nagába buktatta a füstöt.

— Szóval, kérlek, arról van szó — folytatta aztán — hogy az illetékkirovási terhek alól szabaduljunk, főként a ti érdeketekben. Mert ha az ingóságok leltárát, a kevés ékszerrel, ami szegény Bea tant után megmaradt, a gyámhatóság elé terjesztjük, akkor az illetékkirovás hivatalból megtörténik. S ez horrendum költség. Az egész örökség nem ér meg annyit.

Miklós figyelni kezdett, de gondolatainak másik fele tovább is az asszony körül bujkált sötéten.

— Katinka grófnő és én — beszélt tovább a gróf, aki Miklós előtt sohase említette másként a nővérét, csak grófnő, vagy Katinka grófnő, mintha ezzel is jelezni akarná, hogy a maguk részéről nem tekintik őt rokonnak — néhány nappal szegény Bea halála után átnéztük az összes ingóságokat. Magam se hittem volna, hogy a sok hiábavaló kacat között, amit garmadába gyűjtött a megboldogult, alig legyen valami jóra való érték. Alig néhány darab ékszer. Az a gyanúm, hogy még életében szétosztogatta boldog-boldogtalannak. Mert néhány szép szóval mindent ki lehetett csalni tőle. Sose is tudott józanul gazdálkodni. No de azért maradt utána egy-két darab. Mondom az illeték igen magas volna s ha én, meg a grófnő el is viselnők valahogy, de főként a ti érdeketekben keresni kell valami okos megoldást. Megtárgyaltam a dolgot a fiskális-sal és már sikerült is találnunk egyet.

Belső zsebéből kiemelt egy írást, kitergette gondosan s a monoklit beljebb igazgatta a szemén.

— Ez csak úgy lehetséges kérlek, hogy egy intern megállapodást

kötünk magunk között, ami azonban nem kerül a gyámhatóság elé. Ebben kérek de facto felsoroljuk az összes ékszereket, ami a megboldogult után maradt. A tényleges osztozkodás természetesen ezen az alapon történik négy részben és egyenlő arányban, köztem, a grófnő és boldogult bátyám leszármazottjai, nevezetesen Dódi és Panni között. Van aztán egy másik megállapodás is — és a gróf újabb írást teregetett szét az asztalon — amelyik a gyámhatóság elé kerül. Ebben csak egy részét valljuk be az ékszereknek. Magam részéről nem vagyok híve a sundambundam dolgoknak, de az se megy, hogy illeték címén lenyúzzák az emberről a bőrt.

A hangja elmérgesedett, mint mindég, amikor fizetnie kellett. Főként adózás címén. Mert kész bolsevizmus, amit manapság a nemesi és főnemesi birtokos osztállyal művelnek. Még csak hagyján, hogy az a Kossuth felszabadította a jobbágyokat és elvette a földesúrtól a munkaerőt. No de jó, legyen a jobbágy is ember. Hanem az már mégis csak példátlan, hogy ugyanakkor elvették tőle a föld egy nagy részét is. Azt a földet, amit az ősök szereztek a hazának tett szolgálatokkal, hősiességgel, csatában. És az adómentesség se volt érdemtelenül szerzett joga a nemes embernek s azt is megszüntették. Elvégre ez a nemesiség védte az országot ezer esztendőn keresztül a török, a tatár, meg az osztrák ellen. Arra jó volt, arra igen, hogy a véret hullassa. De ma-holnap már kevesebb joga lesz a saját hazájában, amit az ő ősei szereztek, mint a sarki zsidónak. Csupa adó, meg vám, sőt ha a birtokára megy, megállítják a kocsiját a városi határban, még azért is fizetheti a vámot. Ő, gróf Saáry Tamás, akinek az ősei nádorok, országbirók voltak s a fél vármegye őket uralta. Aztán mindennek tetejében ez a mostani földbirtokreform. Egy tagban háromszáz hold földet metéltek le a birtokából. S tetejébe még a mágnásokat vádolják hazafiatalansággal. Rongy zsidó firkászok. Mindenki beléjük törli a kapcáját. S a kormány nem lát semmit. Az is a zsidókkal paktál. Kész bolsevizmus ez itten.

Miklós szeretett volna odavágni, hogy nem úgy van ez. Valamikor csakugyan a nemesi osztály volt a nemzet, de ma már minden polgáré. Az is adózik vért is, meg pénzt is, a maga módján sokkal többet. De ha most vitába menne vele, aminő jó hangulatban van egyébként is, alighanem az lenne a vége, hogy alaposan kipakolna egyebet is, ami egy esztendőn át összegyűlt a begyében. Hát inkább hallgatott és félkézzel kissé közelebb húzta az írást, amit Tamás gróf nyújtott feléje. Rézsutt belepillantott, felületes tekintettel, mint aki mutatni akarja, hogy most nem szándékozik belemélyedni a dologba. Úgyis jól tudja ő, hogy mire megy itt a pakli. Az intézőné véletlenül ott volt a kastélyban, amikor a gróf és a Katinka grófnő, az a vén lajtorja, rögtön Bea tant halála után szépen elosztottak mindent maguk között. Végighallgatta a szomszéd szobából az egész manipulációt. Hanem, amint az egyezségi írásba nézett, lassan mégis elfogta a kíváncsiság, hogy csakugyan

van-e bátorságuk végigcsinálni velük ezt a hitvány komédiát. Már belelapozott az írásokba, keresett valamit, aztán felnézett a grófra :

— A leltár is itt van?

— Itt, itt, mind a kettő. Ez a propter formam, ez meg a valóság-nak megfelelő. Szóval az intern.

Nem akart hinni a szemének. Szórol-szóra úgy volt, ahogy az intézőné elbeszélte. No de az mégis lehetetlen, hogy még a tíz-soros igazgyöngy nyakláncot se találja. Újból újra végigfutotta a leltár tétéleit, de a nyakláncnak nem volt nyoma sehol. Lehetetlen, képtelenség!... Tulajdonképpen, mit gondolnak róluk, hogy ezt merik? Talán, hogy a fejük lágyára estek? Hisz ez közönséges csalás. Cudar egy eljárás. Vagy a gróf Saáryaknál mindég így volt divatban? Már haragos lélekzet pörkölte bajuszát s egyik keze idegesen dobolt az asztalon. Nem tudta, hogy mit feleljen ekkora vakmerőségre.

— Szóval azt mondod Tami bátyám — s mélyen a gróf szeme közé nézett, míg másik keze meglöbögött egy papirost — hogy ez az úgynevezett intern leltár megfelel a valóságos hagyatéki állapotnak?

A gróf nem állta a hideg, fürkésző nézést és elmenekült a szemhéja mögé.

— No igen, az a valóságos hagyatéki állapot.

— Hát jó — mondta Miklós egy kis szünettel s már neki akart kezdeni, hogy mindent kipakoljon magából. Már elfeledte az asszony miatti haragot is s megfelelő szavakat keresgélve, szórakozottan átpillantott az asztal másik végére. Dódi nagyokat nevetgélt, mintha kitűnően mulatna. A báró arca már egész kivörösödött s épp a cigánynak vezényelt, hogy most meg azt, hogy nem anyától lettél s közbe odakarolt Dódi székének támlájára s nagy bizalmasan a fülébe énekelte :

— Nem anyától lettél, rózsafán termettél...

Miklós egy pillanatra kimeresztette a szemét, aztán megmarkolt egy evőkést és az asztalhoz vágta :

— De ki az öreg istennyilától lett volna, ha nem anyától?

Az intézőnének ezen akkorát kellett nevetnie, hogy tele lett vele az egész terem. Az ura a lábába bökött az asztal alatt haragosan, de az asszony még tovább kuncogott sokáig. Panni comtesse lesütötte a szemét, mosolyt takargatott a szája körül szemérmesen, pedig a legszívesebben ő is nagyot nevetett volna. A többiek elcsöndesedve megrökönyödtek, mert főként a hang, ahogyan a báróra ordított Miklós, olyan volt, amit nem szokás szó nélkül hagyni. Várakozóan néztek a báróra. Az a látszat kedvéért egyetlen szigorú és számonkérő pillantást vetett Miklósról, aztán jobbnak látta ismét elfordulni s úgy tett, mint aki a társaság kedvéért nem akar káoszt csinálni a dologból. Gúnyos méltatlankodással kérdezte Dóditól :

— Mondja, Dódi comtesse, gyakran rá szokott ez jönni a maga... izé... urára?

Dódi az ajkába harapott. Ezúttal kénytelen volt magában igazat

adni a bárónak. Szégyenkezett az ura miatt. Hogy lehet valaki ilyen buta, mint ez a Miklós? Miféle vadállati viselkedés ez? És épp a Tami bácsi jelenlétében, aki úgylát rossz híret terjeszti mindenfelé s a többi rokonokkal maguk között nem is emlegetik másként, csak hogy a «paraszt». Holnap már Katinka néni is tudni fogja az egészet s megint része lehet gúnyos és csipkelődő leveleiben.

— Ne haragudjon, kérem, Miklóstra — mentegette az urát a báró előtt — én nem tudom, mi lelte? Amikor beléptünk ide és meglátta magukat, egész dühbe jött, hogy ezt én szcenioztam így s magát is én hívtam ide. Sose szokott féltékenykedni. És épp maga miatt. Úgy-e, Berkess, ez már egészen nevetséges?

— Lehetne komoly is — felelte a báró.

Miklóst is bosszantotta már, hogy így elöntötte a méreg. A piroság lefutott az arcán s már egész fehér volt. Hátraereszkedett a széken és sötét figyelemmel bámult az asztal végére. Bántotta, hogy amikor itt ilyen nagy dolgok történnek, valóságos harc a Dódi rokonságával, hogy menteni tudja neki és Panninak, amit lehet, az nekilát hettyegni a báróval s addig csinálja, amíg egész kihozza a sodrából.

Tamás gróf nyugodtan megvárta, míg Miklós lehülkissé. Akkor aztán újból az írásokért nyúlt, szétteregette őket egymáson és nagy pecsétgyűrűs kezét súlyosan föléjük helyezte, mint valami nyomtatékot.

— Megértettél, fiam?

Miklós felkapott egy papírszipkát és megropogtatta fogai közt tollas végét. Elhatározta, hogy nem ott folytatja, ahol az előbb akarta kezdeni. Majd előbb ő is tárgyal az ügyvédjével, jól megrágnak az ügyet minden oldalról, hogy mit kelljen tenni s még azután is ráér kiönteni, ami a begyében van. Nem fognak túljárni az eszén. Ha egy kis csalafintaságra van szükség, neki se kell azért a szomszédba menni. S hányavetin felelte vissza :

— Meg én, mindent, Tamás bátyám.

— Hát akkor vedd magadhoz ezt az írást s majd odahaza írasd alá a Dódival. Magad is aláírhatod tanuképpen.

Azt, hogy tanuképpen, erősen hangsúlyozta, arra az esetre, ha Miklós nem volna tisztában afelől, hogy az elhatározásokban semmi jogi része sincsen. És már tölta is Miklós felé az írásokat, de az csak odasandított, anélkül, hogy utánuk nyúlt volna s a kezeit még mélyebben elsúlyesztette a zsebekben.

— Talán aludnánk még egyet erre, Tamás bátyám.

A gróf csodálkozva felfigyelt.

— A-lud-nánk? Úgylátszik, te mégse értettél meg engem?

— Biz én mindent megértettem.

— Hát akkor meg mi aludnivaló van még ezen?

— Csak.

— Úgy. Hát akkor csak aludjatok.

És gyorsan összehajtogatta az írást. Mérges volt, de nem szólt

többet a dolgról. Ha nagyon nógatja, még megneszel valamit, úgyis gyanakvó ember. Mint a többi paraszt. Most fel is van paprikázva a felesége miatt s azért se lehet okosan beszélni vele. Az asszony meg magától nem tesz semmit, szerelmes, mint egy macska s vakon teljesíti, amit ez az ember tanácsol neki. Dódival csak úgy lehetne menni valamire, ha jó alaposan összevesznének, akkor csupa dachból Miklós ellenére tenne mindent. Már gyerekkorában is ilyen volt, ha egyszer megmakacsolta magát. Gondolkodott és Dódira nézett, akinek a báró éppen lelkesen magyarázott valamit. Arra gondolt, ha például Miklós valami olyat tenne itt nyilvánosan, mint az előbb. Vagy még olyanabbat. Láttá Dódit, amint az előbb is mérgesen rágta már a száját, alighanem ennek se kell már sok a kirobbanáshoz. Elmosolyodott s a pohár után nyúlt lassan.

— De úgy-e azért ihatunk egyet a rokoni egyetértésre? — kérdezte gúnyosan Miklóstól. — Vagy azt se?

— Azt igen.

— No, mert az a fő, a rokoni egyetértés.

És összecsendült a két pohár. Aztán Tamás gróf visszaült a helyére. Dódi mellé. A cigánymuzsika már mind forróbban sistergett az asztal fölött. Az Édi nevű szolgabíró is nyakig merült a mámorosodásba s az intézőné, miközben nagyokat nevetett, alig bírta visszaterelni a szolgabíró kezét az asztal alól. A gróf bosszús pillantást vetett a háta mögé, ahol a kiürült pezsgősüvegek állottak. El volt ugyan rá készülve, hogy a nagybácsi szerepében neki kell ma itt mindent fizetnie, de tizenkét üveg, az mégis sok egy kissé. Ma nem azokat az időket éljük, amikor csak úgy dobálni lehessen a pénzt. Még ha valami haszna lenne belőle. Ha teszem nyélbeütötték volna az egyességet. Megint dühös volt Miklósról s fukaron számlálta magában a várható fizetség összegét. Aztán gondolt egyet s kaján mosollyal átszólt a bárónak :

— Hígvérű egy ember lehetsz ám te is, Frici.

— Mért aztán?

— Tánc nélkül megállni egy ilyen szép dáma mellett?

— Igazad van, Istenuccse igazad van.

Máris felpattant a székről és sarkantyúit összependítette Dódi előtt. A hegedűhúrokra nyomban lecsapott a viharos csárdás. A gróf kíváncsian figyelte Miklóst, aki előbb csak a nyakát szegte előre, vasvillaszemmel, aztán mikor az asszony oda is állt a táncnak s a báró karja rásimult a derekára, nagyot bődült az asztal végén :

— Fizetni, pincér !

A gróf oldalvást nézett, hogy elrejtse kárörvendő mosolyát. A cigány is felkapta a vonót, mintha nem merne játszani tovább, de Dódi mérgesen toppantott egyet, mire tovább zengtek a húrok. A főpincér előkerült, ugyanakkor a gróf is intett, hogy majd ő s előhúzza a tárcáját. De Miklós máris szórta, mérgesen dobálta az asztalra a bankjegyeket, anélkül, hogy a számlára nézett volna. A főpincér

udvariasan visszatolt egy bankjegyet, hogy az már sok is. A gróf örült, hogy megelőzték, de azért korholóan csóválta a fejét. A két fiatalabb huszár hirtelen elcsöndesült, oldalt fordult buzgón, mintha a tánc kötné le minden figyelmüket, aztán mikor már minden ki volt fizetve, vékony és csinos bőrtárcáikat előráncigálták s az asztalt paskolták velük, hogy fizetni, itt is fizetni! A főpincér mosolygott és szabadkozva hátrált, hogy már minden ki van egyenlítve.

— Ejnye, Miklóskám, ez mégse való, orozva, a hátunk mögött . . .
S a csinos és vékony tárcák visszakerültek a zsebekbe.

Miklós felállt és néhány lépést tett a táncolók felé. Aztán megállt sápadtan, szétvetett lábakkal. Nézte, hogy mint hajladozik az asszony. Egyik karból a másikba, egészen szorosan, s keble belesurlódik annak a kákabélűnek az atillájába. És rá se néz. Hányavetin forgatja a fejét, a nyakával is táncol, beleszépül, belepirosodik . . . Megőrült ez a Dódi? Gondolta, odalép, csöndes-szeliden megszorítja a kezét és azt mondja: elég volt, kedvesem. De már ő is tele volt daccal és nem tudta tenni. Bőszítette a leltárügy is, amit Tamás gróf tált fel az előbb. Ahol csak tehetnék, megkárosítanák ezt a két árvát, de az Istenüket, abból ugyan nem esznek, amíg ő a férj, addig nem, legalább is. Hát, Dódi kis szívem, szölongatta az asszonyt magában, gyere velem haza, gyere szépen, van nekünk otthonunk, ahol én vagyok a szerető gazdád, te vagy egyetlen édes kis párom, nem nekünk való ez a rogyásig-mulatozás, cudar emberek ezek itt valamennyien. De csak magában mondogatta, mert a dac és haragos dohogás túlzajongta ezeket a hangokat s egyre sötétebbé váltan sodorta, tépkedte sűrű bajuszának szálait.

(Vége következik.)

Szítnyai Zoltán.

RÉGI INTERIEUR.

*A kis szobában árva lámpa ég.
Az éjjel ott künn rejtelmes, sötét,
Anyám foltozza kis ruháimat.
A két fiúcska alszik édesen,
Az álmuk nem zavarja semmitem,
Az óra lassan éjfelet mutat.*

*Aludtam kissé. Félébren vagyok
És álmodom, hogy immár nagy vagyok
(Kis voltomért mi végtelen vigasz!)
A lámpa árnya lassan imbolyog,
Fejembe' száz tündéri kép forog,
Melyekből semmitem lesz majd igaz . . .*

Magay Bertá.

E L V E K É S M Ű V E K

Magyar elbeszélők svéd nyelven. — Leffler Bélát két szál fűzi az irodalomhoz, egy északon, egy nálunk. Hogy nálunk sokat tett az északi irodalom érdekében, azt mindenki tudja. Sokat ültetett át a magyarba — Heidenstam Endymion-fordítása a legkitűnőbb modern műfordítások egyike — sok cikket írt az északiakról s legutóbb is nagyszerű elbeszéléssorozatot szerkesztett dán, svéd és norvég írókból. Azt azonban kevesen tudják, hogy amilyen pártfogója itt Északnak, éppen olyan Északon a magyar irodalomnak. Hosszú évek óta olyan munkásságot fejt ki, melyet leginkább egy irodalmi nagykövetéhez lehetne hasonlítani. A magyar költészet iránt állandóan ébren tartja a figyelmet és olyan érdeklődést tudott kelteni irántunk, amelyet senki sehol Európában. A feladat, mely előtt áll, nem könnyű. Az északi irodalom kapcsolatai a franciák, angolok, németek felé igen erősek s hogy a verseny milyen nagy, arról nem kell beszélni. Néhány színműíró, akinek darabját Stockholmban, Oslóban adták, ért el valamelyes eredményt abban a tekintetben, hogy hozzászoktatta a közönséget egy csaknem exotikus kis nép valóságához. Ennyiben a propagátor munkája meg volt könnyítve — a színműírók által keltett hírt azonban ellensúlyozni kellett. Valahogyan meg kellett győzni az északiakat, hogy a magyar irodalomnak vannak komolyabb színei és súlyosabb egyéniségei is. Éppen ezért az a novellagyűjtemény, melyet most svéd nyelven Leffler Béla és kitűnő munkatársa, svéd származású felesége, Signe Lilienkrantz, kiadott (Ungrskanoveller, valda ar Signe och Béla Leff

ler, Stockholm. Norstedt & Söners), a magyar irodalomnak nagy lépése egy objektívebb, reálisabb kép felé.

Az anthológia anyagának megválogatásában néhol soknak látszik az anyag, néhol érezhető egynémely hiány. Nem tudni biztosan, hogy a fordítók időszakot akartak-e bemutatni, vagy csak rövid pillantást vetnek, nem a legeslegújabb, hanem csak az újabb magyar irodalomra. Tény, hogy a novellák java a háború előtti írók tollából való — ami pedig a háború utáni írók műve, az nem mindig a magyar írásművészet java. Az egész huszadik század anthológiájának ez kevés, az 1914 előtti időket pedig nem ölelheti fel a szűkreszabott térben. A fordítások azonban komoly írói munkák és méltóak Leffler nagy és értékes célkitűzéseéhez. A dilettantizmustól teljesen ment, befejezett műfordítások, amelyekben a magyar nyelvnek csaknem áthidalhatatlan fordítási nehézségeit a fordító és felesége művészettel oldották meg. A svéd nyelv acélos, csillogó, világos színeinek leginkább az artisztikus stílusban írt elbeszélések felelnek meg: így a leg-sikerültebb fordítások Ambrus Zoltán, Babits Mihály és Tormay Cecile novellái. Ezekben alig vész el valami, ami pedig a legnagyobb érték, megmarad: a választékoság, előkelő emelkedettség és a tiszta irodalmiság. Gárdonyi, Herczeg, Mikszáth és Móríc sajátosságai néhol pompásan kiemelkednek — ráismerni a magyar fordulatra és az egész elbeszélés lendületére.

A kötet elé Fredrik Böök tanár, a nagynevű svéd akadémikus és irodalomtörténész írt előszót. Amennyire hat lapon lehet, kitűnő vázlatát adta

az eleven magyar irodalomnak. A hang, amit megüt, az őszinte érdeklődése, sőt az elismerése, amely egyaránt szól a magyar íróknak és fordítóknak.

Hamvas Béla.

Dr. Miskolcзы Ágost : Szemben a forradalom arcvonalával. (Az Athenaeum kiadása.) Sohasem vártunk és követeltünk annyit az államtól, mint napjainkban : összes erkölcsi és anyagi javaink gondozását. Ezek között első-sorban a törvényekkel szabályozott társadalmi rendnek, mint a békés munka feltételének biztosítását azokkal a titkos, földalatti, vagy nyílt, politikai, művelődési, gazdasági céggért hordó mozgalmakkal szemben, amelyek az állam rendjének felforgatásával remélik elérni céljaikat. Egyre világosabbá válik, hogy ebben a nagy tervszerűséggel és széles fronton folytatott támadó hadjáratban az államnak új és hathatós önvédelmi fegyverekre van szüksége. Ingadozás nélküli erélyre a közigazgatásban, szigorúságra az igazságszolgáltatásban s nem utolsó sorban a jóhiszemű emberek felvilágosítására és meggyőzésére. Olyan közvéleményre, amely tisztában van az állam magas etikai koncepciójával, a *modern államvédelem* szükségleteivel s tisztán látja a veszedelmet is, amelyet a rombolás erőinek állandó szervezkedése mindannyiunkra hozhat. Nagy munka vár ezen a téren a szó, a toll, a szellem harcosaira : felbontani azt a másfél százados ideológiát, amely glorifikálja a forradalmat és szétzüllesztzi az állam hatalmi szervezetét. Kétségtelen, hogy Európa vezető elméi kiábrándulva fordultak el a liberálizmus, a demokrácia, a szocializmus és a kommunizmus tanaitól, amelyek még nemrégben tartották, csupán az kétséges, hogy felvilágosító munkájuk mennyi idő múlva hat el a társadalom alsó rétegeibe s mennyi idő múlva lesz képes ezeket a rétege-

ket pacifikálni, lelkileg is meggyőzni és megnyugtatni.

Miskolcзы Ágost dr. főügyész helyettes egy évtizede vívja a harcot közvándói székéből és íróasztal mellől : szemben a forradalom arcvonalával. Előtte tárult fel először a forradalom aknahálózata a bolsevista perek aktáiból, ő ismerhette meg legalaposabban a szovjetpropaganda módszereit a hétről-hétre gyűjtött forradalmi célú sajtótermékekből. Közvetlen tapasztalatain kívül a forradalmi mozgalmak mélyebb összefüggéseit is feltárja, elméleti hátterüket is megvilágítja. Jól ismeri a kérdés nemzetközi irodalmát és nem kerülik el figyelmét a kommunista forradalom történeti analógiái sem : a francia forradalmat a modern historikus szemléletével látja. Könyvében azokat a cikkeket gyűjtötte most össze, amelyek az utóbbi években a Rendőr, a Magyar Szemle, a Társadalomtudomány és főképp a Budapesti Hírlap hasábjain jelentek meg s oly alacsony színvonalú publicisztikai irodalmunknak kiválóan értékes termékeiként ismereteseek.

Noha ezzel már állást foglaltunk abban a kérdésben is, szükség volt-e ezeknek a cikkeknek könyvalakban való összegyűjtésére, mégis legyen szabad megjegyeznünk, hogy a szerzőtől még szívesebben látnánk a forradalmi aknamunkánk rendszeres, *tudományos könyvben* való feldolgozását. Ebben a formában elkerülhetetlen volt bizonyos tényeknek, megállapításoknak gyakori ismétlése s a gondolatoknak bizonyos szaggatottsága, noha a cikkeket erős tárgyi egység és azonos meggyőződés fűzi össze s az összegyűjtés sorrendjén is bizonyos fokozatosság figyelhető meg.

A könyv hatvannégy cikkének értékes tanulságai közül kiemeljük az orosz bolsevizmus éles kritikai rajzát, a forradalmi mozgalmak pontos történeti és lélektani magyarázatát s végül az esküdtbíráskodás meggyőző

birálatát. Éppen ezekben a kérdésekben tájékozatlan és ingadozó annyi oldalról befolyásolt művelt közvéleményünk.

A *III.* (moszkvai) *internacionáléban* erős szervezetet nyert bolsevizmus az alacsonyrendű emberek rettentő szövetsége a tömegek felbujtására. Vezetői hivatásos forradalmárok, a forradalom technikusai. Módszerük: a tömegek lelkének megfertőzése, s ha ez sikerült, a kormányzati hatalom erőszakos megszerzése. Az ipari munkásság, a falusi parasztság és az ifjúság köréből toborozzák hiveiket. Sejtrendszer, szovjetpénz, kiképzett agitátorok, titkos sajtó az eszközeik, erkölcsstelen színház, mozi, irodalom és a sajtónépszerűség Henri Barbusse-jei, Albert Einstein-jai, Romain Roland-jai és Gorkij Maxim-jai a szövetségeseik. Hatalmas tartalékaikat a szociáldemokrácia szolgáltatja. Harci céljaik közé sorozzák a család, a házasság, a magántulajdon, a vallásos, a nemzeti és a keresztény erkölcsi érzés gyökeres kiirtását.

A bolsevista forradalom tanulságai új oldalról világítják meg a *francia forradalom* eseményeit is. A liberális történetírás tévedett, amikor a forradalom sikerét a felvilágosodás eszméinek átütő erejével, a megelőző uralom, az ancien regime hibáival és bűneivel magyarázta és a tömegek, a nép hatalmas erejű, egységes megmozdulásának vélte. A forradalom mindig elszánt, öntudatos és vakmerő kisebbség munkája. Ütközet a fennálló államhatalommal, amelyet megnyer, vagy elveszít. Ezt a haditerv, a stratégia, a végrehajtás, a taktika, a vezérlés, a hadianyag, az alkalmas időpont felismerése, a kormányonüők gyengesége, s csak igen kis részben az előző uralom bűnei és hibái döntenek el. Háromszázezer jakobinus 35 millió franciát tarthatott, félmillió kommunista 140 millió oroszot tart a terror igájában.

Az *esküdtbírósgót* nálunk a szabadságjogok biztosítékaként szeretik feltüntetni. Folytonosan visszaállítást követelik. Éppen akkor, amikor a gondolkozó emberek elfordulnak ettől az esztelen intézménytől, amely Párisban és Bécsben a botrányos ítéletek sorozatát termeli, s csak ott funkcionál kielégítően, ahol vele szemben a bírónak szinte korlátlan a hatalma: Angliában. Az esküdtszékek meglepő ítéletein nem is csodálkoztunk, ha tudjuk, hogy míg a szakbíró ítéletért felelős, mert indokairól számot tartozik adni, tárgyilagos, mert a felmerült bizonyítékokat gondosan mérlegelni tartozik, szakember, mert jogtudós, addig az esküdtszék felelőtlen, mert állásfoglalása tényezőiről senkinek sem számol be, elfogult, mert döntését előítélet és érdek, impressziók és érzelmek s a védőügyvéd demagógiája befolyásolja és végül kontár, mert a törvényhez, joghoz mit sem ért. Visszaállítását is bizonyára azért követelik bizonyos oldalról, mert remélik, hogy a sértett szenvedélynek pallosjogot, a politikai izgatásnak pedig teljes szabadságot biztosítana.

Vajha Miskolczi Ágost komoly felvilágosító szava minél szélesebb körben hatna s mielőbb kialakítaná azt a közvéleményt, amely az állam védelmét mindenek fölé helyezi.

Mérey Ferenc.

Székely erdők alján. Irta: **Barabás Gyula.** Mialatt a szerző élesen megfigyelt tájak képét vetíti elénk: egy végtelenül egyszerű falusi történetet mond el, melyet nem a meseszövésszerű találatkonysága és a helyzetek feszültsége, hanem a háttér, a hangulat és a szereplő alakok jellemzése tesz érdekessé. Az egész olyan, mint Whistlernek, a híres angol festőnek egy-egy képe, hol a táj körvonalai alig érvényesülnek, mert a szemlélő érdeklődését főleg a színek utolérhetetlen szépsége és harmóniája köti le.

Bajkó Feri visszatér fatornyos házájába, miután a modern industrializmus nyugateurópai Babeljében néhány esztendőt koplalva töltött el. Otthonát az elszegényedés kísértetei végpusztulással fenyegetik. Nemcsak részeges, meghasonlott apjának a portája mutatja ezt a szomorú képet. A falu székelyei egy átok súlya alatt görnyedeznek. Ez általában azokat a népeket sujtja, kiket a kegyetlen sors eredeti foglalkozásuk köréből és életviszonyaiból készül kiforgatni. A napról-napra gyorsabban terjedő elporgárisodás keretei feszélyezik őket. A húnok késő ivadékaik egy évezred folyamán alig változó életviszonyok között alakilag megállapodott, viharos történelmi események forratagában végleg kialakult fajjává váltak. Kemények és merevek, mint a kohó izzó poklából kiömlő vas, melyet különleges adottságuk már régóta határozott formába kényszerítettek. Hol védekezve, hol támadva a harcra, mint életcélra, kellett berendezkedniök. Emellett minden más foglalkozás többé-kevésbé háttérbe szorult.

A magyar balsors őket nyugati fajtestvéreikkel együtt egy oly államalakulat prokruszteszágyszerű keretébe szorította, mely minden hódító szándékról lemondott. A háborúelőtti monarchia minden polgárát arra igyekezett nevelni, hogy az úgynevezett termelő munka taposómalmát türelmesen hatjsa. Mi sem természetesebb, hogy ily körülmények között a merkantil szellemben nevelt és az alázatosság gyakorlására beidegzett népek a székelyekkel szemben előnyös helyzetbe jutottak.

E sorokon elgondolkodva azon tűnődöm, hogy mennyivel különben alakult volna mindannyiunk sorsa, ha utolsó uralkodóink, Nagy Lajos szellemétől áthatva, a húnok ivadékaikat a Dnyeszter és Alduna partjaira küldték volna portyázni, ahelyett, hogy harci hajlamaik a szőrösnyelvűekkel,

legelők és birkanyájak birásáért vívott verekedésekben és havási csetepatékban talált kielégítést. És ez nem álom! Hiszen a krimi hadjárat alatt a mi csapataink tartották megszállva Moldvát és Havasalföldet... ahonnét sohasem kellett volna kivonulnunk.

Bajkó Feri külföldi tapasztalatait jól gyümölcsözteti. Épp akkor érkezik haza, amikor nagy erdőeladásokból kifolyólag pénz áll a házhoz. Szilárd kézzel megragadja a gyepelt és a családnak az öreg Bajkó kátyuba jutott szekerét kiemeli. A befolyt pénzeket arra használja fel, hogy a leromlott házat, csúrt, marhaállományt rendbe szedje, a cselédséget munkára szorítsa és az adósságokat kifizesse. Ily körülmények között természetes, hogy apa és fiú között ellentétek keletkeznek. Hiszen az öreg Bajkónak első gondja az volt, hogy új puskát és parádés hintót szerezzen. És amellet vígan öntött a garatra...

Megindult a szilvalé
Alsó-Bacanár felé.

Az egész könyvnek egyetlen része sem tanuskodik annyira a szerző finom művészi érzékéről, nemes erkölcsi felfogásáról, mint az, amelyben az apa és fiú közti egyetértés létrejöttét leírja. Az utolsó pillanatban, mielőtt a katasztrófa kiobbanna, Bajkó Feri szellemi és erkölcsi fölénye az öreg természetes vadságát leszereli, sőt elismerésre kényszeríti. Az apa halálának és temetésének leírásában a meggyűvősnak oly hangulata rejlik, amely Dickens művészetére emlékeztet.

A regényben Erdély majdnem valamennyi számottevő népfajával egyegy jellegzetes képviselője útján ismerkedünk meg. Különös gonddal és szeretettel a székelyeket rajzolja az író: Az öreg Bajkó tetőtől-talpig úr! Még akkor is, ha pálinkás mámorát a takarmányereszben alussza ki és onnét a tegnapi sárral bekent csizmával

búvik elő. Máté félbemaradt zseni! Minden gondolata a mennyiségtan felé vonzza, de ennek csupán alapfogalmait volt alkalma elsajátítani. Napközben deszkát fűrészsel és tárol, este matematikai formulákkal ostromolja az égboltozat csillagjait. Ez a darócruhás aszkéta egyike a Kőrösi Csoma Sándoroknak, kiket a mostoha sors az erdélyi hegyek egy rejtett zugába száműzött és jelentéktelenségre ítelt, holott magasröptű képzeletük a Himalája bércei felé tört.

Pompás alak a kozmopolita örömet megtestesítő Nuridsán. Krisán pápa a jó erdélyi oláh típus képviselője. Ilyen is van! Mintha a régi hellén kultúrának egy csipetnyi maradéka éledne fel benne. Hiszen annak a vérkeveréknek egy parányi részét, mely az ő ereiben csörgedezik, egy görög vércsepp is alkotja. Leánya bájos vadvirág, melyet Bajkó Feri megszerez, anélkül, hogy azt széttaposná. Nem engedi át Hábának, aki fajának minden ellenszenves tulajdonságát egyesíti magában. Ennek a tyúkprókátornak a személyében viszont megismerkedünk oláh fajának azzal a sópredékével, melyből az iskoláztatás, a felületes kultúrmáz mindazon rokonszenves tulajdonságokat kiölte, melyeket a természet ölen nevelkedett egyszerű paraszttól és pásztortól nem lehet elvitatni.

Végül Weisről, a zsidó self-made-manról sem akarok megfeledkezni. Fél emberöltőn át pizokban és megálátásban kínlódva, jólétre és olyan feleségre tett szert, aki a brassói cukrászda habituéival megcsalja. Ennek az embernek nem lehet más vége, mint a cukorbetegség okozta korai halál és egy szobor a brassói zsidótemetőben.

A regény vége? ... Happy end.

De nem az a szokásos befejezés, mely az anyakönyvvezető előtt zárul s pár esztendő múlva viruló gyermek-sereget vonultat fel. Bajkó Feri (sej-

tem róla, hogy anyja révén egy kis örömeny vér is csergedez az ereiben; a Jakab családi név is erre enged következtetni), nem kalandor, aki maga mögött elégeti a hazavezető hidakat. Miután hazai portáját rendbe szedte és azt a megbízható Máté gondjaira bízta, kimegy a világba, hogy ott az erdőeladásból eredő pénzzel egzisztenciát teremtsen. Külföldön kifinomult ízlésének jobban megfelel ez, mint az otthoni nem éppen épületes viszonyok. Sejtjük, hogy sikerülni fog neki. Ha valami volna, ami aggodalomra szolgáltatna okot, az csak a pápa könnyűvérű leánya lehet, aki Párizs iránti vonzalmát egy pillanatig sem titkolta.

Ez mindenesetre új regény kiindulási pontja lehet. Reméljük, hogy a szerző mielőbb meg is fogja írni.

Maderspach Viktor.

Londesz Elek : Az arany pávák dala.

Költemények. — Budapest. — A költő mögött már több évtizedes fordítói mult van. Tőle kaptuk Shakespeare kortársának, a fiatalon elhunyt angol Marlownak Faustját magyar fordításban. De különös kedvvel fordít perzsa költőkből is, főleg Firduszi Sah-Naméjának epizódjaiból. Ebben az új kötetben is a Sah-Name Fausthoz hasonló alakjának, Daháknak a történetét fordítja «Kígyósvállú királyfi» címmel. Dahák eladja magát Iblisnek, a dıvek (ördögök) fejedelmének, hatalomra jut, de az ördögök kezében van. Az ördög csókjára válláiból kígyók nőnek, a lelkifurdalás kígyói s ezeket Iblis parancsára emberi agyvelővel eteti. Dahák halomra öleti alattvalóit a drága táplálékért. De megálmodott végzete beteljesedik. Megszületik a jövendőlt gyermek: Feridun, aki az ördög hatalmát Dahák uralmával együtt megtöri. A mese Feridun gyermekségére vonatkozó motívumai érdekes hasonlóságot mutatnak a Krisztus-legendák motívu-

maival. (Az anya menekülni kénytelen gyermekével, a gyermek pásztorok között lel védelmet, az állatok táplálják stb.) A költő ennek a magában is önálló résznek fordításával — mint zárószavában írja — teljessé tette a Sah-Name Feridun epizódjának magyar fordítását, mert többi részét Erődi Béla «Földosztó Feridun» s Radó Antal «Feridun és fiai» címen már lefordították.

Ezt az epizódot a Sah-Name elejéről régi perzsa nyelvből, elismerésre méltó munkával tette át a fordító, megtartva az eredeti «mutakarib», párrímes, versmértékét. A versek rimkezelése könnyű, sok helyen finom árnyalással festik a keleti lélek tarka fantáziaképeit. Feridun «ciprus, ha lombja felett függ a Hold». Másutt: «Megnőtt mint a ciprus, olyan karcsú, szép». Hajnalban «a türkiz boltozat» mutogatja a «sárgás rubint».

Firduszin kívül két későbbi perzsa költő is szerepel a kötetben. Szemelvényeket kapunk Omár Khejjam XII. századi s Európában oly híressé lett perzsa csillagász-költő négysoros rubá'iból (epigrammák). Nálunk eddig Erődi Béla és Szabó Lőrinc fordítottak ettől a különös, szélsőséges, szinte modern lelkületű perzsa költőtől, aki hol aszkézisre int:

«Örök üdvösséged javára jó lesz,
Magad hátára s nem máséra verned».

Hol meg csapongva éneklí:

«Ha borivásnak jó alkalma volna,
S tulipánarcú lány beléd botolna.
Előre, hé! a lakomat ne vársd,
Mert ize elszáll és mehetsz pokolba.»

A rubá'k is az eredeti perzsa versformában vannak fordítva, perzsa szövegkiadás nyomán. (Európai fordítóink inkább Edward Fitzgeraldra támaszkodnak, aki 1887-ben elsősorban ültette át európai nyelvre a rubá'kat.)

A másik perzsa költő a XIII. századi misztikus, Dzselaledin Rumi (Dselaluddin Rumi), akinek ghazel-jaiból két jellegzetes és mély filozófiai szépségű költeményt ad a fordító. Platónikus gondolataival különösen meglepő a «Nirvána»:

«Annak, mit a földön létezni látsz,
Őrzi ősalakját a tértelen világ.

Nem baj, hogy a földön elpusztul
majd a kép!
Ott az eredeti: él az ősfurma még».

A fordító nagy szeretettel és finom érzékkel tükrözi a perzsa lelket s az idézett sorok is mutatják, mennyi színnel és izzel adja vissza az eredeti költemények hangulatát. Különösen remekel az epigrammákban.

A verskötetet Londez Elek tíz költeménye vezeti be. Ezek a versek szerény méretűek, egy csendes, finom lélek vallomásai. Megkapó bennük a meleg tónus, az ősies báj, különösen ott, ahol egyéniségének megfelelő témát választott. Legtöbb versén a keleti filozófia hatása érzik. Szép és töretlen a «Hullámvonal». Igen finom a «Dal». A kötet kiállítása izléses, címlapját Byss Róbert rajzolta. J. M.

Domokos László: Magyar feltámasztás. A revíziós gondolat útja itthon és a külföldön. (Pfeifer Ferdinánd kiadása. 212 o. 8°.)

Ez a könyv annak a nemzedéknek íródott, amelynek Magyarországot újra fel kell építenie. Domokos László úgy érzi, hogy «a természet ökonomikus rendje teleitatta a mi vérünket a keserűség mérgével és az elfásultság mákonyával. Ez a menni készülő nemzedék képtelen nagyot alkotni, mert képtelen elszakadni a múlt emlékeitől». És egy haldokló nemzedék sorát, okos szemlélettel vonultatja föl, hogy tanulsággul szolgáljon a jövő embereinek, akik már tisztában vannak

azzal, hogy «fegyveres erő a régi nagy Magyarországot nem fogja visszaszerezni soha». Lángoló buzgalommal sorolja fel a tetszetős elméleteket, amelyeket az önzés legrútább faja igazolásainak mond, «amikor a hatalomvágy letiport népmilliók elnémult kétségbeesése felett a hazafiasság nemzetiszínű köntösében tetszeleg». És szinte kétségbeesetten kéri a fiatalokat, hogy tanuljanak apáik sorsának tragikus öszeomlásából: Tanuljátok meg, hogy nem szabad utánoznotok!

Költői erővel megírt bevezetése után nagy felkészültséggel világítja meg a világháború okait, a monarchia helyzetét, belső és külső céljait, a nagyhatalmak aspirációit, a kisebbségi ügyet s a háború utáni magyar közéletet. Szinte szemünk előtt alakítja ki a békés haladás és a gyilkos féltékenység két frontját, amelyeknek harcától Európa jövője függ. Részletesen sorra veszi a revízió szószólóit. Rothermere lordtól az Elsass-Lothringer Zeitung cikkírójáig és humanisztikus lelkeségtől átfűtött könyvét bizakodó optimizmussal fejezi be.

Ha nincs is sok remény arra, hogy okos gondolatait a nemzetek vezető politikusai megszívleljék, a magyar ifjúság sokat tanulhat belőlük. (—)

Dr. Lósy—Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. I. rész. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványa.)

Ez csak az első része annak a nagy szorgalommal összeállított kétkötetes műnek, amely tudós professzor Hatvani életével és munkáival foglalkozik. A 220 oldalas könyv a legnagyobb részletességgel számol be a kiváló tudós életének minden fölkuatható lépéséről, fordulatáról, kül- és belföldi szerepléséről. Kora ifjúságától haláláig kíséri nagyszerű munkásságát és pompás portréját adja a kitűnő családapának, tanárnak, egyházi szónoknak, tudósnek és nagyhirű orvosnak

egyaránt. Az ördögösségéről szárnyra kelt mondákat is részletesen ismerteti. Régebbi életrajzírói ezeket a mondákat Hatvani fizikai kísérleteiből származtatták. Lósy—Schmidt azonban Révész Imrere hivatkozik, aki már negyven évvel ezelőtt írott életrajzában említi, hogy az egész mondacsoportozatot a szelleműs és élces Kazinczy Sámuel költötte. De még ez sem valószínű, mert a szerző egy, a Kazinczyénál is régibb kéziratot talált kutatásai közben, és mind a kettőt másolatnak tartja. A Hatvani-mondák ugyanis számos másolatban forogtak a debreceni kollégium deákjai között közkezen. A szerzők nevei alkalmassint már akkor is ismeretlenek voltak, amikor ezek a mondák forgalomba kerültek. Heinrich Gusztávnak is — amint írja — az a véleménye, hogy a Hatvaniról szóló varázstörténetek debreceni deákoknak, tanult és olvasott embereknek kis részben komoly, legnagyobb részben azonban tréfás ötletei s azoknak a néphez, mint szerzőhöz, semmi közük.

A könyv függeléként Hatvani latinnyelvű életrajzát közli.

A mű második kötetében a szerző a nagyhirű professzor tudományos munkásságát fogja méltatni. (ich)

Remsey György: Az eszeveszettek. *Mysterium 4* felvonásban. (Kiadja a Spirituális Művészek Szövetsége, Budapest.) A szerző a könyvhöz meglepő és megdöbbentő előszót írt. Meglepő, mert szokatlan, hogy valaki munkájának vélt értékeit ennyire, szerénynek éppen nem nevezhető módon kommentálja, meglepő, hogy eleve bizonyos szimbolikus mélységeket akar a darabban az olvasóval felfedeztetni. És megdöbbentő, mennyi gyűlölettel nyilatkozik a darabját elutasító színházakról s hogy ilyen kitételeket használ előszavában: «A színház lealjasodott... az eunuch irodalom...» Mind ezeket csak regisztrálok, cáfolásuk

túlságosan könnyű feladat, ha az ember a visszautasított művet elolvassa. A négyfelvonásos drámát a szerző mysteriumnak nevezi. Kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy nem az. Ez a dráma a legszertelenebb naturalista munka, vagy inkább, más szempontból nézve, a XIX. század eleji német rémdrámák édestestvére.

A szerző egy elzüllött, tönkrement nemesi család életét tárja fel, amelyben a háború vihara, a vérszag vadállati ösztönöket szabadít fel. Simon, a főhős, az első felvonásban az orosz betörés hírére elhatározza, hogy hegyen épült házában menedéket nyújt családtagjainak, akik a hegy lábánál fekvő falucskában laknak. A terv feleségénél némi ellenzésre talál, hiszen nekik maguknak is menekülniük kellene, mert a veszedelem éppúgy fenyeget itt is. Az ellenkezés a férjet mégis szinte őrjöngő haragra lobbantja. Ehhez a közben kitörtó égi-háború hatása is hozzájárul, úgy, hogy a gyöngye idegzetű Simon teljes önkívületbe esik.

A következő két felvonás a Simon álma. Az álom Simon hozzátartozóinak életét mutatja be a láz és az indulat torzító tükrében. A szerző magyar életünk bűneit, a testvérharcot, a hazaszeretet hiányát akarja egy család életén keresztül bemutatni. De nem ezt a nyers valóságot adja. Felfokozza a valóságot a valószínűtlenségig. Pedig «a látszatot igaz nélkül meg nem csinálhatod» s «győzz meg, hogy ami látszik, az való». A szerző azonban nem tud bennünket meggyőzni. Amit ad, csaknem három felvonáson keresztül, a veszekedések legélesebb staccatója, kutyakorbáccsal, töltött fegyverrel fűszerezve, a művészi igazság teljes negligálásával. Az anya, az írónő, a «félreismert tehetőség», minden indok nélkül gyűlöli és halálra gyötri kisleányát, majd az ellenség martalékául hagyva, menekül. A férfi fegyvert fog öreg édesanyjára, kor-

báccsal a kutyaólba kergeti szolgálóját stb. Az első jelenet megdöbben, a második már feszélyez, a harmadik közömbössé tesz, a negyediket, bármily vérfagyasztó, megmosolyogjuk. A helyzetet semmi sem menti. A szerző az alakokat megteremtí s ezek életre kelve kiszabadulnak a kezei közül és féktelenül, őrjöngően durvák, kegyetlenek, aljasak. Van egy bizonyos határ, amelyen túl a jóízlés vétőt kiált. Ezt a határt vérbeli művész megérzi. Egy-két pregnáns jelenet hatott volna, de ez a staccató kifáraszt s főleg eltompít. Fény és árny teszi a képet plasztikusná. Ha a szerző fokozni akarja a hatást, nyugvó pontok nélkül nem teheti. (A Margit-jelenet kevés, jelentéktelen.) Az életre keltett figurák felett uralkodnunk kell, különben úgy járunk, mint a Zaublerlehring.

A negyedik felvonás a darab legművészietlenebb része. Miután a szerző egy Shakespeare-i mozdulattal a harmadik felvonás végén mindenkit holtanak nyilvánít s miután a színen többrendbeli gyilkosság és öngyilkosság történt, a negyedik felvonásban jön az a bizonyos happy end. Simon felébred. Semmi baj. Az első felvonásban, a valóságban kiutasított, a harmadikban az álom által, de a színpad realitásában lemészárolt családja megjelenik teljes békében és épségben. Csak a szereplők azonos volta mutatja, hogy ugyanazok a személyek, akiknek a karakterét mi az előző két felvonásban egészen másként ismertük meg s akik, bár nem tudhatnak Simon álmáról, úgylátszik, okultak belőle. De az olvasó, a néző rá van szedve, mert nem tudja, kinek higgyen, ezeknek vagy amazoknak s hogy egyáltalában higgyen-e a darabban.

A szerző elítélően nyilatkozik a megalkuvókról s íme, a dráma egész épületét feláldozza megalkuvásból, a happy end kedvéért. Sőt az a gyanunk, hogy a két középső felvonást is azért játszotta át álommá, hogy az utólag

hozzáfűggesztett s éppen nem művészi célt szolgáló negyedik felvonásban ezt a jó véget biztosítsa.

A dráma épülete tehát elhibázott. Mégis vannak értékei. Az írónak van karakterizáló ereje, fantáziája, van érzéke drámai feszültségek megteremtésére, ízes a nyelve. Ezeket az adottságokat több ökonómiával és főleg több diszciplínával kellene használnia.

J. M.

Baktay Ervin : India. — *India multja és jelene, vallásai, népélete, városai, tájai és műalkotásai.* (141 képpel és 1 térképpel.) Singer és Wolfner. 1932. — Baktay Ervin alapos nyelvtudományi és főleg vallástörténeti előtanulmányokat végzett, aminőkre az utazóírók legkiválóbbjai közül is csak kevesen szánják rá magukat. A szerző már előkészületei közben rájött, hogy ez a szellemi fölfegyverzettség okvetlenül szükséges, ha többet akarunk látni Indiából, mint az eddig számtalanszor leírt és lefényképezett külsőségek fölszínes világát. «India a hinduké és a hindu világnézet ismerete nélkül a legértelmesebb ember is csak vakon ténferog India fiai és alkotásai közt», — írja Baktay.

Kiváló vonása a könyvnek az is, hogy európai elfogultságtól mentes. Ez nagy dolog, mert rendszeren az elfogultság akadályoz meg abban, hogy más világnézetben fejlődött fajok kultúráját elismerjük. Pedig, hogy az exotikus kultúrák között is van értékes, kivált India példája bizonyíthatja. Az ú. n. arab számjegyek voltaképpen indus számjegyek s ezeket Indiában már akkor használták, amikor a nomád arabok még írni s olvasni sem tudtak. A legrégebb, mintegy 2000 esztendő, tudományosan fölépített orvostudományi rendszer bölcsője szintén India. Egyes följegyzések arra utalnak, hogy a régi hinduk a himlő- ojtást is ismerték. Ősi, 2000 éves orvosi művek szerint egyes fertőző be-

tegségeket apró, szemmel nem látható élőlények okoznak. Ime, a baktériumok fölismerésének, vagy legalább is megsejtésének első nyomai.

De jóllehet az indiai életszövevény minden mozzanata iránt érdeklődő szerző itt-ott a természettudományok körébe eső kérdésekre is ki-kitér, legfőbb céljául mégis a társadalmi és vallási viszonyok leírását tűzte ki. Mint-hogy mélyreható tájékozottságra törekedett, otlétekor valósággal beleélte magát a hinduizmus gondolat- és eszmevilágába. Nyelvismerete alapján, s a bráhmanizmusban és buddhizmus kérdéseiben kimutatott jártassága révén a legilletékesebb forrásokból olyan adatok birtokába jutott, aminőket idegen csak a legritkább esetben tud megszerezni.

Szerzőnk az indiai élet színét-fonákját alaposan megismerte, mert a maharádzsák udvarától a szegény falusi nép egyszerű otthonáig mindenütt megfordult; a viseletet, szokásokat hozzáértő szemmel vizsgálta. Érdekesen ismerteti a kasztrendszerét. S jóllehet erről, mint India legjellemzőbb társadalmi rendszeréről az Indiával foglalkozó munkák mindegyike «alapos» tájékoztatót szokott nyújtani, egészen bizonyos, hogy Baktay könyvének olvasója ezt a kérdést egészen más, s a valóságnak megfelelő világításban ismeri meg. Épp ilyen meglepő, amiképp az iszlámnak India történeti fejlődésében való jelentős szerepét megvilágítja. A szerző fejtegetései alapján jól megértjük Anglia indiai térfoglalásának kulisszatitkait is.

Külön nem is kell kiemelnünk, hogy a szerző mint vérbeli író, könyvének az időszerűség vonzóerejét is biztosítani tudja. Kezdve azon, hogy a trianoni békeparancs embertelenségeit minden kínálkozó alkalommal, kivált angol társaságban szőnyegre hozta, — Gandhi mozgalmának jelentőségét is megismerte és megismertette.

A díszesen kiállított könyv pompás

illusztrációi jórészt a szerző fölvételei, s intim bepillantást engednek az indiai életbe.

A most megjelent kötet, amely a Pandzsáb, Északnyugati határvidék, Rádzsputáma és Gudzszerát leírását foglalja magában, a két kötetre tervezett mű első fele. Az első kötet őszinte sikere bizonyára siettetni fogja a nagy érdeklődéssel várt második kötet megjelenését, amelyben Közép- és Délindia földjének és népének megismertetése kerül majd sorra. *Gaál István.*

Móricz Pál: Magyar sirató. (Stádium Sajtóvállalat, Budapest.) — Jól-eső, meggyőző szavú krónikás dícsérget régi urakat e könyvben. Epizódokat mond el Gönczy Pálnak, a tanítóból lett államtitkárnak életéből — dícséri a kemény, jeles katonákat, a harchban rettenetes, de lelkében jóságos-magyar nánási Fodor őrnagyot, aztán Soós Elemért, a soha nem hunyázkodó, deli ezredest. Szereti a híres nótásokat: Pete Lajost, a somogyi főszolgabíró s szép, kedves társaságát. Sok érdekességet tud a huszárpiktör Garay Ákosról, Ferenczy István szobrászművészről; és dícséri — «siratja» — a példás, nemes életű, hazaszerető nagyasszonyokat: a vértanu Batthyány Lajos erőlelkű leányát: Batthyány Ilona grófnőt, a «tündéresszony» iglói Szontagh Miklósnét, a Kossuth-ereklyés Kvassay Mártát... Igazmondó szeretet sugallta s tette bensőségessé harmincöt magyar élet méltatását Móricz Pál könyvében. Szeretete azonban nemcsak melegít, hanem művészi arnyalja s így meg eleveníti alakjait. Lelkes, ünneplő emlékezéseiben itt-ott nem is akar egészen átfogni egy-egy életet vagy eseményt, egy-egy vonással mégis a teljesség, bevégeztség hangulatát tudja fölkelteni. S a mult felejthetetlen magyarságának és «gyönyörűségének» hirdetésére ékességet és tisztaságot kedvelő, egyéni stílusa van. Mindez régi

értéke az eléggé nem méltányolt Móricz Pál írásainak. *László István.*

Cs. Lázár László: Isten és ember. (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.) — A szerző, aki szemelláthatóan nem teológus, nem természettudós, nem politikus és nem szociológus, meglepő bátorsággal nyúl a vallás, a természet, a politika és a társadalom legsúlyosabb kérdéseire. Sok gyakorlati megfigyelés, számos bölcséleti olvasmány s talán leginkább hosszú, magános elmélkedések gyümölcsét adja közre új könyvében. Filozófiai rendszerét, amelyet már-már makacsnak látszó következetességgel konstruált meg, helyenként naivnak, másutt rendkívül érdekesnek, sok helyütt logikusnak és helyesnek látjuk. A szerzőt az igehirdető, az erkölcsi reformátor s a filozófus váltakozó attitűdjében figyelhetjük meg. Szeretné «vérevel írni és lángbetűkkel beégetni minden emberi agyba és lélekbe az Igazságot». Szeretné «az Istent, a Nagyszellemet élő valóságként az emberi tudatban meg rögzíteni, hogy a Nagyszellem törvényeit megértő embert önmaga által isteni lényé emelje, hogy cselekedeteivel minden ember magválthassa önmagát».

Elméletének negatív sarka a Darwin-féle átfejlődés szenvedélyes tagadása. Nem kevés önérzettel hirdeti, hogy a természettudósok oly tekintélyes részének nyolc évtizedes tévedését, a faj létezését ő kísérte meg újra bebizonyítani. Rendszerének pozitív sarka a «Cselekedetek és Következmények» törvénye. Ez a törvény felfogása szerint a kauzalitás szellemi formája, a teremtésnek igazságosztó, jutalmazó vagy megtorló eszköze. A becsületes cselekvésnek kellemes, a gonosz cselekedetnek — «rendesen» — szenvedés a következménye. Homályos marad azonban, hogy ok és következmény ilyenformán esetleges, tehát kivételeket is megengedő, vagy, mint később

már kategorikusan állítja, szükségképi kapcsolatával van-e dolgunk? Homályos marad továbbá, hogy az ok miként idézi elő az okozatot, a cselekedet miként váltja ki a következményt. Erre a kérdésre Lázár László szerint csupán azért nem tudunk pontos magyarázatot, mert eddig ezzel a kérdéssel behatóbban nem foglalkoztunk, szerintünk inkább azért, mert ez a kérdés kívül esik megismerésünk határain. Az említett törvény felfedezésének érdemét Lázár László elhárítja magától. Leukippos már ismerte, A. Riehl tisztán látta és világosan megfogalmazta, de «hogy nagy gyakorlati értékét felhasználja, ahhoz már túl nagy tudós volt s így annyi tudós, annyi nagy elme után egy egyszerű gazdának kellett jönni, hogy az emberiség figyelmét a történeti kauzalitás nagy gyakorlati értékére felhívja, a nevelés szempontjából felhasználja». A könyv további fejezetei ennek a programnak a kifejtésére valók.

Az emberben — mondja Lázár — állati test, emberi lélek és isteni szellem egyesült. Az ember kifejlesztette szellemét, de nem emelte hozzá lelki tulajdonságait. Istentől eltanulta az alkotást és teremtést, de lelkében még mindig állat... Évezredek óta szenved az ember ezért a mulasztásáért, de most már nincs tovább... Vagy eleget tesz emberi rendeltetésének itt a földön, vagy belepusztul saját rossz-szaságába, visszaesik az állatiságba... Itt vagy, ember, a válaszüton! — zeng a prófétai szózat. Az alap gondolat azonban helyes: a tudomány haladása messze maga mögött hagyta a moralitást. Túlzása ellenére is érdekes az a megállapítása, hogy eddig az embernek minden értelme által indított és tudományra alapozott vállalkozása sikerült, társadalmi és történelmi kezdeményezései azonban elsatnyult és lemaradott lelki tulajdonságainak termékei s ezért végződtek mindig kudarcra. A szabadulás útja a lelki ké-

pességeknek a szellemieknek megfelelő fokra való felemelése, eszköze a természeti törvénnyel összehangzó cselekvés. A konklúzió első részét bizonyára helyeseljük, a második részében inkább erkölcsi törvényt mondanánk. Nem érthetünk azonban egyet a szerző teológiai fejtegetéseivel. Attól a kissé naiv ajánlatától, hogy az Istent internacionális megjelöléssel Nagyszellemnek hívjuk, mint az indiánok, el is tekintve, vallási felfogását deisztikus ízűnek, természetfelfogását panteisztikusnak, ismeretelméletét materialistának érezzük, vagyis olyan állomásokon megrekedtnek, amelyeket a gondolkodás fejlődése sorjában maga mögött hagyott. Néhány jellemző idézet: «A személytelen Nagyszellem fellette áll még képzeletben is minden megszemélyesítési lehetőségnek». «A Nagyszellem a természet törvényekben nyilvánul meg.» «Isten maga a természet önmagában.» «Amit az emberi értelem a természet nagy könyvéből betűz ki, tanul, az mind igaz, jó és áldást hozó.»

Az emberiség több ezer éves fejlődését a szerző, mint láttuk, pesszimizmussal szemléli, a világháborút felidéző, végigküzdő és szerencsétlenül befejező mai társadalomról is igen le-sújtó a véleménye. De mindez megváltozik, amikor a jövőt rajzolja elénk. Politikai és társadalmi utópiát ír, nem mintha képzeletére bízna magát, nem is azért, mintha a világosan felismerhető fejlődési vonalakat túlmerészen hosszabbítaná meg, hanem azért, mert a jövő emberisége elé túlságosan is részletes plánomot terjeszt, amelyben kedves eszméjének, a Cselekedetek és Következményeik törvényének kötelező nemzetközi propagálásáról is gondoskodni kíván. Ez egyenesen feltétele az örök békének, amelyet előkészít a légi közlekedés, biztosítani fog az egységes termelő és fogyasztó területtel szervezett földgömb, egységes pénz, időszámítás, mértékek, a világ összes

államainak Internacionáléja («Államok Békeszövetségére» részletes tervezet: Világalkotmány), nagytekintélyű, a szerző által már ki is dolgozott ügyviteli szabályzat szerint működő Világbíróság és az ezáltal alkalmazható világblokád.

Lázár László könyvét eredeti eszmékben gazdag, gondolatébresztő munkának, eredeti művekben szegény filozófiai irodalmunk gazdagodásának tartjuk. M. F.

Dénes Tibor: Kaffka Margit. A Danubia kiadása, Pécs, 1932. — A fiatal szerző sok elmélyedéssel ismerteti Kaffka Margit életét, tárgyait, alakjait, majd prózai írásművészetét. Mindebben nem igen próbálja megbolygatni az idézeteket, amelyeket Kaffka vallomásaiból s az egykorú kritikákból szerencsésen és gondosan válogatott össze. Állásfoglalásában komolyság mutatkozik így is. Persze, ily tanulmányban, akármennyi az érdekes idézet, valahogy a probléma kevés marad. Jellemző az író módszerére, hogy Kaffka magyarságát egy-egy szentenciából s politikai szellemű magyarázkodásokból akarja megítélni. Bizonyára fontosabb lenne azt vitatni, hogy mennyiben jelentenek magyar szépséget Kaffka nőalakjai. A szubjektivitást és realizmust is éppen csak említi, holott Kaffka tudó-látó szerete szubjektivitásának és finom realizmusának, mint magyar jelenségnek is különös értéke van... A kis tanulmány főleg izlésről és szorgalomról tesz bizonyosságot. *László István.*

Horváth Béla: Minden mozdulatban. Versek. Huszonöt vers és néhány Claudel-fordítás teszi ki ezt a kis füzetet, de e látszólag kevés anyag is hű portréját adja egy becsületes szándékú, igaz költőnek, aki a lélek ünnepi köntösében lép a nyilvánosság elé. Mély, áhítatos elmerülés jellemzi minden versét és mindjárt az első: «El-

menni s itt maradni», amely talán e gyűjtemény legjellegzetesebb darabja is, minden sorában magán viseli hű és tiszta jegyeit annak a spirituális költészetnek, amelynek szolgálatába Horváth Béla, lelke hajlandóságát követve, költői munkásságát állította.

Schalom Asch: Moszkva. (Káldor. 1932.) — Dickens 1859-ben írta a Tale of two cities-t, a francia forradalom regényét. A «terreur»-nek, a szeptembernek és a thermidornak szemtanui közül bizonyára már csak édeskevesen érthették meg ezt az esztendőt; Dickens azonban ismerhette s kétségkívül ismerte is Robespierre kortársait. Beszélhetett velük; hallhatta élményekből fogalmazott, forró szavaik mögött azoknak a távoli napoknak a moráját; személy szerint, testi közelségből érzékelhette azokat az embereket, akik «történelmet éltek» s akikből a művész keze később regényfigurákat faragott. Azt mondhatnók: Dickensnek könnyű dolga volt. Nem kellett mindent önmagából kiásnia. Nem kellett könyvtárakba bújnia, hogy krónikák, dadogó naplók s egykorú hírlapok adataiból rekonstruáljon és teremtsen életet. Neki nem kellett mindent «intuicióra», «képzelőerőre», «ösztonre» bízni: első kézből nyerte dokumentumait, hamisítatlanul a hangulatot s módjában volt, hogy mintegy közvetlenül áramoltassa át magába a nagy nemzeti és emberi tragédia izgalmaival. «Könnyű volt» Dickensnek visszabúvívolnia a hírheft talyigák dübörgését, felidézni a sivár börtönök reménytelen légkörét, mert látta, ismerte azokat az embereket, kiknek a szemébe, fülébe, agyába kitörölhetetlen nyomokat égették ezek a képek, hangok és félelmek...

Igen, Dickensnek könnyű volt. Könnyű, mert költő volt. Költő, akinek a lelkében értelmet és formát talál a káosz s étellel telítődik a nyers matéria.

Schalom Asch a «Három város» c. (Pétervár—Varsó—Moszkva) regényében az orosz forradalom indulását és beteljesedését vizsgálja. Ez a forradalom 1905-ben kezdődik Pétervárott, folytatódik Varsóban s — a szerző szerint — 1917 október 25-én Moszkvában kulminál. Ezen a napon kaparintotta kezébe a forradalmi kisebbség, a bolsevikiek pártja, az államhatalmat. Roppant történelmi rázkódás volt ez. Oroszország, a «szent» Oroszország, ez a különös, félig barbár, félig európai, kialakulatlan, de mindenestre óriási erőket rejtő, «orthodox kereszténységű», máról-holnapra modernizált birodalom összeomlik. Az állam összes keretei és szervei részben széthullanak, részben megbénulnak. A frontokról vad hordákban özönlik vissza a katonaság. Szociálforradalmárok, bolsevikiek, cárhú kozákezek, parasztok, polgárok, munkások emelnek fegyvert egymásra. A bankok becsuknak, a tőke menekül; a kereskedelem pang, a gyárak leállnak. A külvárosokból ijesztő alakok surrannak a központok felé. Éjszakánként állandó fegyverropogás rémit. Rablótámadások napirenden. Páncélautók, géppuskás tengerészek. A városok piacain gránátok robbannak. Ez a bolsevik forradalom. A győzelmes forradalom.

A harmincéves háború óta ilyen «tökéletes» pusztulást nem látott a világ.

Ma még fel sem mérhetjük ennek a szörnyű földrengésnek erejét és jelentőségét. Még nincs hozzá kellő távlatunk. Mi még kortársak és szemtanúk vagyunk. Még köztünk tengetik életüket a vad kataklizma gyógyíthatatlan sebesültjei. Egy egész száműzött nemzedék.

Az orosz október tárgyilagos bírálata históriai kérdés. A feladat már várja emberét, az új Carlyle-t, aki minden adatot megszűr, értékel és számba vesz. A költő dolga könnyebb is, ne-

hezebb is. Őt nem köti objektivitás, nem fárasztja anyaggyűjtés, egyetlen kötelessége, ha ehhez a tárgyhoz nyúl, a művészi kifejezés lehető tökéletes eszközeivel érzékeltetni, szinte olvasóiba «hipnotizálni» azoknak az elmúlt napoknak minden izzó, idegbontó feszültségét, megmutatni: mit szenvedett az ember 1917 októberében, abban a tűzvészben, mely másodszer hamvasztotta el Moszkvát, a szent fővárost.

Schalom Asch, a három város regényírója, kortársa figuráinak s mondhatni: velük és bennük élte át az elzúgott viharokat. Láta a revolúciót gyermekcipőkben s látta tűzcsovásan, diadalmasan. S az olvasó elbámul: hát «ezt» látta, «ezt» tudja Schalom Asch, a kortárs, az orosz forradalomból?

Imponáló bátorság ehhez a dickensi témához kapni ennyire kezdetleges eszközökkel! A «nagy» dilettáns, Oszszendovszkij, álművészete kínálkozik ide összehasonlításul. Csak Osszendovszkij bánt el ilyen könnyedén a titokzatos Uljanov-Leninnel és társaival. A gyermek rajzol így, egyetlen vonallal, egysíkúan, ilyen levegőtlenül s ennyire perspektíva nélkül; a gyermek könnyen segít magán: képzelete étellel puffasztja meg a telefirkált papírost. De író?... Schalom Asch könyvében Ryskov elvtárs állandóan rágja a körmeit, hallgat és a koponyája símára borotvált. Ahányszor Ryskov felbukkan, mindig ugyanezt a klisé kapja. Lenin fotográfiája szintén erről az örökös forradalmár-lemezről kópirozódik, de arcára némi mongol jelleget «retusál» a szerző. Zsófia elvtársnő keblei változatlanul duzzadnak és pihegnek a regény 300 lapján keresztül s ha megbántják, olyan «kerekded» vezércikket vág ki, mintha olvasná. Általában ezek a bolsevikok mindig késsen vannak a vezércikkekkel. A meggyőződéstelen közhelyeknek olyan árammát zúdítják szegény szereplő társaik fejére, hogy be kell látnunk, ezt csak

terrorral lehet. A szerző legszívesebben a széles általánosság és a felelőtlen általánosítás kényelmébe sűpped. A vörösök általában ravaszok, céltudatosak, hősiesek; a fehérek általában lomhák, félnépek, léhák. Általában. Mirkin, a zsidófiú, aki mindig irtózott a fegyverektől, a forradalom napján katonai parancsnok lesz, valóságos stratégia. S aztán végeredményben sejtelmünk sincs, hogyan győzték le a vörösök a moszkvai polgári csapatokat. Egyszer csak kiderül, hogy ők a helyzet urai.

Alig egy-két momentuma akad a könyvnek, melyben Schalom Asch igyekezete írói munkává emelkedik. Első mingyárt a regény indulása. A moszkvavidéki ősz leírása s Andrejevics Vaszilj, szapiankai földbirtokos alakja, szép és jó. Szerencsés ötlet volt egy szálloda keresztmetszetén felvetíteni a különböző emberek vagy inkább: osztályok változóan kavargó indulatait, félelmét, izgalmát, ujjongását a forradalom napján. Helyesen meglátott alakokat mutat be a bolsevikok nagygyűlésén, de . . . De ezek az alakok és ezek a helyzetek később teljesen elsikkadnak, elaposodnak. Az alkotmányozó nemzetgyűlés megalakulásának és szétkergetésének fakó, felületes, elnagyolt rajza valóságos írói büntett: vidéki hírlapocskák reportnívóján mozog.

Olvasás közben százszor felötlük a kérdés: mit akart ez az ember? Regényt, krónikát, népszerű ismertetést? Vagy ifjúsági elbeszélést? Mert hogy a mese «tanulságos», azt minduntalan érezzük. De kinek? Kiknek?

Schalom Asch jiddis író. Kis nép, jelentéktelen nyelvterület, kezdő irodalom írója. Annak a lengyel-orosz nemzeti kisebbségnek, mely ezen a nyelven ír, beszél és gondolkodik, ez a «regény» lehet tanulságos és lehet jó és lehet nagy — de Európának? . . .

A «Moszkva» nem Moszkva. S a «Három város» kevesebb, mint a «Két

város». Dickensnek, úgy véljük, mégis csak könnyebb volt. Nem akart tanulságos mesét. Csak — mesét.

Szakáts László.

Hemingway Ernest regényei. Az olyan íróról, mint Hemingway, az ember nem tudja, hallott-e valamit, vagy sem. Valószínűleg, amit hallott, nem volt sem túlságosan jó, sem túlságosan rossz. Tény, hogy franciára, németre már több művét lefordították. Úgy rémlik, mintha egy jőnévű és megbízható kritikus dicsérte volna. Ez azonban nem biztos.

Most az ember kezébe veszi egyik könyvét és lapozni kezd benne úgy, ahogy Joyce mondja: húsz lapból olvas tíz sort. A bekezdések elejét és végét. Szavakat ragad ki. A huszadik lapon az egyik mondatot végigolvassa, aztán le a lap aljáig. Fordít. Dialógus következik, aztán egy leírás. Új alak jelenik meg. Mire feleszmél, már az ötvenedik van. Nem teszi le. Száz. Kétszáz; elolvasta a regényt és keresni kezdi a többit. Egy hét alatt elolvas négyet. Ez Hemingway.

Jelentéktelennek látszik. Nem a különösség vonz benne. De bele kell kapni. Ragad. Végig kell olvasni. És pompásan mulattat. Az ember bizalmatlan — csalást szimatol. Azt hiszi, hogy kellemesen táltalt üresfejűség. Jó stílusban írt tehetségtelen ponyva. Van is benne valami. De a regények társalgása franciásan könnyed. Csupa felszín — de elragadó. Amerikai. A «Th Sun also rises» Párisban és Spanyolországban játszódik le — de tulajdonképpen nincs is meséje. Fecsegés. Azonban olyan fecsegés, amiért mindenki feláldozza éjszakáját. — A «Farewell to Arms» egy amerikai önkéntes regénye az olasz fronton. Háborús regény. Milyen távol Renn-től, Remarque-tól, Mottram-tól! — A «Men without Women» elbeszélései annyira primitívek, hogy csaknem éretlenek, mégis élvezhetők. Többi

könyve is. Nagyon elmés, vérmes, egészséges, pompáskedélyű, jólnevelt amerikai beszél el így kalandjait a klubban. A közvetlenség netovábbja. Hallani a hangját, látni gesztusát, érezni mit, mennyit és hol hallgat el. Csupa rövid szó. A dialógus pattog és szikrázik. Lendület, vidámság, életöröm. Nem több, mint zsurnalizmus, de ilyen zsurnalizta csak egy van: Hemingway.

Mi magyarázza meg ezt a hatást?

Először is az az embertípus, amelyhez Hemingway tartozik. Fiatalos, egyfajta reneszánsztípus: Amerika legértékesebb emberfajtája. Két kézzel kap minden öröm után, bánatait hamar legyőzi. Bohém. Ártatlan, erős, friss, okos. Csupa egészséges ösztön, pezsgő vér. Szomorúsága is a gyermeké: egy pillanatra sír, hogy elvetették játékát, de már újat talált és könnyűen elfelejtette. Típus: a gyermek. Élete: a játék. Művészete: a vidámság. Világnézete: az öröm.

Ennek a gyermekembernek típusa a regényekben és novellákban tökéletes teljességgel jelenik meg. Élvezi a vasutat, hajót, autót, szállót, ruhát, a — technikát. Rengeteget eszik és iszik. Társas és nagyszerű barát. Mindig körül van véve néhány «famous» emberrel, akikkel pompásan szórakozik. Mindig szerelmes és a nő, akit szeret, ugyanolyan vidám, enni-inni szerető, legyőzhetetlenül egészséges, gyermek, mint ő. Problémái nincsenek. Ha valami bántja, leissza magát, nagyot alszik s reggel azt mondja: tegnap nem jól éreztem magam. A probléma betegség. Az egészség: öröm. Az öröm: enni, inni, beszélgetni, utazni, szeretni. Nagyon egyszerű világszemlélet, de nagyon amerikai és nagyon igaz.

A felszín nem mindig takar irt. Hemingway felszíne alatt sajátos élet lüktet. Amerika. Ez nem Dreiser ko-

mor állati erőfeszítése; nem a Lewis által lenézett nagyképű semmi; nem Sinclair gaz és felháborító kapitalizmusa. Egy új társaság. Az emberi kapcsolatoknak új módja. Ebben a társaságban új értelmet nyer a pajtáság, barátság, rokonság, szerelem. 1880 körül Európa Gogol és Dosztojevskij regényeiből megismerte Oroszország újfajta társaságát, azt, ahogy az oroszok egymásközt és egymással élnek, ahogy egymásba belekapnak, marcangolják egymást, elemzik, szétszedik, kínozzák egymást. Ez jellegzetesen orosz. Hemingway regényeiből, mintha az új amerikai társaság első körvonalai bontakoznának ki. Az a mód, ahogy az amerikaiak egymás közt élnek, ahogy egymáshoz tartoznak és egymáshoz tartozónak érzik magukat, ahogy beszélgetnek: röviden, közhelelyekben, «kétszáz szóból álló szótárral», de mindent elmondva, ahogy küzdenek és ahogy szeretnek.

A Dosztojevskijjel való egybevetés nem azt jelenti, hogy Hemingway bármiféle tekintetben is számot tarthatna arra, hogy Dosztojevskijjel párhuzamba állítsák. Akármilyen ragyogó elbeszélő, akármilyen pompás embertípus és akármennyire kiérzeni belőle az új amerikai társadalom hangját — nincs sokkal több jelentősége, minthogy szórakoztatni tud. Annyira és olyan jól, hogy végül az ember nemcsak hálát érez iránta, hanem egy kicsit meg is szeretne.

Ez a dolog emberi része. Ami a művészi részét illeti: Hemingway született művész. Kétségtelenül kisorongó. De művész. Nem dilettáns. Stílusa fegyelmezett, nyugodt, sohasem pongyola. Nem hamisít, nem nagyozol. Nem akar megtéveszteni. Nem látzik többnek, mint amennyi. Ott és abban, amit csinál, otthon van. Kedvvel csinálja és jól csinálja. Ez pedig minden körülmények között elég.

Hamvas Béla.

Martin Johnson : Elefántok. (Singer és Wolfner.) — A könyvsikerek bizonyítják, hogy ma sokkal hálásabb dolog jó útleírással lépni a közönség elé, mint rossz regénnyel. Sőt olykor a jó regény sikerével is vetekszik egyik-másik útleírás olvasó-hódítása, kivált, ha az író éreztetni tudja, hogy nem csupán izgalmas vadászkalandok elbeszélése a főcél, hanem a bejárt és megismert terület lelkéhez is megtalálta a kulcsot. És ha joggal beszélhetünk a táj lelkéről, még jogosabban szólhatunk az állatok lelkivilágáról. Rudyard Kipling, Jack London és Bölsche káprázatos sikerei igazolják, hogy az állatok lelkiségének megnyilvánulásai számunkra semmivel sem érdektelenebbek, mint az ember lelki problémái.

Itt meg kell jegyezni, hogy Johnson könyvének a Kipling, London stb. jellegzetes műveivel való összehasonlítása arra a megismerésre vezet bennünket, hogy a költő-írók — legalább félig-meddig — már áthidalták a szorosabb értelemben vett irodalom s a szakirodalom közti szakadékot. Ez az áthidalás ez utóbbiak részéről indult meg, de újabban — Brehm Alfréd működésével kezdődően — a szakírók is megtették a magukét. Nálunk különösen a Természettudományi Társulat kiadványsorozatának egyik-másik kötete, valamint Kittenberger Kálmán két könyve tanuskodik a magyar szakírók ezirányú munkásságáról.

Johnsonnak az «Elefántok» című könyve alapján a népszerűsítő szakírók közt kell a helyét kijelölnünk. Pedig könyvének bevezető fejezete alkalmas arra, hogy hamis képet alkossunk magunknak erről az íróról, mert önmagáról szinte torzképet fest. «Szeretjük az izgalmas, kalandos életet — írja feleségére is értve a szerző... A rinóceroszok elől fölmászunk a fa tetejére... Oroszlánok és hiénák üvöltenek a sátrink körül.» Ezt azonban

csak szerénykedésből mondja így Johnson. A valóság az, hogy nem a kalandos életet, hanem a kelet-afrikai vadonosság lelkét szerette meg, s valósággal szívébe fogadta a «született arisztokratához» hasonlítható zsiráfot, a «művelt, képzett úriembernek» minősíthető elefántot, a «sportot űző» oroszlánt. Még a rinóceroszra sem tud haragudni, holott nagyon sokszor támadta meg ok nélkül. Humorral csak ezt jegyzi meg róla: «Azt hiszem, minden rinócerosz ballábbal kel föl reggel». S hogy csakugyan nem az izgalmas s vadászkalandok keresése a főcéljuk, kitűnik abból, hogy feleségével együtt valóban csak nagyritkán: életveszélyben nyúlnak fegyverhez. Az elejtett vadat pedig még ilyenkor is szívükből elsiratják.

Minden túlzás nélkül mondhatjuk: Johnson könyve *propaganda-irat* a vadon élő, s mind máig veszedelmeseknek tartott állatok érdekében. Szinte önvád kínoz bennünket, hogy vérszomjasnak rágalmaztuk az oroszlánt, s életveszélyesnek az elefántot, vad bivalyt, s az orrszarvút. Ebből a könyvből minden olvasó megtanulhatja, hogy az embernek egyetlen vadállattól sem kell tartania. Annál inkább kell a vadállatoknak tartaniok az — embertől.

A vonzó közvetlenséggel írt könyvben csak egy-két — egészen jelentéktelen — kifogásolható pontra akadunk. Ezek egyike a kérődző viziló (p. 98), másika pedig a kenyai hím oroszlanok gyatra sörényének az a téves magyarázata, hogy azt a tuskés bozót tépi ki. (Megjegyzendő, hogy ez az egyébként tetszetős magyarázat szelvében elterjedt, s koholmány mivoltára csak Kittenberger Kálmán mutatott rá.) A fordító — Ruzitska Mária — munkája is jó, de néhány esetben («nyársas antilop, oryx, «gerenuk») a használatban levő, megfelelő magyar elnevezésnek is utána kellett volna járnia.

Gadl István.

Színház.

Magyar színház, magyar beszéd.

A magyar színészet hőskorában a magyar nyelv kedvéért hozták mai mértékkel alig mérhető áldozatukat a színészek és a nézők, — különösen a nézők. Mert ha a színészeket néhanapján kárpótolta a kulisszavilág romantikája, a nézőket, főképp eleinte, nem a színműirodalom vonzotta, még kevésbé a szórakozás vágya: ők a nyelv mecénásai akartak lenni, mert józan, hazafiak voltak s úgy tudták, hogy «nyelvében él a nemzet». Nem csoda, ha e korszak színészei elsősorban a szép, pallérozott magyar beszéd papjai voltak. Hagyományaikon nevelkedett néhány újabb színésznemzedék s még mi is emlékszünk a Náday F.—Ujházy—Vízváry—Jászai—Császár-korszak tökéletes beszédére, meg arra a külön élvezetre, amellyel mi, szintelen nyelvű pestiek, vagy sokféle nyelvjárású vidékiek, szürcsöltük ezt a magyar kiejtést. Mindegyikünké volt s mégis egyikünké sem, mert ideál volt, valamennyiunktől elfogadott, lelkünk-ből lelkezett törvény.

S éppen ez volt a jelentősége a színházon kívül is, a nemzeti közösség számára. Sèvresben üveg alatt őrzik a normálméret, az oly különböző valóságos méterek eszményi mintáját. A nyelvjárások s az egyéni beszédmódok tömegében a színházi magyarság volt «a magyar nyelv», majdnem olyan mértékben, mint ahogy az igazi németiség a «Bühnendeutsch». Nem erőszakos fegyelmezési szellemből fakadt a színházi nyelvnek ez a hivatása. Nem volt ennél semmi természetesebb.

Azok, akik az élőbeszéd művészei kellett, hogy legyenek s — különösen eleinte — majdnem mindig emelkedett nyelvet beszéltek, ösztönösen is, tudatosan is keresték azt a kiejtést, amely legkevésbé volt falusias, helyhez kötött, dialektus-izű. A keresés, a kiegyenlítődéés után, a második-harmadik nemzedékben olyan kiejtési hagyomány alakult ki, amely már nagy színészekről kapott tekintélyt s minden növendék előtt elméletben is tisztán állott. Az 1900-as évek elején ez a színpadi kiejtés már kiállotta a próbát s egy-két vitás ponttól eltekintve megnyerhette a magyar nyelv tudós szakértőinek teljes helyeslését is. A kiejtési hagyomány ekkor oly tiszta s oly erős volt, hogy idegen ajkú növendékek is biztosan elsajátíthatták, ha szorgalmasak voltak. Természetesen a nagyon zamatos nyelvjárások is megtisztultak, megnevesedtek a kiejtési hagyomány szűrőiben s a göcseji, a palóc, a szatmármegyei színész kiejtése hamarosan átalakult «közmagyar» kiejtéssé, hogy göcseji, palóc, szatmári honfitársai az ő mintanyelvén keresztül ismerhessék meg, érezhessék meg, mire képes az ő nyelvük, ha lerázza a dülőút porát.

A nyelvjárás társadalmi szerepét minálunk sem, másutt sem fejtették föl teljesen. Van felfogás, amely szerint valamikor régen egy nyelv dialektusai annyira eltávolodhattak egymástól, hogy külön nyelvekre szakaszthatták azt s bizony sokszor velük szakadt szét a még nem teljesen homogén nép is. A mai közlekedés s a rádió mellett, főképp Csonkamagyarország

kicsiny területén a tájszólás nem okozhat ilyen katasztrófát. De azért a tájkiejtés nagyon lényeges jele egy-egy nagyobb kiterjedésű terület különállásának, más vidékektől való különbözőségének. A dunántúli embert mulattatja vagy bosszantja a tiszántúli, a duna-tiszaközi kiejtése és viszont s mindegyik érzi, hogy a másik «más világból való». Sok érvet és példát lehetne felsorakoztatnunk, de elégedjünk meg ennyivel: ha valakinek a beszédéhez a művészi jelleg, az emelkedettség, az általános érvényűség igénye fűződik, kellemetlenül érint, illuziót ront, rokonszenvet bont az eltérő s erős tájkiejtés. Mindjárt idegen nézőpontot keresünk abban, ami idegen szájjal akar érvényesülni. «Parlagiasság», barbárság árnyéka vetődik a sokszor fényes gondolatra,¹ s az árnyéknak annál könnyebb dolga van, mert nehéz megállapítani a forrását. Viszont a rég nem hallott ott-honi tájszólás boldoggá tesz bennünket, visszasoroz egy talán régen elhagyott összefüggésbe, elnézővé puhít az ilyen nyelven előtolakodó érvekkel szemben. S hangsúlyoznunk is kell, hogy mindez az első reflexmozdulaton nem mindig terjed túl, de azért alaphangulata akkor is megbonthatja a tájnyelv által elválasztott emberek társadalmi egységét, — anélkül, hogy tudnák, mi áll közöttük.

A baj akkor válik kellemetlenné, ha a tájnyelv előadó (színész) és hallgató közé és művészi szempontból káros szakadékot.

De ha feltesszük is, hogy a színházjáró művelt ember erős önbírálattal és kivételes türelemmel semlegesíti magában a rossz helyen érvényesülő tájszólás mélyebb, ösztönösebb hatá-

sát, vagy talán örül is a kertbe tévedt vadvirágoknak, mégis «baj van», mert bizonyos, hogy a hanghordozásban¹ és a szótagolásban egyszerre érvényesülő tájszólás okvetlenül ellentétbe kerül a színdarabok s a szerepek jórészeivel is. A tisztán beszélt, erőteljes tájnyelv jóízű táplálék, de mindig vidékiesnek, földízűnek s így stílusalannak érezzük, ha frakkhoz vagy koturnushoz szolgálják fel. Idegenből átültetett darabokban éppen komikusan hathat a valamely meghatározott magyar tájhoz kötött kiejtés. Valósággal adoptálásnak érezzük, ha Cyrano vagy Peer Gynt megszemélyesítője palóc vagy székely emlékeket ébreszt bennünk. De még akkor is, ha a közönség nyelvérzéke eltompult s neki már minden nyelvjárás mindegy, egyet bizonyosan megérez: azt, hogy a színész «tősgyökeresen», «exotikusan» beszél, hogy beszédében van valami *különleges*. S ez a legtöbb szerepnek nem használ, a legtöbb akkordba hangzavart visz.² De magyar népszínmű vagy falusi környezetben játszó darab szereplőinek *eltérő* tájszólása is bántó. Ha a színész nem ismeri azt a tájszólást, amire az illető népies da-

¹ Ha érzékeny fülű ember valamelyik pesti pályaudvaron egymásután két-három, indulásra kész gyorsvonatra ülne bele, könnyen meg tudná állapítani, milyen vidékekre mennek a vonatok, — anélkül, hogy egyetlen szó kiejtését alaposabban megfigyelné: vidékenként más a beszéd zenéje, más a nevetés skálája, más a hangsúly természete, sőt más az alaphang magassága is.

² Nem beszélünk itt azokról a színházlátogatókról, akik jó nyelvérzékkel, éles füllel kihallják minden egyes tájszólás jellegzetességét: ezek sajnálattal könyvelik el azt a furcsaságot, hogy ugyanazon színpadi család három tagja három különböző vidék jellegével tündököl. Az ilyen élesfülűek úgy vannak, mint az egyszeri süketek, akik a néma moziban a dráma legérzelmesebb jeleneténél harsány nevetésben törtek ki, mert leolvasták a szereplők ajkáról azokat a közböcs és ostoba mondatokat, amikkel azok mellékesen szórakoztak s amik nem voltak a közönségnek szánva.

¹ Ismertem dunántúli anyát, aki Pestre kerülve érezte, hogy tájszólása mennyire vidéki «plakát». Ezért gyermekei mellé mindig erdélyi cselédet hozatott, hogy a zárt e dunántúli túlzását ellensúlyozza a zárt e hiányának erdélyi véglete.

rabban szükség van, egy-két diszkrét vonással jelezze a beszéd paraszti jellegét s ne keverje össze ugyanabban a szerepben három-négy különböző vidék kiejtési különlegességeit.¹

Ne higgye senki, hogy a nyelvjárás ellen akarunk mennydörögni. Természeti jelenség az, hasztalan is volna hadakozni ellene. Aztán rá sem szolgált a támadásra, annyi művelődési érték, annyi szép emlék tapad hozzá. Ám imádkozzék mindenki a maga nyelvén a maga diplomában: a nemzeti műveltség csarnokát az egyetlen, eszményi (ha úgy tetszik: irreális) nyelvnek kell betöltenie. Ez a művészet érdeke, de ez a nemzet érdeke is, amely beszélt nyelvét csak így őrizheti meg lehető tisztaságában.

Természetes, hogy a nagyvárosi, a pesti kiejtés sem bitorolhatja tovább a színpadot. A körutak környékének tolvajnyelve, hanghordozása még a tájszólás néhány előnyét sem dobhatja a mérleg másik serpenyőjébe. Pesten született darabunk nagyon sok van, de nagyon kevés «játszik» Pesten. A többiben nem szabad pestieskedni, bármilyen nehezükre esik is ez a színészeknek. Nagyon sok bírálat hangzott már el a pesti írók tájékoztatatlanságáról a vidék társadalmával szemben. Az írók torzképeit azonban tovább torzítják a színészek, kiejtésükkel széttépvén az illúzió utolsó foszlányait is. A pesties (vokalizmusban színtelen, hanghordozásban túlszínes) kiejtést nem nehéz megjavítani, de a színészképzésnek törhetetlen szigora és céltudatossága szükséges hozzá, meg az a nagy becsvágy, amivel a régi színész *hivatására* készült.

A színésznek örökölnie kell elődeitől a gondjaira bízott kiejtőmintát s

¹ A fordítás kérdéskomplexumába tartozik az a probléma, hogyan kell pl. Hauptmann *Hanneljét* lefordítani és játszani s általában lehet-e magyar tájszólással visszaadni vagy érzékeltetni tájnyelvű eredeti művet.

tisztán kell azt átadnia az utódoknak, Vannak nyelvi sajátágok, amik különben túlkönnyen és túlkorán esnek áldozatul a nagyváros «amerikai tempójának». Néhány évvel ezelőtt még a nyílt és zárt *e* között legalább az ország első színházában mindenki különbséget tett s ezzel színészeink hivatásukhoz képest késleltették annak a káros egyhangúságnak terjedését, amit nyelvünkben a túl sok *e* hang okoz. Ha már egyszer a nyelv változatoságának, színességének hajója süllyed, minden nemzetközi szabály ellenére nem a kapitánynak kell az elsők között menekülnie róla.

Hogy a színpadi beszéd ma már nem olyan fontos (sajnos, nem azért, mintha a műsorra, a «tartalomra» fordítanának annyival több gondot!), azt az is bizonyítja, hogy míg régebben nagy tehetségeknek kellett lemondaniuk a színpadrálépésről egészen jelentéktelen beszédhiba miatt, addig különösen a háború előtt és alatt alig volt jelentékenyebb színészünk és színésznőnk selypítés, sziszegés, pösze beszéd vagy más jellegzetes beszédhiba nélkül. Szinte ez látszott a színpadon való feltűnés elengedhetetlen feltételének. Régente a nem-tornászok között kellett keresni a legértékesebb gyermekeket, ma a beszélni nem tudók között a nagy színészeket.

De nem vádolunk senkit, csak «kor szellemét». Mindennek sok magyarázatát tudjuk mi is s mentséget bőven találunk. Ám a megértés s a megbocsátás nem jelentheti a beletnyugvást. A szent tűz majdnem kialudt s még most is fenyegeti kellemetlen szélroham, a gondatlanság hagyomány, vagy egy-egy jeles, de modoros színész tekintélye. Hisszük, hogy művészeink és tanáraik maguk is érzik, hogy ha nem is egyetlen, de egyik legfontosabb feladatuk az eszményi közmagyar nyelv őrzése s lehetetlen, hogy a hiba tudatosulása után ne jöjjen rendbe minden — szinte varázs-

ütésre. A pap, a tanár, az előadó nem mindig és nem főképp beszédművész,¹ bár ők is sokat tehetnek a közös magyar kiejtés továbbörökítésére. Am a felelősség így is egészen a magyar színészé s a dicsőség is osztatlanul az övé, ha tovább vállalja küldetését.

Hankiss János.

Két Schiller-este a Burgtheaterben.

Európa néhány nemzeti színházának minden korban egyik legnehezebb kultúrkötelessége: a klasszikusok kultusza volt... A legmagasabb színvonalon a Comédie Française tesz eleget ennek a hagyományos hivatásnak, a berlini állami Schauspielhaus immár másfél évtized óta a mai, korszerű német drámairodalom kedvéért, sajnos háttérbe szorította műsorán a világirodalom drámai remekeit, viszont amik Leopold Jessner, Jürgen Fehling, vagy Erich Engel rendezésében mégis színrekerültek, azok az elő-

adások az európai modern rendezéstörténelem úttörő eredményeit jelentették. A Burgtheater soha nem feledkezett meg arról, hogy egy állami pénzzel támogatott, nagymultú színház egy-egy divattá avatott klasszikus autor látszat-sikerein túl a nagy mulat minél teljesebben felölelő rendszeres irodalmi műsorral köteles ápolni a színházi kultúra nagy hagyományait. És arról sem feledkezett meg, hogy ezek a klasszikus esték nemcsak a felterjesztendő statisztika néma számjegyeinek aránymegjavítását célozzák, hanem a nézők ezreihez és ezreihez szólnak, tehát gondos előkészület, stílusra törekvő átgondolt rendezői munka, lelkes szeretettel, fáradhatatlan buzgalommal a «nagy drámák» szerepeinek életrekelésére nevelt színészgárda munkája közösen fognak össze a belsőséges, művészi siker érdekében. A magyar színészanyagnál jóval gyengébb bécsi társulat mindig kiegyensúlyozott, komoly összjátéka ha nem is szolgál nagy lelki emóciókkal, megrázóerejű művészi meglepetésekkel, a klasszikus-előadásaik közös átlagszínvonala minden esetben magasabb a hasonló magyar esték átlagszínvonalánál, melyért csupán egy-egy virtuóz színészünk lenyűgöző alakítása kárpótol néha. A klasszikusok megritkulása a hazai repertoáron azt vonja maga után, hogy az új színésznemzedék legtöbb tagja már kényelmetlenül mozog a kosztümben, a régi gárda lassan kidől és ha ez így halad sokáig, Megyery, Bartha, Fánecs, Egressy, Lendvay, Szentpétery, Tóth, Jászai és a többi nagyok emlékével gazdag színházában a magyar nemzetnek nem lel majd hajlékot Sophoklestől, Euripidestől, Calderonon, Racine-en, Corneille-en, Goethén, Schilleren, Katonán keresztül máig a klasszikus drámák büszke serege.

A Burgtheater új igazgatójának, Hermann Roebbelingnek első tényke-

¹ A tanár, a tanító, a pap sokkal szervezettebben hozzá vannak nőve a «terroir»-hoz, mint a színész, aki vagy a fővárosban, semleges területen áll, vagy vidéken *vándorol* s szinte évenként cserél társulatot és tájat. Néha előnyös is a pap s a pedagógus számára, ha enged a tájnyelvnek: így a fent mondtak alapján meggyőző ereje növekszik, kevésbé tekintik idegennek. Természetesen mindennek ellenére az lenne az ideális, ha legalább a közép- és felsőfokú pedagógusok megismerkednének a közmagyar kiejtés körvonalával s ne csak írni, hanem beszélni is tanítanak az ország leendő homogén értelmiségét. Külön probléma lenne a rádióelőadó hivatása. Itt azért nem terjeszkedhetünk ki rá, mert a rádió *előadó* nevelése, a vele szemben támasztandó követelések szorosan összefüggnek azzal a közismert, de nagyon nehezen megoldódó kívánalommal, hogy a rádióban ne tartsanak tiszta műfajú felolvasásokat, hanem közvetlen, a rádióhallgató különleges helyzetével számoló előadásokat (konferencia, csevegés, keretes előadás, párbeszéd, vita stb.). A rádióelőadástól tehát először azt kell kérnünk, hogy alakuljon át igazán azzá, aminek lennie érdemes s csak aztán beszélhetünk arról, hogy a beszédművész mennyiben avatkozzék bele az előadások közvetítésébe.

dése az volt, hogy még az eddiginél is fokozottabb mértékben iktatta az osztrák nemzeti színház műsorába a német klasszikusokat. A *Faust* mindkét részének egy estére összevont, új rendezésben, vetített díszletekkel bemutatott előadásán kívül nem ment el némán a schilleri *Haramiák* évfordulója mellett sem, melynek bemutatója éppen másfél évszázaddal ezelőtt volt Mannheimben (1782 január 13.). Roebbeling repertoárjára jellemző, hogy azelmúlt hetek egyikén a hét este közül négyen német klasszikus került előadásra: például két este egymásután két Schiller-dráma — a jubiláló *Haramiák* és a *Don Carlos*.

A *Haramiák* aránylag későn vonult be a Burgtheaterbe. Közel hetven évvel a mannheimi ősbemutató után Laube szorgalmazta színrehozatalát. Az akkor állásában még meg nem erősített Laube merészségét siker koronázta. Pedig nem volt könnyű ezt a cenzura által veszedelmesnek ítélt drámát a Burgtheaterbe bevinni. A *Haramiák* hosszú ideig teljesen le volt tiltva a bécsi színpadokról, noha a valószínűleg 1783-ban, a Kärntnertheaterben történt bemutatója után a közönség kedvenc darabja lett. A külvárosi színházak rémdrámának játszották, más színpadok látványosságának, megint mások színészi virtuózkodásra használták fel, mint például Wilhelm Kunst, aki egymaga játszotta a két Moor-testvért. A bécsi kongresszus után a cenzura a leghevesebben szembefordult a «nyilvános rendet gyökereiben veszélyeztető» drámával és csak a legritkább esetben adott engedélyt a játszására. Amikor 1828-ban Ludwig Devrient a Burgtheaterben vendégszerepelt, az udvari színházban nem, csak a Theater an der Wienben játszhatta Franz Moort. Míg a Burgtheaterben 150 arany volt a híres virtuóz egy esti fellépti díja, Carl igazgató 800 aranyat ajánlott fel Devrientnek az est megismétléseért.

Laube egyrészt azért tompította a darab vadságát, hogy Schiller első fogalmazásához tartotta magát, amely szerint Franz felakasztja magát, másrészt csupa idős színésszel játszatta a darabot, akiknek ajkán leszelidült a mondatok élessége. Josef Wagner játszotta Karl Moort és ezzel az alakítással egyszerre «befutott». Franz Bogumil Dawison volt, aki először tért el a vörös paróka színházi hagyományától, saját fekete hajával játszva e demónikus alakot. Nyolc évvel utóbb (1858), az akkor még ismeretlen Lewinskyre bízta Laube ezt a szerepet, aki teljes mértékben igazolta is a jószemű igazgatót, aki a harmincéves háború korának kosztümjeiben játszotta e Schiller-drámát. Ezzel szemben Dingelstedt, amikor a Schiller- emlékmű leleplezése (1876 november 10.) alkalmából új betanulásban előadatta, a XVIII. század jelmezeiben játszotta a drámát. Dawison és Lewinsky után Mitterwurzer és — Kainz voltak a Burgszínház leghíresebb Franz Moor-jai, amely szerepet a jelenlegi betanulásban Raoul Aslan alakít. Utoljára 1926 március 19-én játszották — 197-szer! — a Burgtheaterben a *Haramiák*-kat.

Az új előadás minden tekintetben méltó a Burgtheater nagy Schiller-hagyományaihoz. Roebbeling az aránylag kisebb szerepeket is a színház elsőrendű tagjaira osztotta. Karl, a jelen idők legkiválóbb német hőszínésze, Paul Hartmann volt, aki egyéni virtuózkodás nélkül is modern tud lenni, de soha nem feledkezik meg arról sem, hogy esetleg klasszikus szerepet interpretál. Franz a már említett Aslan volt. Az ő alakításfelfogása már inkább bírálható: infantilis jellegű gonosz hajlamok megszállottja volt az ő Franz-figurája. Szellemileg visszamaradt, gyermekies állapotában rekedt, beteg agy pathológiás megnyilatkozásai voltak a felidézett borzalmak, ami sok mindent érthet-

lenné tett. Egy ilyen gyengeelméjű gonosz gyermekről *tudnia* kell az apának, hogy nem minden szava hihető... Ilyen gonosan beteges lélekalkat kialakulásának olyan kísérő tünetei vannak, amelyek már kisgyermekkorban felhívják magukra a figyelmet. Lehetetlen az apa hiszékenysége ezzel a Franz-al szemben. A svájcit Ewald Balsler játszotta, aki azóta, amióta a müncheni Kammerspieleiben látott remek Faust-alakításáról beszámoltam a *Napkelet*-ben, a Burgtheater megbecsült, értékes tagja lett. Alfred Roller ízléses, nagyvonalú, stilizált színpadokat tervezett az egyes képekhez. Zsúfolt ház jelezte, hogy Bécsben a színházpolitika a közönségnek nem a klasszikusoktól való elszoktatására irányul, hanem még a mai nehéz viszonyok között is eredményesen neveli az irodalom szeretetére a színházlátogatók ezreit és ezreit.

A következő este Paul Wegener vendégszereplése avatta különös érdekességűvé a *Don Carlos* előadását. Paul Wegenert a filmjeiről (Gólem, Prágai diák, Yoghi háza, Rubezahl násza, Az élő Buddha, Vanine, Ferrante, Dagfin, stb., stb.) és pesti vendégszerepléséből ismerheti a magyar közönség. Ez a robusztustermetű, szlávosan mongolarcú, rekedteshangú, ízig-vérig modern színész egészen más stílust képvisel, mint a Burgtheater hagyományai. A bécsi kritikusok csaknem egyhangúlag állapították meg, hogy Paul Wegener Fülöp császára egészen sajátos és idegenszerű színészi alkotás volt.

Noha a színpadi értelemben vett «királyi nagyság» csaknem teljesen hiányzott Wegener Fülöpjéből, a kegyetlen szigorúság, a megközelíthetetlen hidegség, a hajthatatlan keménység élesen és nagyvonalúan domborodtak ki szerepjátásából. Míg néhol valami idegenföldi ragadozó

ugrásrakész és veszedelmes vérszomját érezte ki alakításából az ember más jelenetekben a leírhatatlan gyöt, rődés, vergődés, beteljesülhetetlen vágy és határtalan lelki egyedülvalóság markolta meg lelkünket. A jóság és meghatódottság egy-egy átcikázása keletiszabású arcán, beszédes hallgatásai, egy-egy pillantása, szemvetése vagy gesztusa, — a zseniális színész különös egyéniségével egy jellemátelő fantázia villodzó színekre bomlásának megannyi érdekes, lenyűgöző fény-árnyékjátéka, tünete, megnyilatkozása volt.

Hartmann lendületes Carlosáról, Aslan szelíd melankóliájú, nemes Posájáról, Wohlgemuth asszony büszke asszonyiságú Erzsébetéről és a többiekéről nincs mit mondanunk, mert az olvasó nem tudja a szintelen szavakat egy színes este szép és értékes emlékeihez kapcsolni. Az előkelő, nagyvonalú és ízléses színpadképek keretében lepergő előadás mindenesetre azt bizonyította, hogy ha nem is vegyül el megbonthatatlan új egységbe az a két különböző színházi stílus, amit egyrészt Wegener, másrészt a törzsgárda képviseltek, a *tehetségek* rokonértékűsége és harmóniába csendülése olyan érdekes theatrális stíluskeveredést mutatott, mely több volt mint kísérlet, mert egy *élő színház* korszerűsége irányuló fejlődéskészségét bizonyította és ennek lehetőségére mutatott utakat.

Wegenert köszöntő tapsok pedig azt hirdették, hogy a klasszikus dráma halhatatlan, ha a színészi lélek a mindenkori modern ember életérzésével rokon módon tudja életre kelteni szerepeit, a színházvezető pedig nem riad vissza a munkától, hogy a tradíció talajából kinövő, a jelen légkörében élő és a távoli jövő horizontja felé sóvárgó reformok gondoskező kertésze legyen.

Németh Antal.

Képzőművészet.

Katona Nándor (1864—1932).

Azok között indult, akik a természet elfogulatlan, tárgyilagos szemléletét és hűséges ábrázolását tűzték ki céljukul. A naturalizmus magyarországi úttörői között tekintélyes szerepe volt az ő működésének és művészetének. Mint a természetelvű művészek legkiválóbbja, ő is eljutott oda, hogy miközben a természet hűséges követését hirdette, míg annak formai és színigazságait kutatta, egyénisége — az ő sajátos látása és kifejezőeszközei révén — sajátos jegyekhez jutott a naturalizmuson belül. Egyéni adottságai és fejlődésének útja, a természetelvű individualisták lírikusabb, érzelmesebb szemléletű művészeinek sorába állították. Azok közé tartozott, akiket a «természet szerelmeseinek» volt szokás nevezni, akiknek nagymestere és prófétája volt báró Mednyánszky László. Ő volt Katona Nándor felfedezője, első mestere, később pedig éveken át meghitt pártfogója. Nem véletlen a találkozásuk, mint ahogyan nem volt véletlen kapcsolatuk és művészetük rokonsága sem. Mindketten halk, elvonuló emberek voltak. Szinte szerzetesei és aszkétái voltak művészetüknek. Vándorútra keltek, napokon át járták a hegyeket, erdőket, síkságot. Szabad ég alatt háltak, tarisznyából ettek és egyetlen munkájuk, kedvtelésük, harcuk és önfeledkezésük a művészet volt. Volt ebben a módban, ahogy magukat a természet megismerésének és szeretetének szentelték, etikai szempontból is valami szerzetesi emelkedettség és tisztza áhítat, mely művészetüknek meggyőző erőt, bensőséges őszinteséget adott.

Az impresszionista esztétika tanai szerint a tájképfestés sajátosan lírikus

művészet. Valóban az impresszionizmus nézőpontjából a tájkép a minimális formai elem, teljesen feloldott, szinte dekomponált vonal és folt szerkesztésén kívül, túlnyomóan színeségből áll, mely mint a természet világtáji viszonyainak megfelelő képei elem-hangulat, azaz lírai és festői összetevő is egyúttal.

Lírikus festőiség, poétikus, érzelmes impresszionizmus jellemzik Katona Nándor művészetét, jóízűsége, mely témaválogatását és érzelmességének mértéktartását adta — az alacsonyorsból felküzködő szepességi művésznél — veleszületett előkelőség.

Naturalista-impresszionista festő volt, ennek a stíluskorszaknak minden előnyével, szép és nagy vonásával, de egyúttal minden lehatároltságával is. Ez a művészet sokkal zárkózottabban, tömörebben oldotta ki az egyéniségeket, sokkal merevebben lekötötte őket, mint a következő egyénieskedő posztimpresszionizmus. Az impresszionista, természetelvű festőket a maguk festői látása igen gyakran elsodorta az emberi közösségtől. Egyéniségük markáns kialakulása elvonatkozottatta és elszigetelte őket a társadalomtól, szubjektivitásuk irrealitásba emelte őket a hétköznapi élet talajáról. Itt, éppen a naturalizmus csúcspontján zökkent a lírikus tárgyilagossága tragikumába.

Katona Nándorról ezt az ő tragikus meghasonlását csak a halála pattantotta ki nyilvánosan köztudomásúvá. A «titokzatosság», «rejtélyesség», melyet a napilapok az «elefántesontoronyban» levő műterméről, a művész egész zárkózott, keseredett életéről, bizalmatlankodó elzárkózásáról írtak — mind ennek a tömören és elszigetelten alakult egyéniségnek meghasonlása.

Művészete virágkorában, a század-

forduló két évtizedében igen nagy népszerűségnek örvendett. Nagy sikerei voltak. Idehaza és külföldön is sok díjat, kitüntetést nyert, képeit főrangú műbarátai és az uralkodócsalád tagjai különös szeretettel vásárolták. Művészete legteljesebben mutatkozott azon a gyűjteményes kiállításán, mely 1901-ben mély hatást gyakorolt művésztünk fejlődésére is. Ekkoriban egyike volt a kitűnő szolnoki művésztelep alapítóinak.

A háborús és az ezt követő évek elvonult munkában találták. Művészeti életünk harcaiban nem vett részt. Egyetlen csoporthoz sem csatlakozott szorosán. Ez az elvonultság, bölcs és szerény félreállítás az oka annak, hogy a művészeti irodalom és a közönség igen nagy része már halála előtt kezdte elfeledni azt a Katona Nándort, aki mögött másfél évtized előtt elismerés és ünneplés járt. *Szokolai Béla.*

Újabb műtörténeti könyvek.

A magyar művészettörténet sok megoldatlan részletproblémájánaktisztázása örvedetesen halad előre. Bár a mai válság megakadályozza a kiadókat abban, hogy e tárgykör népszerűsítésével eredményesen foglalkozzanak, a budapesti egyetem két műtörténész-professzora, Hekler Antal és Gerevich Tibor rajta van, hogy a keze alatt dolgozó fiatalabb generáció ne csak nemzetközi témákkal foglalkozzon, hanem — különösen, ami a doktori értekezést illeti, járuljon hozzá a hazai művészettörténet ismereteinek bővítéséhez. Az alább bemutatásra kerülő művek nagyrésze doktori értekezés s idők jele, hogy némelyike sokkal többet ér, mint a háború előtt megjelent nagyképű és fecsegő diszművek egész sorozata.

A tárgyalt korok időrendje szerint tekintjük át a könyveket. Az első, melyről megemlékezünk, nem a diszsertációk sorából való. *Horváth Hen-*

rik egy. magántanár műve a budai pénzverdéről. (A budai pénzverde művészettörténete a késői középkorban, Bp., 1932.) Szakmabeliek számára egyike a legélvezetesebb olvasmányoknak. A numizmatika eddig mint félve körülbástyázott önálló tudomány vagy legfeljebb mint a történetírás segédeszköze szerepelt. Horváth Henrik megmutatja, hogy a fürge pénzdarabokból a művészettörténet is sok tanulságot meríthet. Bemutatja a budai pénzverde száz esztendő működését Róbert Károlytól Zsigmond haláláig (1308—1437) s műtörténetileg méltatja annak munkásságát. Kimutatja, hogy még az aranypénzek az Anjou-korban olasz mintára készültek, az ezüstök továbbra is német típusúak maradtak, amely megfigyelése már egymagában éles fénnel világít rá a középkori magyar kultúra kettős rétegződésére. Általában Horváth Henrik tanulmánya fényes példa arra, hogy az aránylag jelentéktelen műipari alkotás, mint a pénz, éppoly tanulságokkal szolgálhat korára nézve, mint a monumentális művészet, csak szem kell hozzá, mely kiolvassa belőlük.

Ugyancsak a középkorral foglalkozik *Kampis Antal* doktori értekezése, mely a magyar művészet egyik meglehetősen elhanyagolt ágát, a faszobrászatot vonja tüzetes vizsgálódásai körébe (A középkori magyar faszobrászat történetének vázlata 1450-ig. Bp. 1932). Az anyag nagyméretű volta indokoltá teszi, hogy *Kampis* csak egy részletét ragadta ki, a korai emlékeket. A felvidéki és erdélyi faszobrászat gyönyörű emlékéanyagával eddig leginkább *Divald Kornél* és *Roth Viktor* foglalkozott. Mindkét kutató főképp a bemutatásra helyezte a hangsúlyt s az újabb generációra maradt a feladat, hogy a megismert emlékek készültének idejét s műtörténeti helyét megállapítsa. *Kampis* derekasan megfelelt kitűzött feladatának. Pontos és meggyőző kronológiát állapított meg. Ezek

szerint az első ismert magyar faszobor a máriavölgyi Madonna, mely 1260 körül készült, utána következik a mateóci feszület, mely kb. 80 évvel későbből való. A sorozatból kimarad az esztergomi ú. n. fekete Magdolna, melyet eddig az idevágó legrégebb emlékek tartottak s melyről Kampis kétéseget kizáró módon megállapította, hogy a kölni Schnütgen-gyűjteményből 1884-ben került Esztergomba. Reméljük, hogy Kampis vizsgálódásait tovább folytatja, a XV. század második felének óriási emléktárhelyében még sok igen érdekes feladat vár rá.

Hasonló tárgy körben mozog *Móricz Virág* disszertációja, mely az egyik leggazdagabb felvidéki templom középkori oltárait veszi bonckés alá (Szárnyas oltárok a bártfai Szent Egyed-templomban. Bp., 1932). A bártfai plébániatemplom tucatnyi oltárán a helyi művészet faszobrászatának és festészetének száz esztendejét kíséri végig. Móricz is pontos kronológiát állapít meg. Leírja az alkotásokat, a fontosabbaknak képét is közli, így a Kassára került Utolsóvacso-oltárnak is, mely tudtommal eddig még nem volt reprodukálva. Ki kell emelni a könyv izes magyar nyelvét és szép kiállítását is.

A vidéki műemlékeket népszerűsítő munkák sorában érdekes füzet jelent meg *Lugosi Döme* tollából. Címe: A Szeged-alsóvárosi templom és kolostor kincsei. (Szeged, 1932.) Az Alföld e ritka középkori temploma, melynek érdekes gótikus hálóboltozata ma is épen áll, néhány értékes emléket őriz kincstárában, így egy Mátyás királyi kapcsolatba hozott miseruhát, barokk iparművészeti tárgyakat stb. Legtiszteltebb ékessége a főoltár Mária-képe, mely állítólag Szegedi Képiró István festő kezemunkája a XVI. század elejéről. A kép, amennyire a reprodukció nyomán ítélni lehet, XVII. századi olasz munkának látszik. Lugosi szeretetteljesen, de kri-

tikátlanul sorolja fel a templomra és kincseire vonatkozó adatokat, szakember számára a közölt anyag révén sok érdekeset nyújt, a közönséget azonban, melynek vezetőjéül készült, többhelyütt akaratlanul megtévesztheti.

Réh Elemér doktori értekezése (A régi Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia korában, Bp., 1932) a pestbuda barokk építészettel foglalkozik s igen érdekes, új eredményekkel lepi meg az olvasót. Réh nézete szerint a magyar barokk nem függött annyira az osztráktól, mint eddig hitték, nagy szerep jutott benne a helyi mestereknek. Szorgos levéltári munkával néhány jelentékeny műemlék mesterét sikerült megállapítania. XVIII. századi építészetünk egyik jelentékeny alakja, a salzburgi származású Mayerhofer András itt kap először érdeméhez mért méltatást. Ő építette a lebontott Grassalkovich-palotát, a gödöllői, gácsi, péceli és nagytétényi kastélyokat, sőt nagy része volt Budapest legszebb barokk épületének, az egyetemi templomnak emelésében is. További érdekes adata, hogy az óbudai Zichy-kastélyt a gráci B. H. Jäger, a várban álló szép Erdődy (ma Hatvany)-palotát pedig Nepauer Mátyás, a vízvárosi Szent Anna-templom egyik mestere építette. Réh Elemér szép munkája sok érdekes adattal gazdagítja a főváros művészi múltját illető ismereteinket.

A hazai barokk-kutatás másik értékes alkotása *Bíró József* disszertációja Nagyvárad barokk és neoklasszikus emlékeiről (Bp., 1932). Annál inkább örülni kell a könyvnek, mert az elszakított országrészek műemlékeinek felkutatására mutat rendszerességénél fogva mintaszerű példát. Sorra veszi a pálos-templom, a székesegyház, a püspöki palota s valamennyi kisebb méretű, de sok tekintetben jelentékeny további épületet s levéltári kutatása alapján mindegyikről tud újat mon-

dani. A nagyváradi barokk, néhány monumentális épületénél fogva igen jelentékeny, mégis csak most került hivatott méltatóra. Biró a műtörténész és a levéltári kutató kettős munkájának végzésével nagy hálára kötelezte a magyar barokk iránt érdeklődő szépszámú olvasóközönséget.

A legújabb korral, a mult századi történelmi festészettel foglalkozik Balás Siri László értekezése (A magyar történelmi festészet a XIX. században. Bp., 1932). Anyagát tekintve nem sok újat mond, hiszen e tárgyról már több dolgozat s egy könyv — Ernst Lajosé — is megjelent. Történelmi beállítás és szempontjai azonban érdekesek. Az alkotók nagy száma miatt egyes művészre kevés hely jutott a könyv lapjain s Balás munkáját bizonyára nagyban hátráltatta, hogy a magyar történelmi festészet legkimagaslóbb alakjairól, Than Mórról, Lotz Károlyról, Székely Bertalanról vagy Benczúr Gyuláról még ma sincsen őket megillető monográfiánk. Madarász Viktorról Lyka Károly kitűnő könyvecskéje tájékoztatta, Liezen-Mayer Sándorról pedig éppen a napokban jelent meg egy kis monográfia, Dénes Tibor tollából. (Győr, 1932.) A győri születésű művész ki korán Münchenbe vándorolt, szeretetteljes méltatóra akadt a jótollú szerzőben.

Genthon István.

Az iparművészet új feladatai.

A megelőző korszak iparművészete fényűzés volt. Iparművészhez általában csak az fordult tanácsért, aki valami rendkívüli dolgot kívánt. Olyasmit, amit bútorraktárból, bazárból vagy áruházból nem lehetett beszereznie. Ha mondjuk valakinek luiszéz-szobára fájt a szíve, ha serleget, sportdíjat ajánlott fel, akkor szétnézett a szakmabeli boltokban s ha nem talált megfelelő holmit, rászánta magát, hogy az iparművésztervezővel keressen összeköttetést. A hétköznapi

használatra szánt tárgyak művészi gondozása a gyári technikus szakember hatáskörébe esett. Nem művészek tervezték evőeszközeinket, edényeinket, ajtóink, ablakaink kilincset. Bútoraink nagy része gyári tömegcikk volt, szőnyegeink, függönyeink mintáját keleti minták után vagy reneszánsz brokát-reminiszcenciák alapján készítette a gyár és nagyjából elhanyagolt kérdés volt könyveink művészi kötése, írószerszámaink, zsebkönyvek stb., stb. formája, arányai. A gyári szempont, a könnyű és olcsó sokszorosíthatóság elnyomta az ízlés szempontját; a civilizáció háttérbe szorította a kultúrát.

Az új művészeti korszak ott kezdődött, ahol felismertük ezt a hibát és olyan módokat kerestünk, melyekkel a hibákat kiküszöbölhetjük. Először is itt van a diagnózis: a hétköznapi használatra szánt tárgyak formai megoldását az iparművészet elhanyagolta. Általában a korszellem mulasztása volt, de bűnrészesek benne az iparművészek, amennyiben irreálissá váltak, a hétköznapiaktól eltávolodva, inkább csak a rendkívüli alkalmak ünnepélyesen díszes tárgyainak tervezésével foglalkoztak. Szemléletük kifejezetten díszítő szemlélet volt. A gyárosok abban a tévedésben voltak, hogy a fogyasztó nagyközönségnek nincs ízlése, tehát kelendő csak olyan iparcikk lehet, amely ríktó, lármás, de semmi köze sincs a művészethez.

A mai iparművész szemlélete anynyira távolodott a tegnapi iparművészének szemléletétől, hogy már alig lehet ugyanazt az embertípust benne felismerni. Társadalmi elhelyezkedésében a megelőző korszak iparművésze egészen közel állott a képzőművészhez. Munkaköre is több vonásával emlékeztetett a festőre, illetőleg szobrászra. A ma iparművésze a modern gyakorlati élet embere és új szociális beállítást követel magának. Megtagadja azt a címet is, melyet a megelőző

korszak a nyakába varrt. Nem hívja magát többé iparművésznek, hanem tervezőnek, vagy még inkább ipari tervezőnek.

Ugyanebben az értelemben változott a gyári ipar termelésének szelleme is. Az új korszak gyáriparának ebből a szempontból három fejlődési fokát tisztán felismerhetjük. Az első korszakban még azon mesterkedik, hogy a régi kézművesipar formáit, megjelenését utánozza. Különösen a díszesség, a pompás külsőségek voltak azok az erények, melyek mögé technikai kezdetlegességeit rejtegette. A következő korszak gyáripára már felismerte a technikai szempont fontosságát, a könnyű sokszorosíthatóság nagy gazdasági jelentőségét. A gyakorlatban kialakultak a könnyű, olcsó tömegtermelés technikai módjai, de esztétikailag még nem mertek szakítani a mult díszességével. Így a kerámia például az általában tűrhetőformájú edényekre éktelen matricás- vagy sablondíszeket tett. Az asztalos a bútort sokszor kifogástalan és szerkezetes formáit ok és cél nélkül faragásokkal, intarziákkal s más díszítő elemekkel rontotta el. A dísz nem volt ökonomikus, mert legtöbbször semmi összefüggése sem volt az alapformával, kívülről került rá és idegen maradt. A harmadik korszak, ez a mai kor gyáripára, egyesíteni akarja a technikai és esztétikai értékeket és ezt legkézenfekvőbbben a két szempont sajátos feltevéleinek egyeztetése által oldja meg. A közízlés kedvező alakulása és a gazdasági válság által teremtett szükség szinte követeli ennek a problémának megoldását. Az egyszerű, síma formákat szeretjük, melyek a tárgyak olcsó előállítását, könnyű karbantartását, bútoraink teljesítőképességét (funkcionálitását), tehát életmódunk gazdaságosságát is jelentik. A felesleges díszeket elhagyjuk, keressük a kristálytiszt szerkezetes formákat, melyeket a gyakorlat alakít. Szeretjük az

egyszerű formák nemes arányait, a szép, derűs színfoltokat és szabatosan csendülő harmóniákat.

Az ipari fejlődés, az esztétikai átalakulás és a közönség realisabb tájékozódása olyan tényezőket terelt össze, melyek új ipari fogalmat teremtettek. Ez a «minőségi munka» (Qualitätsarbeit) fogalma. Az újabb ipari és tervezőművészi munka teljes programja benne van ebben a fogalomban. Az, ami így egy mondatba zsúfoltan olyan egyszerűnek hat, a gyakorlatban rendkívül összetett, sőt kimeríthetetlen program, mert maga az eleven fejlődő élet. Már a korhoz tartozás kérdése is örökös, folytonos változást alakuló, alkalmazkodó szerves fejlődést parancsol. Azonkívül természetesen, hogy ott, ahol az esztétikai- és technikai-, művészi- és iparetika ilyen felfokozásáról van szó, meg kell lennie a művész és iparos csaknem személyes felelősségének a megrendelő és vásárló sajátos egyéni szükségleteivel szemben. A tervezőnek tanulmányoznia kell a megrendelő életmódját, életformáit, szokásait, szükségleteit és pontosan ezek kielégítése szempontjából kell a használati tárgyak formáit megteremtenie. Gondoljuk csak el, hogy a megelőző korszak mennyire figyelmen kívül hagyta ezt az egész kérdést. Például terveztek, készítettek és vásároltak íróasztalt anélkül, hogy a tervező, iparos és vásárló törődött volna azzal, hogy egészen más a szükséglete az íróasztal szerkezetével szemben az ügyvédnek, mint az orvosnak, az írónak, mint a bankárnak. Az egész különbség abban merült ki, hogy a bankigazgató és vezérigazgató íróasztalának — rangja szerint — díszesebbnek, faragottabbnak kell lennie a könyvelő vagy a díjnok íróasztalánál.

A kiterjedt és kimeríthetetlen tartalmú «minőségi munka»-gondolat, mint rendkívül nagyfontosságú gazdasági és kulturális program rövidesen szervezetet teremtett magának. A látgy-

húsú és önmagában alaktalan idea a saját szervezetéből választotta ki a maga kemény külső csigahéját, a Werkbundot. Ennek szervezetében egységbe, közös munkába foglalta a legjobb tervezőket, gyárosokat, iparosokat és a művelt közönséget, hogy a közös szervezett munka, propaganda, oktatás eszközeivel általánossá, közkinccsé tegye azokat az értékeket, melyeket felfedezett. Célja a művészi, ipari kultúrának olyan felfokozása, amelyet előtte sem mélység, sem kiterjedés tekintetében egyetlen korszak sem ismerhetett. A Werkbund (vagy magyar alakulásában a Műhely-Szövetség) a minőségi munka értelmé szerint arra is törekszik, hogy az egész iparművészet és annak összes vonatkozásai számára korszerűen szociális, művészi és gazdasági megoldásokat teremtsen. A szép és jó bútort, az emberi lakás, az ízléses használati tárgyak nem lehetnek az anyagi fölösleggel rendelkező emberek kiváltságai. Meg kell találni a módját, hogy a civilizált ember lakásigényeinek színvonalán, művészi, azaz kulturált formák között élhessen az is, akinek kevesebb anyagi javak állanak rendelkezésére. A kérdés megoldása a ter-

vező, a gyáros és a kereskedő közös munkájának megszervezésén múlik. Hogy a tervező olyan megoldásokat teremtsen az iparos számára, melyeket ez a mai viszonyok között reálissá tud tenni a mai embere számára.

A ma tervezője és itt most már építész, lakástervező, kerámikus, textiles stb. teljesen egy értelemben, olyan szervező, aki a közönség nyers és tudattalan igényeinek megfelelő kiviteli formákat teremt. Az épülettel, melyet lakásául tervez, a bútorokkal, használati tárgyakkal hozzásímul a mai ember lelkiállathoz és gyakorlati értelemben, gyakorlati formák által megszervezi az életét. A ma tervezője testhez és lélekhez álló partokat épít a mai ember életfolyása számára. Megszünteti azokat az ellentmondásokat, melyek között hányódtunk, míg a modern autón, luiszékkanapén, biedermeyerszekrényen, amerikai íróasztalon, reneszánszbrokát-bútorbehozaton meg függönyön, chippendale-székeken, neoklasszikus pohárszéken, szecessziós előszobafogason, népies hímzéseken és bokályokon stb., stb. tört meg minden igyekezetünk, melyel a mai életnek megfelelő fizikai és lelki koncentricitásunkat kerestük.

Szokolay Béla.

A Szerkesztőség közleményei.

Minden kézirat a Szerkesztőség címére (Budapest, VII., Rózsa-u. 23. Telefon J. 314—20.) küldendő. Hivatalos órák délután 5—7-ig.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 15-én zárjuk. — Írógépen írt cikkeket kérünk. — Kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímezett borítékot mellékel a szerző.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.